

Litterarische fantasien en kritieken. Deel 18

Cd. Busken Huet

bron

Cd. Busken Huet, *Litterarische Fantasien en Kritieken (achttiende deel)*, H.D. Tjeenk Willink, Haarlem, z.j.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/busk001litt18_01/colofon.htm

© 2001 dbnl

**P.C. Hooft. De dichter. Bij het 3de eeuwfeest van Hooft's geboorte,
16 Maart 1581.**

I

De beschaving, welke uit Hooft's werken ons te gemoet treedt, is van harte zoo gezond als eenige andere. Grijpt de jongeling naar de pen, die hij daarna niet weder uit de hand zal leggen, dan gehoorzaamt hij aan een even zuiveren als sterken inwendigen drang. Van zijn geslacht de eerste die zich aan de letteren wijdt, toont hij van meet af zijne levenstaak te verstaan. Terwijl hij dingt naar eene maatschappelijke betrekking die hem een degelijk maar bescheiden aanzien verzekert, omringt hij zich tevens van louter litterarische en kunstvrienden. Zelf een geboren artist, verkeert hij in eene wereld van dichters, van musici, van begaafde en beschaafde vrouwen, van geleerden, tevens mannen van smaak. Hem is de soort van ijdelheid vreemd, waardoor het halve talent zich in eigen oogen staande poogt te houden, en uit welken de behoefte aan lof ontspruit. Hij schrijft, omdat hij het niet laten kan. Zijn land, gelooft hij, heeft ook in de letteren eene toekomst. Hij

behoort tot een kring van wegbereiders voor welken een nageslacht eerebeelden oprigt, omdat zij een nieuw en krachtig begin vertegenwoordigd hebben.

Doch tevens is aan die beschaving het chaotische der tijdperken van gisting eigen. Geen oudere vaderlandsche klassieken konden Hooft, voor hetgeen in hem omging, in voldoende mate aan vormen helpen. De middennederlandsche volkspoëzie was nog het eenige. Wij behoeven slechts aan Erasmus en aan Spinoza te denken om ons te herinneren dat niet alleen na Hooft, maar ook vóór hem, door het verwaarloozen der landstaal (het algemeen belang misprijst dit niet) groote nederlandsche talenten verloren zijn gegaan voor de nederlandsche letteren. Hooft gevoelt zich vader der nederlandsche renaissance *in het nederlandsch*. Zijne eerezucht zegt hem dat, op dit gebied, eene nog door niemand onbetwistbaar ingenomen stelling te veroveren valt. Doch de nederlandsche hulpmiddelen laten hem in den steek. Het werktuig is maar half bruikbaar. Daarom grijpt hij regts en links naar het uitheemsche, en zijne fantasie vermengt dit met het nationale. Op die wijze ontstaat eene schepping welke in alles den onmiskenbaren hooftiaanschen stempel voert, ja, doch wier tweeslachtige oorsprong zich telkens verraadt.

In *Gerard van Velsen* gaat Hooft tot Melis Stoke terug, en waardeert niet alleen het aanschouwelijke in den kronijkschrijver der 13de eeuw, maar ook het naieve eener vaderlandsche romance uit de eerste jaren der 15de. Hij weigert zelfs niet, tol te betalen aan den echo van Muiderberg. Doch hier begeven hem de nationale fondsen, en al het overige moet door Griekenland en Rome geleverd worden. Onder het schilderen zijner Machteld denkt hij aan de geschonden Lucretia van Livius. De alleenspraak van Floris V, in de gevangenis, ademt romeinsche zielegrootheid. Wanneer de geest van Velsen's onthalsden neef of broeder den graaf in een droomgezigt verschijnt, dan is het of wij Achilles in de *Odyssea* over de somberheid van het schimmerijk hooren uitweiden. Zoo struikelen in één werk de herinneringen der latijnsche school over de heugenissen van het Muiderslot.

In *Bato* is het karakter van den held naar den Aeneastype

van Virgilius gevormd. De jonge meisjes uit het Catteland scheiden van de gespelen harer jeugd in verzen die bij de grieksche *Anthologie* geborgd schijnen. Voor het schilderen van de zeden der oude Batavieren wordt uit Caesar en Tacitusgeput. Hier begint het nationale. Tegenover de finlandsche toovenares Penta, die nog met Proserpina en Circe en Medea heult, handhaaft zich de duitsche priesteres Segemond, dienares van het indo-germaansch Vuur.

In het komische evenzoo. De rustige smaak acht het een onbegonnen werk, blijspelvormen van meer dan tweeduizend jaren oud, uit de open lucht van Rome onveranderd over te brengen naar Amsterdam en naar eene schouwburgzaal. Hooft ziet daarin evenmin bezwaar als hij eenige jaren daarna het onmogelijk vinden zal eene klucht van Aretino, in plaats van te Venetie, in Den Haag te laten spelen. In Bredero's *Moortje* bewondert hij de gelukkige groepering van trekken uit het amsterdamsch volksleven der 17de eeuw, in een kader van Terentius; en uit een nog ouder romeinsch blijspel put hij zijn *Warenar*.

Voor het tooneel hebben de dramatische werken van Hooft geen waarde meer, tenzij als relieken. Van spelen, zijn het berijmde verhalen geworden. Zoo verhaalt *Achilles en Polyxena* het tragisch uiteinde van den griekschen held. Zoo *Ariadne* de wanhoop der grieksche heldin. Over de perzische *Granida* straks een woord. *Bato* en *Velzen* zijn korte historische romans of novellen, spelend op nederlandschen bodem. In dit concert vertegenwoordigt *Warenar* den humor in verzen, *Schijnheilig* den humor in proza. Te zamen zijn het, met dezelfde grilligheid van tegenstellingen, verscheidenheid van oorsprong en bontheid van mengeling, dezelfde dooreengeworpen elementen welke wij ook in onze romantische school van 1835 aantreffen. Hooft's vormen zijn voor een deel modevormen geweest; scheppingen of proefnemingen van een veelbewogen tijd, in wiens boezem, - binnen de grenzen der nederlandsche bezadigdheid, - het bruist en ziet.

Granida is de eerste volle weerklink van den indruk, door Hooft van zijn omgaan met de jongere fransche en de oudere italiaansche letteren ontvangen, in onderscheiding van grieksch en latijn en middennederlandsch. Hier is alles, of bijna alles,

nieuwe wijn. Victor Hugo heeft in Ruy Blas een lakei geschilderd, aan wiens borst eene koningin van Spanje het juk der etikette komt vergeten. Hooft schildert in Daifilo een geitehoeder, voor wien eene perzische prinses hare toekomst als troonopvolgster prijsgeeft. Doch de nederlandsche dichter handelt zonder sociaal-demokratische bijoogmerken. Hij wil alleen doen zien hoe dezelfde hartstogt van dartelheid hulde wordt, en alle menschen voor *die* regtbank gelijk zijn. Dus beschouwd is *Granida* de bekoorlijkste kleine gedialogiseerde liefdes-roman in verzen, dien de nederlandsche renaissance heeft aan te wijzen. Satire zonder gal, idylle vol aanminningheid, verbiedt dit spel de liefde ernstiger op te vatten dan zij waard is, en bezweert tegelijk, hare luchtkasteelen niet te eenemaal naar het rijk der verbeelding te bannen. Een koningrijk voor een ideaal of wat, te midden van 's levens proza!

Deze soort van gevoelens zijn voor een deel Hooft's specialiteit; en de kennismaking met de moderne litteratuur zijner dagen heeft hem in die rigting nog versterkt. Er was werking, en er was terugwerking. De vrouw der nederlandsche dichtkunst na Hooft is doorgaans eene huismoeder, een burgermeisje van de stad of van het land, eene puriteinsche, bijbelsch van inhoud. Bij hem is zij eene aangebedene, en zelve eene aanbidster, de uitverkorene van een ridder, zij het ook in herderskostuum. Reeds Hooft's Achilles, Hooft's Theseus, zijn wezenlijke minnaars; zijne Ariadne en zijne Polyxena beurtelings hatende en liefhebbende vrouwen. Aller drift is menschelijk en heeft een menschelijken adel. Nu gaat zij met voorname ligtzinnigheid gepaard, dan met tederheid, dan met wanhoop, of laat zich tot wraak vervoeren, of jaagt door blinde edelmoedigheid hare werktuigen ten verderve. In *Granida*'s persoon maken de antieke heldinnen plaats voor de geïdealiseerde minnares van het tijdvak zelf; de woester hartstogten der eenen voor de beschaafde terughouding der andere, bij gelijke innigheid. De meeste vrouwen in Hooft's minnedichten zijn naar den *Granidatype* gevormd. De herder Daifilo is hij zelf.

Op geen ander gebied is zijne poëzie zoo jong gebleven, en tegelijk zoo snel verouderd. Alle nederlandsche dichters der 17de en der 18de eeuw hebben zijne taal verleerd; onder de dich-

ters der 19de leerde alleen Potgieter haar weder aan. Amelia van Solms, prins Frederik Hendrik toesprekend, leent hij de inborst eener levantijnsche minnares uit Tasso. Tegelijk echter bekoren ons die gevoelens, en wij bewonderen hunne uitdrukking. Niet anders de vrouwen en meisjes, welke hij bij verschillende gelegenheden uit eigen naam zijne hulde aanbiedt. Komen zijne erotische gedichten somtijds hartelijkheid te kort, het ontbrekende wordt door hoffelijkheid aangevuld; eene zelfbewuste hoffelijkheid, het midden houdend tusschen twee scherpe contrasten: een van gemaaktheid en een van ruwheid.

In *Warenar* is de liefde een ronde en welmeenende, maar brutale hartstogt; een door de wijn bevangen jongeling, bij schemeravond langs 's Heeren straten zwierend, de huizen der burgers binnendringend, in den blinde kinderen verwekkend die hij te elfder ure door een huwelijk bereid is te wettigen. In *Schijnheilig* is zij een jong meisje van edele, maar zoo overspannen denkwijze, dat haar persoon uit een burlesk heldedicht ontsnapt schijnt, hare genegenheid den indruk eener parodie maakt, en hare taal aan waanzin grenst.

Tusschen die twee uitersten beweegt zich bij Hooft het minnedicht, en komen de kunstige sonnetten, de bekoorlijke kleine liederen zich scharen, die met sommige bladzijden zijner *Historien*, zijner *Brieven*, en zijner *Spelen*, meer dan al het overige, - om eene figuurlijke zegswijze van hemzelf te bezigen, - zijne slapen den 'groenens nimmer moeden' lofkrans waarborgen.

Een geschikte maatstaf der diepte van wansmaak, mag men zeggen, waaruit door een gelukkigen aanleg Hooft zijne poëzie gered heeft, is het proza van zijn *Schijnheilig*. Eene hoofdrol in dit blijspel, herinnerde ik, wordt door een gevoelig en edelaardig jong meisje van goeden huize vervuld. Ten huwelijk gevraagd door jonker Wybrandt van Wydermeer, heeft Catharina zich van hem afgemaakt, omdat zij ondanks zichzelf, en hoewel hij het goed met haar meent, hem niet beminnen kan. Of liever: in de hoop dat tijd en afstand haar beeld van zelf uit zijn geheugen wischen zullen, heeft zij beloofd Wybrandt te zullen trouwen, indien hij vooraf eene reis naar het Oosten onderneemt en binnen een bepaalden termijn, in een sandelhouten doosje, haar de asch en eenige vederen van den vogel

Fenix brengt. Intusschen verpandt zij haar woord aan jonker Dirck van Trouwenoort, die haar oprecht liefheeft en zij hem.

Natuurlijk komt, op den dag zelf dat Catharina's huwelijk met Dirck voltrokken zal worden, Wybrandt van de reis en in Den Haag terug; en het meisje, ontroostbaar haar ééne trouwbelofte niet te kunnen nakomen zonder de andere te schenden, gaat in hare wanhoop, als dienstbode vermomd, bij een 'doctor in medicijnen' vergif koopen. Doch zij bekomt van den voorzigtigen kwakzalver (dit weet zij niet) slechts een slaapdrank.

Nu ontspringen zich, eerst wanneer zij jonker Dirck ontmoet en zij het vergif zoo aanstonds zal innemen, daarna wanneer zij waant zich den dood gegeven te hebben en jonker Wybrandt haar komt afhalen als zijne bruid, twee zamenspraken; werkelijk zoozeer spinsels, dat het gevoel en de gedachte schijnen moeten, er aan den fijnen draad eener webbe te hangen.

Jonker Dirck zegt, nadat Catharina op zijn verzoek het vergif met hem gedeeld en hij het glas leeggedronken heeft: 'Gemerkt ik, *minnende* u die *dood* ware, zou *haten* mijzelf die *levend* bleve, zoo heb ik *de kwellingen willen berooven van 't kortswijl, dat ze aan mijn hartzeer hebben zouden.*'

Catharina is niet minder welsprekend, wanneer zij antwoordt: 'De *tijd* is gekomen, mijn lief, die *geen tijd* heeft om *tijd* te verbeiden. En daarom wil ik, onbekende vrouw, onder de exempelen der doorluchtige namen stellen *'t werk van de trouwe, die ik in zoo korten stond van leven moet bewijzen aan jonker Wybrandt.*

Daarentusschen geven deze armen, - dien niet heeft mogen gebeuren te ketenen en te prangen uw zijden en uw borst, - door het omringen van uw hals en schouderen *de zaligheid te kennen, die u gedaan zouden hebben de knopen van hun omvademen in de verzaminge des huwlijks.*'

De kroon spant jonker Wybrandt zelf, die óók sterven wil, maar vooraf Catharina in liefde verwijt hem het voorregt misgund te hebben, haar vrijwillig en in tijds van hare belofte te ontslaan. Zucht zij: 'Waarom wacht ik, deez' oogen te sluiten!', zijn hartstogt doet hem de volgende verklaring aan de hand: 'Waarom? Om den lust dien gij hebt, *aan mij te zien zieltogen*; en omdat ik mij over de wreedheden, aan mij gepleegd,

niet wreken zou met de wapenen der heuschheid. Hoe, was het u niet genoeg, dat gij mij gesloten hadt den weg om u te bezitten? Moest gij ook mijn grootmoedigheid te na doen, alleen door u te goed te achten om te schenk van haar te eischen 't geen gij in mij gehouden waart?'

Ik durf deze plaatsen aanhalen omdat *Schijnheilig* eerst vijftwintig jaren geleden als een werk van Hooft erkend is, en de meesten onzer nog niet gewoon zijn, hem ook daarnaar te beoordeelen. Welke heerschappij over de taal! Maar ook, welke gezochtheid! Is Aretino's bedoeling geweest den stijl zelf te bespotten, dien niemand ijveriger en met meer zelfbehagen schreef dan hij? Heeft Hooft hem ook hierin willen navolgen? Dit is zeker dat wij in *Schijnheilig* den broddellap der minnedichten bezitten; ook van die waarin Hooft boven zijne eigen manier zich verheft, en hij waar gevoel in aanvallige beelden kleedt.

II

Hooft's wereldbeschouwing is, in den onbestemden zin van het woord, de antieke. Een wijsgeerig praedestinatiegeloof beheerscht zijne geheele denkwijze. Zijn fatalisme is van de bezielde en juichende soort, welke men bij sommige groote dichters der oudheid aantreft.

Nergens treedt dit duidelijker aan het licht dan in de versregels *Noodlot*, geschreven in 1618 of 1619, mogelijk wel onder invloed van den toenmaligen kerkelijken strijd over de voorbeschikking. Hooft, zien wij er uit, is hetgeen men thans een determinist noemt. Het is een op zichzelf staand klein gedicht, maar dat als reizang in een treurspel eene goede vertooning gemaakt zou hebben. Sommige uitdrukkingen zijn verouderd. *Onderlingen* staat voor *onderling*, *gemalied* voor *geschakeld*, *levendheden* voor *levende wezens*, *uitgezeid* voor *uitgezonderd*, *schiedt* voor *geschiedt*, *gewracht* voor *gewrocht*, *nablijven* voor *uitblijven*, *vermogen* voor *magtig*, *reeder* voor *gereedelijker*. In den eersten

regel der eerste strofe valt op *oorzaken* een verkeerde klemtoon. Maar het geheel is eene merkwaardige proeve van Hooft's diepzinnigheid en zeggenskracht; en vooral, gelijk ik deed opmerken, van zijne blijmoedigheid en opgewektheid onder het berusten in het onvermijdelijke:

Gelukkig, die de oorzáken van de dingen
Verstaat; Virgilius, 2de Boek der Georgica, vs. 490 vgg.: Felix qui potuit rerum cognoscere
causas, cet. en hoe zij vast zijn onderlingen
Gemalied zulks, dat geene levendheên
(God uitgezeid) ooit iet van zelve deên
Of leên:

maar al door ander oorzaaks dringen.

Door oorzaaks kracht men al wat schiedt ziet drijven.
Waar' die te flauw, geen werking zou beklijven,
En oorzaak zijn geen oorzaak. Wat gewracht
Ter wereld wordt, is dan te weeg gebragt
Door kracht

zoo groot dat het niet na kan blijven.

Elke oorzaak heeft haar moederoorzaak weder.
't Gaat al zoo 't moet, en daalt van Gode neder.
Zijn goedheid, wijs, vermogen, is de bron
Daar 't al uit vliet als stralen uit de zon.
Hij kon

en zou, waar' 't nutst, ons helpen reeder.

Iemand die in den vollen bloei des levens zoo denkt, en van jongs af zoo gedacht heeft, is noch een vijand van het Christendom, noch gaat er in op. Hooft neemt ten aanzien der bijzondere godsdienst, voor welke onder zijne land- en zijne tijdgenooten sommigen zoo dapper gestreden en vaak zoo zwaar geleden hebben, eene belangstellende en waarderende, maar toeziende en onafhankelijke houding aan. Het plechtanker der reformatie, de bijbel, is hem een stichtelijk boek waarnaar hij wel eens een verheven psalm of eene schoone zedespreuk be-

rijmt. Niet meer. Ik twijfel of één ander nederlandsch dichter dier dagen het gewaagd zou hebben, eene liefdesverklaring vast te knopen aan een wonderverhaal uit het Nieuwe Testament. Bij hem gaat dit van zelf. Men bespeurt niet dat hij voornemens, of zich bewust geweest is, iets ongewoons te verrigten. Eerbiedig en eenvoudig noemt hij Christus het licht der wereld, en gaat voorts beschrijven hoe de aanblik van jufvrouw Christina van Erp, of welke andere amsterdamsche jonge schoone het geweest moge zijn, op zijn gemoed juist denzelfden indruk maakt als het licht der zon op den blindgeborene der evangelische geschiedenis deed, wien Jezus het gezigt gaf. Ook in dit gedichtje komen sommige archaïsmen voor; en daarenboven enkele omzettingen, hetzij van werkwoord, of van zelfstandig en bijvoegelijk naamwoord. Doch heeft men Hooft eenmaal liefgekregen, dan is men op die hindernissen gewapend, stoort er zich niet aan, of vindt in het ontcijferen zelf een genoegen te meer:

Wanneer door 's Werelds Licht de blindgeboren jongen
Gezigt verkreeg, hij stond verwonderd en bedeesd.
Beweging, verwe, stal van plant, van mensch, van beest,
Verbluften zijn gedacht, en zijne spraak bedwongen.

Voorts: sloten, torens, schier ten hemel hoog gesprongen,
Het tijdverdrijf van 's menschen onderwindal-geest;
Maar de zienlijke God, de schoone Zonne, meest.
Zijn tonge zweeg; 't gemoed dat riep om duizend tongen!

En nu de toepassing, het compliment aan de jonge dame:

Even aleens, mijn Licht, wanneer *gij* mij verschijnt
En dat mijn ziel ontdekt uw zielssieraden vijndt, -
Die 't ooge mijns gemoeds, dat henwaarts strekt, gemoeten, -

Zoo zwelt mijn hart van vreugd en van verwondring diep
En danke jegens u en jegens Die u schiep,
Totdat het berst, en valt gebroken voor uw voeten.

Voilà bien du bruit pour une omelette au lard! zal men zeggen. Doch het eigenaardige bij Hooft is, dat hijzelf er niet den minsten ophef van maakt, zijn geest voor zulke overgangen eene natuurlijke neiging heeft, en de taal, van welke hij zich

bedient, hem toeschijnt het levendig gevoelde in een vloeibaren vorm te gieten. Zoo heeft hij zich gegeven, en zoo wil hij genomen worden.

Wie de verhouding zijner wijsbegeerte tot het kerkgeloof meer van nabij wenscht te bezien, sla het tweede bedrijf van *Bato* op. Ook voor de kennis zijner staatkunde is dit treurspel belangrijk, en in het gemeen als theologisch-politisch traktaat. Door eene oudgermaansche priesteres (wij worden verplaatst in den tijd, toen de Batavieren der toekomst nog Duitschers waren) laat hij daar zijne eigen denkbeelden over de godsdienst omstandig uiteenzetten. De godsdienst, leert hij, schier met de woorden van Hamlet tot Horatio, de godsdienst neemt haar oorsprong in de ondervinding dat aarde en hemel meer dingen omvatten dan het gezond verstand in staat is uit te leggen:

't Zij veel of luttel hun vernuft de menschen slijpen,
Zij vinden dat er meer is dan men kan begrijpen;
 En dat er is Iet Goeds, gewoon te nemen acht
 Met hartelijke zorg op 't sterfelijk geslacht.

Om daaraan te kunnen twijfelen zouden de menschen zich slechter moeten voordoen dan zij eigenlijk zijn, en op onnatuurlijke wijze de gevoelens moeten onderdrukken, die als instinkten van regt, van pligt, van zorg, van heuschheid, in hun eigen maatschappelijken kring voor weldadig gelden. Hunne denkbeelden omtrent het goddelijke, en de eigenschappen van het goddelijke, wortelen in hun geweten. Gelijk ergens in een minnedichtje gezegd wordt, men noemt eene schoone en deugdzame vrouw eene godin:

Dewijl de godheid hangt aan goed-zijn en bestieren.

Of gelijk er boven de poort van een spinhuis te lezen staat, onder een beeld der Tucht door Hendrik de Keyser:

Schrik niet: Ik wreek geen kwaad, maar dwing tot goed.
 Straf is mijn hand, maar lieflijk mijn gemoed.

Wat betreft de hulde waarop het onzichtbaar Goede aan-

spraak maakt; zoovele volken schier, zegt de germaansche priesteres, zoovele gezindheden, zoovele soorten en vormen van aanbedding; maar ook, in alle landen en eeuwen, zoovele wijzen die niet aan het uiterlijk hangen:

Wien wijsheid het verstand genezen heeft van blindheid,
Die stemmen overeen dat geen ding bet gevalt
Aan 't eeuwig Wezen, dan de deftige gestalt
Van een opregt gemoed.

Gaat dit de groote menigte te hoog, men vergete niet dat hare ceremonien, hare symbolen, haar bijgeloof, onschadelijk in zichzelf, dienstiger zijn voor het algemeen welzijn dan de woestheid of de uitspattingen der goddeloosheid: ten minste, indien zorg gedragen wordt dat geen priesters het goed vertrouwen der schare als hefboom aanwenden, om zelf tot heerschappij te komen en zich als mededingers der staatsmagt op te werpen: 'gebruikend tegen 't land de wapens van het land.' Verstandig handelen daarom de oude Germanen, die het hoogste geestelijk gezag aan vrouwen opdroegen; en niet minder verstandig de germaansche priesteressen, die boven heiligdommen van arduin, en marmeren mozaiekvloeren, en zuilen van porfier met kapitelen van verguld brons, de voorkeur gaven aan statige bosschen, waar de bodem zelf een natuurlijk bloemtapijt vormt, en het halfdonker van het gebladerte 's menschen hart met een gevoel van ootmoed en ontzag overstelpt. Tacitus, *De moribus Germanorum*, C. IX: 'Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine coelestium arbitrantur. Lucos ac nemora consecrant, deorumque nominibus appellant secretum illud quod sola reverentia vident.' 'Ook zijn wij ongewoon,' zegt de opperpriesteres Segemund:

Ook zijn wij ongewoon, 't geen dat zich niet begrijpen
Van al de wereld laat, in tempels te benijpen;
Maar wijden wel, tot eer der Heiligheên, in 't woud
Een levendige kerk van ongekorven hout.

Al vroeg hebben dit beeld en dit denkbeeld bij Hooft er in-

gezet. Wanneer hij het gymnasium nog verlaten moet, en bezig is in halven rederijkerstrant zijn eerste treurspel te rijmen, reeds op dien jeugdigen leeftijd laat hij Achilles het begin zijner liefde voor Polyxena dus beschrijven:

De schoone beeldtenis nam in het hart zijn plaatse
En maakte 't tot een kerk.

Dit zamensmelten van menschelijke en van godsdienstige gevoelens; van aandoeningen opgewekt door de natuur, en andere opgewekt door eene hoogere zedelijke orde, - zonder lichtzinnigheid aan den eenen, zonder mystiek aan den anderen kant, in de volheid eener naieve soort van ernst, of eener ernstige, deftige soort van naieveteit, - verdient zeer de aandacht. Het schijnbaar gemaakte van Hooft's poëzie vloeit in die hoogere eenheid weg, en wordt tweede natuur. Ik wijs nogmaals op dit gedeelte van *Bato*.

Met aanstekelijke ingenomenheid laat dezelfde dichter, die zoo weinig kerks gevoelt, die van zoo langer hand zijne voorzorgen neemt tegen iederen vorm van paapsche stoutigheid, zijne germaansche priesteressen het Vuur aanbidden. Er is in die voorstelling iets dat hem aantrekt, hem welsprekend maakt, hem naar de lier doet grijpen. Zonder inspanning denkt en dicht hij zich in de plaats dier psalmzingerende vrouwen. In verband met het klimaat wordt het weldadig natuurverschijnsel hem eene persoonlijke godheid. Hij ziet in het Noorden een worstelperk, waar de winter ieder jaar den zomer komt pogen ten onder te brengen, en alleen door eene hoogere magt in zijne vernielende vaart gestuit wordt. Sneeuw en ijs zijn de dood; de warmte is het leven:

O grootste vijandin des Doods, *gij* schut alleen
 Zijn togt bij wintertijd, en laat ons niet vertreên
 Door 't geweld van sneeuw, en hagel koud,
 Die hij met een Noorschen moed uitspouwt
 Over duin, over del, over veld, over vlak,
 Over bosch, over broek, over den, over dak,
 Over zee, over zand;
En jaagt een bleekheid áán 't bestorven land.

O edelste Godin, geboren al zoo ras
 Als van dit groot heelal de schets ontworpen was,
 Noodig is het dat in schoonheid wijk'
 Alles voor *uw* schoonheid zuiverlijk.
 Niets zoo klaar, niets zoo braaf, niets zoo streng, niets zoo fier,
 Niets zoo blij, niets zoo mild, niets zoo lief als uw Vier,
 Naar het uitert zijn kracht.
 Dies zingt u hoogen lof het Duitsch geslacht!

III

Hooft gevoelde bovenal maatschappelijk. Meer maatschappelijk dan kerkelijk niet alleen, maar ook meer maatschappelijk dan persoonlijk. Kan dit niet voor eene onbepaalde lofspraak gelden, het is althans eene getrouwe beschrijving.

Het omkomen van Oldenbarnevelt, dat Vondel zoo warm maakte en zoo gelukkig bezielde, laat Hooft, hoewel zelf toen óók nog jong, slechts zes jaren ouder dan Vondel, koel. Een strijd als dien van den Advokaat in het laatste levensjaar, moet men uit zijn stilzwijgen opmaken, beschouwt hij als eene partij schaak, met een menschelijk hoofd tot inzet. *Tant pis* voor den verliezer. Het kon hem niet veel schelen, hetzij de eene of de andere predikantepartij de overwinning behaalde. Officieel hield hij het met den prins, wiens stedehouder hij was als drost van Muiden en baljuw van Gooiland. Verder bemoeide hij zich niet met de zaak, of liet, voor zoover wij kunnen nagaan, er zich niet over uit. En dit, niettegenstaande zijne vriendschap en vereering voor Hugo de Groot genoeg bewijst dat geen politieke hartstogten bij hem in het spel waren. Niettegenstaande hij Oldenbarnevelt persoonlijk kende; hij nog in het laatst van 1616 met hem in korrespondentie was; en Oldenbarnevelt in den nazomer van 1614 hem te Muiden een bezoek poogde te brengen.

Uit de hartelijke belangstelling in het lot van een geheel volk, welke de *Historien* ademen, weten wij met zekerheid dat die onverschilligheid bij hem niet uit ongevoeligheid voortkwam.

Wij weten het uit de *Brieven*, waar wij in zijn ambtelijken kring hem er altijd op uit zien, anderen te verplichten of voort te helpen, en hunne belangen ter harte te nemen. Wij weten het ook uit de *Gedichten*. Hooft's erotische poëzie zelve heeft iets onpersoonlijks, en ontleent haar gloed niet in de eerste plaats aan de gevoelens, door den dichter voor bepaalde schoonen opgevat, jonger of rijper, maar aan de zuivere uitdrukking der natuurlijke en maatschappelijke betrekking tusschen jongeling en meisje, man en vrouw, in het algemeen. Duidelijkst van al komt dit sympathieke, zonder hetwelk een auteur wel kunstvaardigheid ten toon spreiden, maar niet boeijen of behagen of ook slechts vermaken kan, in de dramatische werken aan het licht.

Hooft, daarvan houd ik mij overtuigd, zou voor elke goede algemeene zaak, indien de nood het geëischt had, zijne bezittingen en zijn leven hebben opgeofferd. Had hij moeten kiezen tusschen het leven en de eer, of tusschen het leven en eene ondragelijke smart, onverschrokken zou hij zich den dood gegeven hebben. Wanneer zijne Ariadne, omdat Theseus haar verlaten heeft, in hare wanhoop zich van kant wil maken, en de voedster haar vermaant:

Gij kwaamt niet, als gij woudt, het leven annevaten,
Maar als het God geviel. Dies moogdy 't niet verlaten
Voor dat het Hem gevalt, die 't u gegeven heeft, -

dan antwoordt de heldin, uit het diepst eener gevestigde overtuiging:

't Gevalt geen goeden God, dat men elendig leeft!

Dit zijn van die verzen welke niet nageschreven worden uit een boek. Men vindt ze, omdat men zoo gevoelt.

Hooft kan een- of tweeëntwintig jaren oud geweest zijn, toen hij *Ariadne* opstelde. Hij moest nog naar Italie reizen en een jonge man worden, toen hij over het wisselvallige, in het menschelijk leven der hoogste rangen, reeds nagedacht had. De knaap was reeds eene eigen meening toegedaan omtrent hetgeen men op aarde, door toe te geven aan eerzucht, kan

winnen of verliezen. Zij zijn van een gymnasiast, deze drie spreuken uit *Achilles en Polyxena*:

Wie ooit, ter wereld voortgebracht,
Heeft in zijn leven rust gezocht?

De mensch kan meer begeeren dan
Hij immermeer verwerven kan.

De rust leit in uzelfen. Ziet:
Sterft uw begeert, zoo derft gij niet.

Een ander koor in hetzelfde treurspel roemt in welsprekende, uit het hart komende bewoordingen, de vastheid van karakter die onder alle omstandigheden den mensch zich doet bezitten en heerschen over zijn lot:

Die door 't geluk zijn moed verhoogen laat
En zich vertrouwt op rijkdom, magt, of staat,
Al dwong hij gansch de wereld met zijn juk,
Hij is een slaaf van 't wankelbaar geluk.

Maar die 't gemoed in tegenspoed of nood
Gestadig heeft, en altoos even groot,
Al heeft hij goed noch staat, nogtans is hij
Geboren tot des werelds heerschappij.

Wie op zijn zeventiende of achttiende jaar zulke gedachten met zich omdraagt, en ze zoo weet uit te drukken, heeft regt naar een niet ordinairen maatstaf beoordeeld te worden. Nog ongemeener blijkt hij, wanneer, met het oog op de fortuin van veldheeren of eerste ministers, hij eene strofe als deze dicht:

De hoogste' eike ziet men breken,
Die in de bosschen staat.
't Geweer, uit Jovis hand gestreken,
De hoogste bergen slaat.
Best duren matelijke dingen....

Oldenbarnevelt zelf had onder het naspreken dezer woorden het schavot kunnen bestijgen, zonder zich ongelijk te worden.

De buitengewonen onder de niet-kerkelijke mannen, in het Nederland dier dagen, dankten aan hunne klassieke opvoeding eene wijze van gevoelen waarop onze hedendaagsche onderscheiding tusschen gemoed en geen gemoed, niet van toepassing is. Hunne levensbeschouwing was romeinsch, evenals hunne koloniale staatkunde; romeinsch naar het voorbeeld der groote stoïcijnen uit het laatste tijdperk der Republiek. Een jonge man als Hooft kon een grijsaard als Oldenbarnevelt zien vallen, zonder aan iemands misdaad te gelooven, of aan één laagheid der leedvermaak scheppende partijzucht zich te bezondigen, of geschokt te worden in één zijner overtuigingen. Met het begrip Fortuin hingen bij hem geheel andere voorstellingen zamen dan bij ons. Voor de mannen der renaissance was de Fortuin eene in het menschdom wonende godheid, smaak vindend in het geringe te verheffen, en jaloersch van te veel zelfvertrouwen of te veel voorspoed.

Ariadne's voedster schrikt, wanneer zij van hare meesteres verneemt dat deze Theseus bemint. Die hartstogt, meent de oude getrouwe Corcyne (en haar voorgevoel bedriegt haar niet), kan slechts rampen baren. Eer het te laat is, moet Ariadne het beeld van Theseus uit haar hart bannen. Nutteloos advies! Al zou Ariadne zelve wenschen anders te kunnen handelen en gevoelen, het is niet meer in hare magt:

CORCYNE.

Eer dat de minne wast, trekt er uw zinnen van.

ARIADNE.

Te laat is 't. Gij gebiedt dat ik niet doen en kan.

CORCYNE.

Gij kunt, indien gij wilt, deez' razerije stillen.

ARIADNE.

'Indien gij wilt', dat 's waar. *Maar ik en kan niet willen!*

Onder een anderen vorm, weder hetzelfde gevoel van daareven. Er zijn twee voorname menschelijke hartstogten, leert Hooft in zijne treurspelen: de eerzucht en de liefde. Bij Ariadne vervult één daarvan het gansche gemoed. Bij Achilles is het gemoed tusschen den eenen en den anderen verdeeld. Maar altijd zijn het onzichtbare hooge invloeden, waaraan de mensch,

zoolang de begoocheling duurt, zich niet onttrekken kan, omdat zij wortelen in de menschelijke natuur zelve en in 's menschen maatschappelijk wezen.

De oude koning Priamus, die gedurende een lang leven veel praktische wijsheid heeft opgedaan, is van oordeel dat men Polyxena in 's hemels naam aan Achilles, die zegt haar erg vurig te beminnen, tot vrouw moet geven. Een gunstig gevolg daarvan kan zijn, dat Achilles al dadelijk de Grieken beweegt het beleg op te breken, en Troje met vrede te laten. Mogelijk ook kan bij Achilles die verandering van gezindheid eerst langzamerhand plaats grijpen. Hij is zulk een hooghartige, onbuigzame jonge man. Doch juist in dat opzigt zou Polyxena uitstekende diensten kunnen bewijzen:

Polyxena heeft tijd, te temmen zijn gemoed,
En zal hem mettertijd kunnen zoo wel bepraten,
Dal hij vergeten zal zijn toorn en varen laten.
*Al 's werelds kracht zoo ligt geen hoog hart nederleit,
Als eene schoone vrouws vriendlijke tederheid.*

Op grond van zulke uitspraken zou men kunnen beweren dat Hooft's zedeleer nederkomt op eene soort van diplomatie. Ik staaf alleen dat hij van jongs af, met bewonderenswaardige scherpzinnigheid, de ware drijfveren der menschelijke handelingen doorzien heeft. Laat mij er het devies van Achilles mogen bijvoegen, dat in een versregel het geheim der alomtegenwoordige menschelijke inspanning, op elk punt der aarde en in iedere eeuw, bijna te teekenachtig beschrijft:

De Goden alle ding den mensch om zweet verkoopen.

Voor het overige behoeven wij naar de moraal, welke voor Hooft uit zijne metafysica voortvloeit, niet lang te zoeken. Hijzelf heeft haar geboekstaafd in een populair gedicht zijner jeugd; gedicht zonder dichterlijke vlugt, maar, ondanks zijne prozaïsche wendingen en zijn kwalijk voorbereid slot, hier en ginds vol karakter in de uitdrukking. Stoïcijn tegenover de groote rampen en raadselen, in het leven van menschen en volken, is Hooft in de dagelijksche dingen epikurist en zweert bij de

vergenoegdheid. Hemzelf heeft de liefde nooit tot buitensporigheden verleid, en in de eerezucht hield hij altijd maat. Eene beminde vrouw en een nederig fortuin, bij den aanblik der schoone aarde en de regelmatige bevrediging eener natuurlijke genotzucht, waren zijn ideaal:

Weet iemand beter saus dan honger tot de spijzen,
Of bedde dat zoo zacht als vake slapen doet;
Weet iemand beter smaak in drank dan dorst te wijzen,
Of koopt men deez' om geld, - zoo acht ik rijk zijn zoet.

Zegt iemand dat een mensch is tot het schoon genegen;
Het oog, door 't schoon verheugd, door 't leelijk wordt gekweld -
't Is klare waarheid dat. Ik heb er gansch niet tegen.
Het schoon gezeit vermaakt. Maar zien en kost geen geld.

Aanschouw de eerwaarde Zon, en het bescheiden werken
Der geestige natuur! Dit 's schoonheid in haar kracht:
De kunst is bootserij. Zegdy: door 't stadig merken
Wordt men dit ras gewoon? Zoo doet men ook de pracht.

In plaatse dan van een van Gode's beste gaven,
Zoude ik verkrijgen niet dan ijdelheid en rouw,
Indien dat ik verliet om overvloed van haven,
Om staat of 's werelds eer, een waardverkoren Vrouw.

Heeft Hooft, bij het schilderen der aanvalligheden zijner waardverkoren vrouwen, zonder één uitzondering, altijd de soberheid betracht welke in staat en in rijkdom hem wenschelijk scheen? Ik zal dit niet beweren; maar wel, dat hij een natuurlijken afkeer van grove genietingen had.

Men herinnere zich de pikante rijmbriefwisseling van 1623, toen hij te Amsterdam eene reeks bruiloften was moeten gaan bijwonen, en daardoor buiten, op het Muiderslot, een aangenaam voorjaarsbezoek van zijn jongeren haagschen vriend Huygens gemist had, kort te voren uit Engeland teruggekeerd. Huygens zinspeelt op die gedwongen slemppartijen, wanneer hij de 'amstellandsche jeugd' voorstelt, Hooft kwellend en pijnigend 'met het moeilijke melken van haar opgedrongen kelken.' Helaas ja, antwoordt Hooft, - het etend en drinkend Amsterdam bij het eiland der Middellandsche Zee vergelijkend,

waar de volgelingen van Ulysses veranderd werden in levende *porte-veines* met vier korte pooten, een knorrende snuit, en een krulstaart:

'k Was verzeild aan Circe's haven,
 Die met haar vergifte gaven
 Beï bedaagdheid ende jeugd
Wentelt in een verkensvreugd,
 Tuischen, teemen, slempen, slapen,
 Is het oorlog daar. *Dat wapen*
Ik en leerde t' geener tijd
Voeren. En in zulk een strijd
Had ik nooit of hart of handen.
 Bet mijn ooren watertanden
 Naar de lekkernij van een
 Kort ontbijten Uwer reên,
 Dan naar wat men op kan zetten
 In een bruiloft, in banketten
 Bruilofts-staarten, *die zoo wel*
Menig mesten uit zijn vel.

Dit is eene der plaatsen waar men verschillende elementen van Hooft's dichtkunst in een kort bestek vereenigd vindt. *Quel style tourmenté!* zouden de Franschen onzer dagen uitroepen, zoo dit oudhollandsch proefje hun voorgelegd werd. Werkelijk kunnen watertandende ooren, zelfs in een gemeenzamen en humoristischen rijm-epistel, er naauwlijks door. Het kort ontbijt van Huygens' vernuft vormt met de zoutelooze, gerekte middagmalen, eene gezochte tegenstelling. Doch hebben ook Ronsard en de mannen der Pléiade niet dikwijls zoo geschreven? En hoe vergoedt telkens het pittige der gedachte. of de aanschouwelijke uitdrukking, het gewrongene der inkleeding! Huygens rigt ergens in zijn *Dagwerk*, waar hij verschooning vraagt voor zijn geloof in de toekomst zijner verzen, tot Stella de bede:

Sterre, onschuldig mijn vermeten;
 'k Ben onzoenelijk gebeten
 Tegen 't lamme laffe lijn
 Van den dagelijkschen Rijm.

Zoo dacht ook Hooft. Hoewel niet onberispelijk, is zijne poëzie nogtans onsterfelijk, én om haar gehalte, én om haar veroordeelend afsteken bij het lamme en laffe, het laauwe en flauwe, het zinledige, in één woord, dat na hem en de zijnen meer en meer een kenmerk der nederlandsche fraaije letteren geworden is.

IV

Warenar is niet het stuk waarnaar men Hooft het best beoordeelen kan. Bredero, Huygens, Vos, hebben wat vroeger of wat later insgelijks zulke kluchten geschreven, en Hooft's komedie vertoont zich aan ons meer als een exemplaar dan als eene soort. Doch in zijne soort is het exemplaar voortreffelijk.

Ik behoef er niet afzonderlijk op te wijzen, dat *Warenar* ons weder in eene zuiver maatschappelijke sfeer verplaatst. Het zijn dezelfde hartstogten, maar onder een ander licht. De liefde is iets triviaals geworden, de eierzucht hebzucht; en eene vermakelijke hebzucht. Hooft doet ons lagchen om eene breede menschelijke ondeugd, die in eene geldwinnende stad als het toenmalige Amsterdam vele vertegenwoordigers tellen moest. Het breede onderwerp wordt breed en wijsgeerig opgevat. Leven en laten leven is de les, in de allegorische voorafspraak door de Ruymshottelde Mildtheyt royaal en goedgeefs den volke verkondigd, en ten slotte door den gierigaard zelf als waarheid erkend. Wij beklagen *Warenar*, niet minder dan wij te zijnen koste ons vrolijk maken. Met hem leeren wij inzien dat rijkdom, dus besteed, of liever dus begraven en bewaakt, veeleer een 'kruis' om van te 'grouwen' dan een zegen verdient te heeten.

Doch dit alles ligt voor de hand; en misschien bewijs ik den lezer eene betere dienst, wanneer ik voelbaar tracht te maken van welk opgewekt litterarisch leven een stuk als *Warenar* getuigt: in slechts negen dagen op het papier geworpen, en nogtans zoo vol beelden en gedachten, dat onder de twaalf- of

veertienhonderd verzen die het tellen mag, er nauwlijks één gevonden wordt dat niet medetelt.

Zelfs in onze vermaarde 17de eeuw wil ik niet aan meer nederlandsche spuitkracht geloofd hebben, dan ook toen bepaald werd door onzen vlakken bodem, onze menigvuldige sloten en vaarten, of onze gelijkmatige inborst. Doch wanneer wij met aandacht een leven als dat van Hooft bestuderen, zoo onafgebroken bezig, zoo vruchtbaar, zoo overvloedig in werken van blijvende waarde, met zulk een gemak het onvergankelijke als uit de mouw schuddend (in *Ariadne* en de verdere antieke proeven poogt hij ziel te schenken aan beelden uit de heroswereld; in *Granida* neemt hij de idylle, in *Schijnheilig* de satire ter hand; in *Bato* en *Velzen* beweegt hem de vaderlandsliefde; zijne minnedichten behooren tot de orde der ridderpoëzie; van de geschiedenis zelve maakt hij een bonten en populairen heldezang in proza; en nu zien wij in *Warenar* hem uit tijdverdrijf het amsterdamsch volksleven in zich opnemen), dan moeten wij wel onderstellen dat er toen in de nederlandsche lucht iets buitengewoons gezeten heeft, en de omstandigheden medegewerkt hebben.

Het onzichtbaar kalvinistisch schrikbewind leende het onafhankelijke dichten, zoo met de pen als met het penseel, de bekoring en den prikkel der verboden vrucht. De drukking riep weerstand in het aanzijn. Er was behoefte aan eene vergoeding, eene schadeloosstelling. Het leven wilde niet opgaan in de 'droeve kwestien' van den dag. Niet voor niet was het jaar, waarin door het afzweren van den koning van Spanje de nederlandsche omwenteling der 16de eeuw haar beslag kreeg, Hooft's geboortejaar.

Veel van hetgeen, toen hij een man geworden was, in de vrije nederlandsche geesten omging, werd uit staatkunde of uit overtuiging, om de heerschende gereformeerde orthodoxie te ontzien, stelselmatig onderdrukt. Maar veel ook zocht en vond een uitweg in den handel, in reizen, in veroveringen, in den oorlog, of in huiszittende wetenschappen, huiszittende kunsten, en huiszittende letteren. Dit verklaart het opbruisende, het romantische, in Hooft. Er was reden voor hem, een romanticus en met de gebreken van het romantisme behebd te zijn. Maar het verklaart ook, naar den loffelijken aard dier

rigting, zijne levendige belangstelling, zijne veelzijdigheid, zijn tintelen en zijn durven.

Een goed denkbeeld van den toon in *Warenar* geeft de komische proloog, dien Hooft een weinig later, in 1618, voor Coster's *Isabelle* schreef. Bij het opgaan van het gordijn komt daar een onbeschaamde kleine Eros, bestemd de toeschouwers voor te bereiden op het vertoonen der lotgevallen van Ariosto's heldin, in amsterdamsche volkstaal het publiek vertellen wie hij is. Men moet gelooven dat deze rol vervuld werd door een kind:

Wat? vraagt daar iemand hoe ik hiet?
 De een noemt me: *Kruidjeroermeniet*,
 De aêr: *Uit me schuit, je schendt me vrachje*.
 Ik heeten al: *Laat leggen 't hachje*,
 Eer moertje nog was uit de kraam.
 Maar *Min* dat is mijn paasdag's naam,
 En, bij degeen die 't beter wisten,
Cupido. Dat zijn latinisten.

Ditzelfde amsterdamsch dialect maakt het moeilijk, uit *Warenar* iets aan te halen. Wordt het stuk in zijn geheel gelezen, dan heldert de eene ongewone uitdrukking van zelf de andere op. Plaatst men den lezer voor een fragment, dan stuit men op de zwaarigheid dat maat en rijm onverbreekbaar zamenhangen met de spelling, de woordvoeging, de uitspraak. Ik geloof echter dat de plaats, waar de jonge Ritsert zijne moeder toevertrouwt welk onregt hij heeft te herstellen ten aanzien van Klaartje, *Warenar*'s dochter (dezelfde bladzijde werd indertijd door Bakhuizen van den Brink gekozen) ook buiten verband met het overige gewaardeerd kan worden. Bakhuizen van den Brink, *Studien en Schetsen*, 1876, III, 307 vgg., 325.

Hooft heeft deze schuldbelijdenis, welke men bij Plautus maar even aangeduid vindt, zelfstandig uitgewerkt tot een zedetafereeltje van het Amsterdam dier dagen, of uit de dagen zijner vroege jeugd. Er is braafheid in, dat een zoon zulk eene bekentenis doet aan zijne moeder en haar smeekt, hem het misdrevene te helpen goedmaken; maar van ingetogenheid geeft het

verzoek geen blijk. Een vriendinnetje der familie, Grietje Goossens, was aangeteekend, en (wij verkeerden onder de welgestelde toenmalige amsterdamsche burgerklasse) men had bij die gelegenheid weder lang en overvloedig getafeld. Zoo lang zelfs, dat eene gebruikelijke verrassing te vroeg kwam. Aan het dessert, of na het opruimen van den disch, zou door jonge vrienden van bruid en bruidegom, waaronder Ritsert, eene Mommerij vertoond worden (wat men toen in Engeland *A Mask* noemde), en deze jongelieden, fantastisch uitgedost, hadden zich tot hunne taak voorbereid door in een bekend koffijhuis een stout glas te drinken. Opgewonden vervoegden zij zich ter plaatse waar de bruiloft gevierd werd, en liepen, toen bleek dat de gasten nog aan tafel zaten en de vertooners eerst eene poos daarna konden toegelaten worden, in hun maskeradepak een straatje om. Dit herinnert Ritsert zijne moeder, en vertelt haar dan verder van zijn misstap. Men zal bemerken dat *op de bien* voor *op de been* staat, *allien* voor *alleen*, *bringen* voor *brenge*, *weldig* voor *geweldig*, *zelschap* voor *gezelschap*, *an* voor *aan*, en meer van die vrijheden. Wij, die den betreurden Cremer hebben toegestaan overbetuwsch te schrijven, wij zullen het in Hoofst en zijne tijdgenooten niet afkeuren dat zij bijwijlen den amsterdamschen tongval poogden na te bootsen:

Grietje Goossens was de bruid; daar zou ik voor mom gaan.
 'k Had een poolschen rok aan, een boog, en een koker vol schuts,
 Een sabel op zij, *een haneveer op mijn muts*,
 't Lang haar boven zamengebonden, of ik 't óp zou wennen.
 Al had ik de grijns aan mijn riem, de Droes mogt me niet kennen.
 Dus kwam ik met mijn kameraads uit de kroeg, die 't Moorjaanshoofd heet,
 En terwijl dat we ons daar zamen hadden gekleed,
 Was er een weldige dronk omgegaan: 't kwam er op geen kroes aan.
 Summa: keek ik van buiten wild, 'k was van binnen nog wilder snoeshaan.
 Dus gesteld, met het zelschap ik naar de bruiloft ging.
 Daarbinnen was 't met pooijen te doen, of er Holland aan hing.
 Zoo kwam, dat de tafels nog niet op waren genomen.
 Toen we nu zagen, dat het nog te vroeg was om binnen te komen,
 Zoo togen we weer met malkaar op de bien,
 Om zoo lange den tijd te verdrijven en nering te bespien.
 Het zelschap ontging me, terwijl ik wat toef in een straatje.
 Toen vind ik Klaartje aan de deur: ik ga, en maak een praatje.

Ik raak in huis; we waren al moerlijk allien;
't Meisje was mooi; ik had haar altijd wel mogen zien;
De wijn was in 't hoofd, die me wel half deed razen;
't Was er van passe donker; *de maan scheen door de glazen.*
Ik was nog onbekend, hoe naauw ze mij bekeek:
Toch zag ze wel, dat ik geen bootsgezel leek.
Toen schoot me in mijn zin, dat ik wel had voort hooren bringen,
Dat haar vaêr haar gedreigd had den hals af te wringen,
Indien ze de deur opdeed nadat hij te bed waar gegaan.
'Daarom zal ze eer sterven, dan geluid durven slaan;
En of de vaêr al kwam, dien acht ik zoo veel als een kabouterman':
Dit dacht ik in mezelf, en daarop hing ik te stouter an.
't Stuk is niet mooi, dat beken ik, maar ik heb 't volbragt.

De lezer, die *Warenar* niet kent of in geruimen tijd niet ter hand nam, doorziet hier de geheele handeling: weder veel meer die eener humoristische novelle, dan van een tooneelstuk. Twee stroomen van gemoedsbeweging loopen door het blijspel: de zorgen der mishandelde Klaartje, wier bevalling aanstaande is, en die niet weet welke jonge man haar ongelukkig heeft gemaakt; en de bekommelingen van Klaartje's vader, zoo vervuld van zijn pot met goud, dat hij in de verte niet bevroedt wat zijne dochter scheelt. Al hooger stijgt Klaartje's onrust, wanneer haar vader haar wil uithuwelijken aan een vermogend vriend van leeftijd; al hooger de elende van Warenar zelf, wanneer zijn pot met goud hem ontkaapt wordt. De oplossing komt van Ritsert's zijde, die tegelijk zich als den schuldigen indringer bekend maakt, Klaartje ten huwelijk vraagt, en den gestolen schat terugbrengt.

Eigenaardig is het dat, terwijl de vader het tooneel bijna niet verlaat, tenzij om telkens even naar zijn dierbaren pot te gaan zien, de dochter, door geen minder heftigen gemoedsstrijd bewogen dan hij, zich in het geheel niet vertoont. Doch Klaartje heeft eene plaatsvervangster. Reym, de meid, vertegenwoordigt al de zielsangsten harer jonge meesteres; en Reym heeft niet alleen het laatste, maar ook het eerste woord.

Ik stip dit aan, omdat Hooft (zijn latijnsch model begaf hem hier) in het volhouden van het karakter dezer dienstbode buitengewoon goed geslaagd is. Reym, die ter wille van haar jonge meesteres duizend vreezen heeft uitgestaan, is in de wolken,

wanneer in plaats van den welgestelden oudvrijer, kandidaat des vaders, Klaartje ten slotte den jongen en welgestelden Ritsert tot man bekomt, den roover harer eer. De vrouw uit het volk is met de moraliteit van het geval totaal in de war. Hare alleenspraak is eene aaneenschakeling van luimige en dankbare kwinkslagen. Huwlijk en bevalling tegelijk; de bruigom tevens kraamheer: zij ziet daarin slechts stof tot schertsen, slechts te veel vreugde op eens. In hare blijdschap vergeet zij hare nooden en voorspelt, dat alle overléggende jongelieden voortaan Klaartje's en Ritsert's voorbeeld volgen zullen. Het is of wij in den persoon der amsterdamsche dienstmeid zonder spaarpenningen, zonder schoonheid, zonder jeugd, maar onuitputtelijk van goed humeur, eene vrolijke vrouw van Frans Hals hooren staan doorslaan. Hare taal is even schilderachtig als die van Ritsert, doch verraadt, binnen de grenzen van hetzelfde dialect, een minderen graad van opvoeding:

Nu ken ik er deurzien, deur al 't bezwaar!
 Al komt er een kind, 't heeft een rijke vaêr:
 't Kan nou gien kwaad, gans eele weken.
 Maar wat hebben wij in ien benaauwdheid 'esteken!
 Nu hij van haar te trouwen heeft gegeven zijn woord,
 Hoe zullen wij schransen! Gaat dit hylik slech voort,
 Ik krijg uit den hoop óók mogelijk ien vrijer dan.
 O 't zal ien dubbele feest zijn: bruiloft en kyerman.
 Al de zuinige lui zullen ons dit nadoen wel knap;
 't Komt profijtelijk uit: men slaat twee vliegen met ien lap.
 Get, as ik er om denk, ik woud' ik al aan 't pijpen was!
 'tIs te veul op ien dag: kandeel *en* ypenkras*Get*, en *Gans eele weken*, zijn twee populaire bastaardvloeken; de laatste ontstaan, naar het schijnt, uit *Gods heilige weken*. - *Slech* staat voor *slechts*, dat andere keeren ook *sles* geschreven wordt. - *Pijpen* beteekent *drinken*. - De *kyerman* is eigenlijk de kraamheer of kinderman zelf. Hier de feestelijke maaltijd, gegeven door den vader ter eere van het pasgeboren kind. .

Het nederlandsch blijspel der 17de eeuw, heeft men in onze jeugd ons geleerd, wil naar de toenmalige nederlandsche zeden beoordeeld worden. Dit zal niemand tegenspreken. Er komen in

Warenar tal van uitdrukkingen voor, die, zoo men ons dwingen wilde het stuk met huid en haar te zien vertoonen, of wij onder verpligting lagen het op te nemen onder onze salonlektuur, onzen smaak beledigen zouden. Wat meer zegt: de gemeenheid van den geheelen toestand is onmiskkenbaar, en alleen te vergelijken bij de ‘zotte stoutigheden’ van Jan Steen.

Niet dit echter is het meest te verwonderen dat onze voorvaderen in deze grove soort van boert smaak gevonden, maar dat hunne nakomelingen zich daaruit slechts hebben weten op te heffen door het kleur- en karakterlooze met het langwijlige te verbinden. Het eigenaardige van Hooft's klucht steekt niet in hare fijnheid, maar in hare genialiteit. Slechts eenmaal in de geschiedenis onzer letterkunde is, onder de vlakke van deze, het leven dus komen opborrelen en van de algemeene saaiheid zich wreken. Heeft om den druk, waaronder het te voorschijn kwam, en de tegenstelling die het vormde, dit romantische weleer de tijdgenooten bekoord, ons bekoort het als eene soort van verloren paradijs, - niet der onschuld, in de eerste plaats, maar van den levenslust.

V

Zoo Walter Scott in de eerste jaren dezer eeuw slotvoogd van Muiden geweest was, heeft Jacob van Lennep ergens gezegd, hij zou in een breeden historischen roman de middeneeuwsche burgt weder opgebouwd, den buiten op Floris V gepleegden moord waarschijnlijk gemaakt, voor Machteld van Velzen onze deernis gevraagd en onze bewondering gewekt hebben.

Bij Hooft vindt men van deze oudheidkundige belangstelling slechts aanduidingen. De algemeene zaak des vaderlands staat bij hem op den voorgrond. Hoewel zijn *Gerard van Velzen* op en om het Huis te Muiden speelt, wordt het aan de verbeelding van den lezer overgelaten, het feodale slot uit de laatste jaren der dertiende eeuw:

Waar de Velzer ongedulden
Hollands overheer onthulden,

naar welgevallen te stofferen. Den toeschouwers, moeten wij onderstellen, is door decoratien en kostumen het gemis vergoed.

Niettemin had Hooft gevoel voor de poëzie van dit nationaal verleden, gelijk voor het dichterlijk klotsen van de golven der Zuiderzee tegen den voet van het kasteel. Zijn hart hing aan den bouwval:

Aan den grooten groven romp,
Dien er menig schouwt voor plomp;
Aan den stapel ruw van moppen,
Dien de baren de ooren stoppen:
Baren van het Zuider zout,
Dat daarop zijn spijt uitspouwt.

De zamenstelling van *Gerard van Velzen* wordt door twee of drie hoofdgedachten beheerscht. Om een hoek, wel is waar, komt in 's dichters persoon de Amsterdammer van 1612 of 1613 gluren, welke Judas van Amstel's medepligtigheid zoo veel mogelijk tracht uit te wisschen, ten einde de roemrijke en beminde koopstad der 17de eeuw:

Het onzichtbaar bosch, gelegen
Met zijn toppen averegt,

niet te zeer schijnen zou met de punten harer geheide juffers in bloed te steken en den verraderlijken vorstemoordenaar tot naamgever te hebben, die, toen de strik reeds gespannen was, nog eens voor het laatst met graaf Floris uit één beker gedronken had. Zoo wordt de zegevierende toespraak voorbereid waarin aan het slot van het stuk, als de Vecht een persoon wordt, een stroomgod Amsterdams opkomst en bloei, en de gewigtige diensten van het geslacht der Nassau's verheft. Doch wij laten dit aanhangsel rusten, offer aan de tijdsgelegenheid.

Een eerste voornaam gezigtspunt is: de schuld van den souverainen graaf, die:

Daar 't zoo bederflijk in bestier van alle Staten
Is, zonder eers genot de eer-waardigen te laten,

dit groot en door hemzelf als regtmatig erkend beginsel geschonden, over het huis van een zijner eerste edelen schande gebragt, de vrouw onteerd, aan den broeder een geregtelijken moord gepleegd heeft. In een droom wordt door dien jongen verslagene hem zijn vonnis aangezegd: Dezelfde afschuw van den dood als in deze uitboezeming van den jongen Velzen, gepaard met dezelfde fantastische, huiveringwekkende, halfheidensche voorstelling van het toekomstend leven in het schimmerrijk, vindt men niet minder fraai uitgedrukt bij Shakespeare, waar in *Measure for Measure* (III, 1) de gevangen en ter dood veroordeelde jonge Claudio weeklaagt:

Ay but to die, and go we know not where;
 To lie in cold obstruction and to rot;
 This sensible warm motion to become
 A kneaded clod; and the delighted spirit
 To bathe in fiery floods or to reside
 In thrilling region of thick-ribbed ice;
 To be imprison'd in the viewless winds,
 And blown with restless violence round about
 The pendent world; or to be worse than worst
 Of those that lawless and incertain thought
 Imagine howling - 't is too horrible!
 The weariest and most loathed wordly life
 That age, ache, penury and imprisonment
 Can lay on nature, is a paradise
 To what we fear of death.

Wee, graaf van Holland, wee graaf Floris, wraak, wraak, wraak
 Zij over u, die in mijn bloed vond zulken smaak!
 U, die mij afgesneên den draad eerst aangeheven,
 Mij uit den arm ontrukte het *alderliefste leven*,
 En mij ontweldigd hebt des blijden lichts genot,
 En schendiglijk beroofd van 't kostlijk overschot
Der zoete en van natuur mij nog gegunde dagen,
 Van 't zelschap smakelijk van vrienden en van magen,
 Van alles waar het hart zoo teder over hing,
 Met bitter scheiden en verlies van alle ding!
 Gij die daar hebt gemaakt mijn ligchaam tot een leêge
 En maaksellooze romp, ten akeligen wege,
 Gesleten van het spoor dat naar beneden leidt,

Mij sturend henen af, in mijner eenzaamheid,
 Om met het fluistrend volk der geesten te vergâren
En zonder zonneshijn en zonder lucht te waren, -
 Gij regter regteloos, nu is uw tijd nabij!
 Wee Floris, Floris wee, te wraak ontzeg ik dy!

Het edelaardige in den graaf, - want hij wordt niet als verachtelijk voorgesteld, maar als beminlijk en ligtzinnig, een man in den vollen bloei des levens, doordrongen van zijne voorregten, - is dat hij zijne schuld erkent en belijdt. Wanneer hij op het Huis te Muiden in den kerker zucht, als de gevangene der zaamgezworen edelen uit Utrecht herwaarts gebragt (morgen zullen zij hem met de beenen onder het paard en met een handschoen in den mond naar het strand en verder naar Engeland trachten te ontvoeren: maar zijn laatste uur heeft geslagen), dan ontwaakt in hem het besef dat zijn eigenlijke val een *zedelijk* nedergekomen zijn is, en niet dagteekent van gisteren of heden, toen zijne vazallen hem ontlusterden, maar van het oogenblik dat hij ter wille van een onedel doel zijne hoogheidsregten misbruikte. Al ziet hij in zichzelf thans, naar het uitwendige, den onzaligsten man zijner eeuw, die vernedering is maar eene ramp; zijne balddadigheid was eene zonde:

Wat is de mijne een val! Hoe ver ben ik versmeten!
 Op gistren zat ik hoog, verzelschapt met de pracht
 Des Priesterdoms verwaand, en Heeren groot van magt,
 In 't schoone midden van den drang der eedle scharen,
 Omringeld met den stoet van lijfwacht en dienaren
 Als een vermogen Vorst en van dit vrije land
 De uitstekendste persoon; en zou dees gulden band,
 Die niet dan Graaflijk hair gewoon is te verschuilen,
 Met menig Koningskroon nood' hebben willen ruilen.
 Nu leg ik als verslenst, van ieder te versmaên,
 Onwaardelijk geboeid, en op mijn hals gevaên:
 Dat ik mijzelven 't hoofd van troosteloosheid plonder.
 In één, in éenen dag, ben ik geworpen t' onder,
 En is verdwenen heel mijn glorie klaar, *gelijk*
Als van den hemel valt de sneeuw, en smelt in 't slijk.
 Gaat heen, vertrouwt het luk! Mij dien, met feestig groeten
 De morgen annebad, de' avond trad met voeten...
 Maar hoe doch? Ay ik dool, mijn scheut begon veel eer:
Aan 't vallen was ik lang, maar gistren kwam ik neer!

Beoordeelt men Floris uit het oogpunt der edelen in het algemeen, dan was hij een tiran, en hebben zij die hem wederstonden eene loffelijke daad verrigt, toen zij met gevaar voor hun leven, en met prijsgeven hunner bezittingen desnoods, zich opofferden voor de publieke zaak. Vrijheidshelden zijn zij geweest, verkondigt het koor:

Den openbaren Dwingeland
 Met moed te bieden wederstand
 En op de hersenpan te treden
 Om, met het storten van zijn bloed,
 Den vaderlande 't waardste goed,
 De gulden vrijheid te bereeden, -
 Dat is van ouder herkomst wijd,
 Bij de aldertreflijksten altijd
 Beloond met eerebeelden danklijk.
 Die roem is uitgeblazen met
 Geleerdheids heldere trompet,
 In schrift en dichten onvergankelijk.
 De lofkranen groenens nimmer moê,
 Die komt het hair derzulken toe,
 Die 't al voor 't algemeene wagen...

Doch ziehier een ander gezigtspunt. Velzen en Woerden, met de verdere leden van het eedgespan, hadden naar Amstel moeten luisteren; de ridderschap en de groote steden moeten beschrijven; het buitensporig gezag van den graaf langs wettigen weg moeten beperken. Nu zij tot opligten en moord hunne toevlugt nemen; neen, reeds nu zij tegen hun eigen souverain zamenspannen met een buitenlandsch vorst, nu maken zij zich verfoeilijk in de oogen van tijdgenoot en naneef. Op hun naam kleeft eene smet, die de eeuwen niet kunnen uitwrijven. De schande der ouders, weeklaagt het in tranen badend koor, wordt tot in het derde en vierde geslacht aan de kinderen bezocht:

Och hoe veel beter waar' het nooit te zijn geboren
 En 't licht te missen
 Welks min zoo menig, menig mensche doet bekoren
 En schendig glissen:

Dan uit voorouders snood te zijn gesproten,
 En wezen van 't veracht
 Onzuivere geslacht
 Verworpen looten!

En welk doel bereiken zij, de zamenzweerdere tegen 's lands hoogheid? Burgeroorlog is de eenige en heillooze vrucht van den strijd tusschen den vorst en zijne pairs, in den opstand van dezen tegen het gezag van genen. Het volk, dat den graaf liefhad en vereerde, treurt om zijn dood; het loopt te wapen; en duur bekoopen de eenvoudigen hetgeen door de overheid misdreven was. Jammerend verheffen zij de stem bij den aanblik van Floris' lijk:

Nu is 't verloren!
 Brenget rouw te voren!
 Thans zullen treden
 In de zwarte kleeden
 Burgers en Eëlen;
 Zonder hun juweelen
 Treuren de paarden;
 't Goud moet van de zwaarden;
 't Ligchaam ter aarden.

O gij arm volk! herneemt het koor, door droefheid overstelpt, terwijl het in den slaap vergetelheid gaat zoeken van de vooruitgeziene weeën:

Nu is het tijd om op uzelf 't oog te slaan,
 En schouwen uw ellende en eigen kwalen aan,
 En te beschrijven met droef opgeheven klank,
 Uw scheuring, nederlaag, verwoesting, ondergank.

Want Holland zie ik heel in 't war (o droeve schijn!);
 De Gooijers, Kennemers, de burenen van den Rijn
 In roeren; op de been Westvries- en Waterland;
 Het Huis te Velzen plat, en Woerden in den brand;

Geverwed van het bloed den Amstel en de Vecht;
 Oneens den Adel; het gemeene vollek slecht
 Gespouwen en gesplitst; en (dat ik meest beweene)
Een ieder stuurt zijns weegs, en niemand weet waarheen.

Dit is het laatste woord der eigenlijke tragedie; de weemoedige slotgalm waarin de aanwijzing der gebeurtenissen, en van hare beteekenis, zich oplost. Maar de lezer is van het begin op dien afloop voorbereid geweest; en veel dienst heeft Hooft, bij het samenstellen zijner waarschuwendende inleiding, van het oude volksliedje gehad dat hij achter zijn exemplaar van Melis Stoke aantrof. Het deed in dichterlijke bewoordingen hem zijne geheele stof aan de hand.

Over de ware aanleiding tot den op Floris V gepleegden moord heeft altijd een sluijer gehangen. Doch de minnezingende verbeelding der midden-eeuwen stoorde zich daar niet aan. Voor hetgeen zij niet begrijpen kon uit de staatkunde, zocht zij eene verklaring in het huiselijk en bijzonder leven. Zij leende den graaf, - die bekend had gestaan voor een goed echtgenoot, maar tegelijk voor een hoofsche man, onbekwaam eene vrouw iets te weigeren, - eene eierzuchtige minnares, Ysabeele; en uit die werkelijke of denkbeeldige betrekking werd een reeds aanstonds onheilspellende, eerlang misdadige hofroman gesponnen, met een noodlottigen en bloedigen afloop. Ysabeele, haar favoriete bestaan moede en naijverig op den rang van wettige vrouw, belas den graaf haar met een rijken bruidschat uit te huwlijken aan Gerard van Velzen. De graaf waagde het voorstel; maar de in zijne eer getaste edele wees het hooghartig af. Het bitse wederwoord van Velzen, die met hem was opgevoed en van wien hij meer inschikkelijkheid verwacht had, krenkte Floris. Ysabeele wrokte; wrokte tegen Machteld van Benten, die in hare plaats Velzen's vrouw werd; wrokte bovenal tegen Velzen zelf. Een onverzoenlijke haat schoot wortel in haar gemoed. Zij stookte Floris op, Velzen als zaakgelastigde naar Henegouwen te zenden, en onderwijl de jonggehuwde Machteld, die in Holland moest achterblijven, in hare velzensche eenzaamheid te gaan overvallen. Bij den mokkenden graaf vond dit onedel denkbeeld gewillige ooren. Eerst werd Velzen's jonge broeder door eene valsche beschuldiging op het schavot gebragt; daarna geweld gepleegd aan Velzen's weerlooze vrouw. Door Ysabeele's wraak kwam de dood over den een, schande over de andere. Haars ondanks viel ook de graaf, om het leven gebragt door Velzen en zijne eedgenooten.

Bij Hooft vindt men, aan het slot van het eerste bedrijf, de voornaamste trekken dezer legende, voor zoover zij op Floris, Ysabeele, Machteld, en Velzen betrekking heeft, door een reizang gevlochten. Hij schrijft zijne eigen taal, maar de toon is die der middeleeuwsche ballade of romance gebleven. Eerst zien wij Gerard, onkundig van het bijvoegmerk waarmede hij naar Henegouwen gezonden is, te goeder trouw aan het bevriende hof de belangen zijns meesters waarnemen:

De Velzer Heer in vreemden land
Lag onder onbekende daken
Als nijver en nechtig en trouw gezant,
En dreef des Graaf van Hollands zaken.

Om 't voordeel zijns Landsheeren liet
Hij 't zoete slapen alle nachten;
Zijn nieuwe bruid en had hij er niet,
Die hem zijn zorgen kon verzachten.

Hoe luttel vermoedt hij dat oude haat
Hem had zoo verre doen verzenden,
En middeler tijd, met oevelen raad,
De Graaf zijn eere zocht te schenden!

Er wordt toegegeven dat Velzen indertijd onbeschaamde woorden bezigde, toen Floris hem met Ysabeele's verlangen bekend maakte:

Dat was een antwoord al te straf,
En kwalijk op zijn hoofs behouwen,
Dat de al te vrijpostige ridder gaf,
Toen gij hem vergde uw boel te trouwen.

Dat ik (God lijdt het nimmermeer)
Zij tegen die schand opgewassen,
Sprak Gerard van Velzen tot zijn Landsheer, -
Uw sleete schoên mijn voet niet passen!

De vrouwe van Velzen zit, als 's graven bezoek haar aangekondigd wordt, aan het borduurraam. Zij rijst op, gaat den vorst ontvangen, en wordt onder bedriegelijke vriendschapswoorden zijnerzijds, als waren hem dien ochtend goede brieven uit Henegouwen geworden, weder naar binnen geleid:

Vrouw Machteld staakte haar naaldwerk knap,
 Als zij de tijding heeft vernomen,
 En daalde van de wenteltrap
 Om haar Landsheer te moet te komen.

*Nieuws van uw Man, mijn Nicht, zegt hij,
 Niet lang gij spenen zult uw minne!
 Leid mij daar 't is om spreken vrij.
 Zij ging, hij volgt ter kamer inne.*

Hier wordt de trouwelooze en lafhartige daad gepleegd die zoovele rampen over het vaderland brengen, en den schuldige daarna, toen het te laat was, in de hevigste verwenschingen tegen zichzelf en tegen Ysabeele zou doen losbarsten:

Mits dat de grendel gaf een kras,
 Hoe zeer ontzetten al haar leden!
 De Grave werd gewaar al ras,
 Dat woorden daar geen proef en deden.

*Zij riep zoo luid: Kracht en geweld!
 Wat maakt gij, mijn edele Landesheeren?
 Waar' daar een man op mij gesteld,
 Gij zoudt hem met uw zwaard afkeeren!*

Hoe zij meer riep, en kermde, en bad,
 Hoe dat hij dwong en drieschte grover;
 Totdat de heillooze lust was zat,
En gaf zijn hart der wroeginge over.

Doch het koor vergenoegt zich niet, in dien laatsten regel het nutteloos en zichzelf straffende der misdaad aangeduid te hebben. Het was begonnen met de klagt dat de valsheid der vorsten den ijver der staatsdienaren en hooggeplaatste edelen menigmaal uitdooft:

Wie zal in Prinsendienst voortaan
 Zich kwijten vroom, opregt en heilig?
 De besten 't booste loon ontfaên,
 En nergens is de trouwe veilig!

Zoo herinnert het nu, tot besluit, dat nog menigvuldiger

de kleinen het moeten ontgelden, wanneer grooten tegen grooten elkander in het harnas jagen:

Nu, ducht ik, brouwt de wraak versteurd
Den ganschen Lande kwaad met hoopen:
O God, wat de Overheid verbeurt,
De onnoozlen al te dier bekoopen!

Zeker geef ik dit vogelvlugt-overzicht niet voor eene grondige studie. Niettemin moet, ook binnen deze grenzen, het den lezer treffen dat het dichterlijk gehalte bij Hooft, in zulk een klein bestek, zoo overvloedig is. Doet onze dichter in *Velzen* eigenlijk wel veel meer, dan dezelfde stof, die in *Warenar* een blijspel werd, omwerken tot een treurspel? Doch de 'hoofdellooze praatjes' der klucht hebben in de tragedie zulk een weemoedigen achtergrond bekomen, dat er iets geheel nieuws ontstaan is, geleend bij eene andere wereld, en te aanvaarden in eene andere stemming.

Velzen is Hooft's meesterstuk niet, *Bato* wint het. Van hoeveel nadenken echter en hoeveel kunst getuigt ook dit minder volmaakt dichtwerk! Komen wij er rond voor uit: het lezen in Hooft doet op ons de werking dat, wanneer wij daarna beproeven, zelf voor anderen schrijvend, ons duidelijker en vloeiender uit te drukken dan hij, het ons te moede is alsof wij leven te midden van minder ontwikkelden, tot wier trager bevassing, omdat zij zoo veel zin in zoo weinig woorden niet verdragen kunnen, wellevendheidshalve moet afgedaald worden.

Toch is de hulde die wij, door zoo over hem te spreken, Hooft's nagedachtenis brengen, slechts een andere vorm der meer algemeen gangbare bekentenis dat de Nederlanders der 17de eeuw, vergelijkenderwijs, op een hooger trap van beschaving stonden dan wij. Van hunne schilderkunst ontkent niemand dit. Maar het geldt ook van hunne litteratuur. Dagelijks kunnen wij in onze binnenkamer de opmerking maken dat wij meer achting voor ons zelf koesteren, naarmate wij met onze gedachten en onze verbeelding ons in dien kring gemakkelijker bewegen.

VI

Wij zijn de dichtsoort genaderd wier beoefening voor Hooft geweest is wat voor den man van studie en smaak, doch niet gekweld door den daemon van het verzemaken, de bloemen in zijn tuin of in zijne vensterbank zijn: stille vertrouwden van hetgeen omgaat in het hart, voorwerpen van zorgvuldige verpleging, verstrooiing zonder uitgelatenheid, fijngevoelig tijdverdrijf. Van het oogenblik af dat hij aan zijne *Historien* is gaan schrijven of zich daartoe voorbereiden, heeft Hooft het samenstellen van grootere dichtwerken er aan gegeven. Liedjeszanger in huis is hij gebleven tot weinige jaren vóór zijn dood. Doch vooraf moet ik nogmaals op *Bato*, en daarin op twee voortreffelijke reizangen wijzen; waardige aanvulling van den ons bekenden rei der germaansche priesteressen. De twee laatste vrouwekoren van het vierde bedrijf meen ik. Hooft is daar in zijne volle kracht.

Eene der leidende gedachten van dit treurspel, hetwelk over den oorsprong der Hollanders en de geschiedenis hunner vroegste nederzetting tusschen Maas en Rijn fantaseert, werd reeds aangeduid. Ten einde voor den uittocht der toekomstige Batavieren naar het aanstaand land hunner inwoning, in verband met hun lijdzaam en godsdienstig maar tevens vrijheidlievend volkskarakter, eene aanschouwelijke beweegreden te vinden, verdicht Hooft, steunend op Tacitus, Tacitus, *Historiae*, IV, c. xii: 'Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum. Seditioe domestica pulsi extrema gallicae orae, vacua cultoribus, simulque insulam, inter vada sitam, occupavere, quam mare Oceanus a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit.' eene oudgermaansche hofhouding in Catteland, waar een bejaard en zwakhoofdige koning, speelbal in de hand eener heerschzuchtige tweede vrouw, toelaat dat zijn reeds gehuwden voorzoon, door de boosaardige stiefmoeder tot het uiterste gedreven, geen andere keus gelaten worde, dan of in een burgeroorlog de wapenen tegen zijn eigen vader op te vatten, of met zijne aanhangers

en hunne gezinnen het land te ruimen en, hoe veel het hun kosten moge, elders eene vrije woonstede te gaan zoeken.

Bato, type van den Nederlander die het ouderlijk gezag heilig houdt, leven en familieleven onafscheidelijk acht, met hart en ziel aan den geboortegrond hangt, doch geen overheersching van vreemde vorsten of vorstinnen kan verdragen, Bato kiest de éénige partij waarbij zijn gemoed vrede vindt, maar die tevens de smartelijkste is. Het geheele stuk is aangelegd op het wekken van deernis met het lot der vrijwillige ballingen: eene kolonie landverhuizers, met vrouwen en kinderen blootgesteld aan de gevaren en ontberingen van een togt, die met een sprong in het onbekende gelijkstaat.

Ik herinner echter alleen aan de bewogen en zich bewegende schildering der weerlooze karavaan. Hoofd is onovertroffen, wanneer het op deelnemen in nationale beproevingen aankomt. Krijgsbedrijven wekken zijne bewondering; maar even levendig als Rubens gevoelt hij welke rampen den oorlog vergezellen. In het lijden en de somberheid van dezen gaat de glans der wapenfeiten voor hem onder. Daar komen zij aan, de honderden en duizenden, wien de nood gebiedt hun vaderland te verlaten en een nieuw te zoeken, zij weten niet waar: in de achterhoede Bato, aan de eene hand zijn tweejarig zoontje, in de andere het zwaard; aan de spits het lijk van Bato's vermoorde gemalin, omstuwd door priesteressen; daartusschen de schaar der ouden van dagen, der knapen, der meisjes, der moeders en der weduwen:

Hier

Voeteert de vrouw van kinde groot.
 Deez' draagt den zuigling in haar schoot
 En siddert, duchtende even zeer
 Voor man, voor kind, voor lijf, voor eer,
 Waar dat zij hoort den minsten schreeuw.
 Hier gaat de nagelaten weeuw,
 Zoo kinderrijk als zonder kind:
 En elk *zijn* staat bekommerdst vindt.
 Hier gaat de rijpe maagd verloofd,
 Wie minnewalm den boezem stooft,
 En treedt vóór haren bruijom uit,
 In plaats van ingehaalde bruid.

Hier gaat de deerne vol van vrees,
 Ter wereld onverzocht; de wees
 Onmondig voor zijn voogden heen.
 Hier strekt de stok het derde been
 Den ouden man, die niet als slaaf
 Gezind te varen is te graav';
 Zoo groen is 't hart in dorre borst,
 Dat onverzaad naar vrijheid dorst!
 Hier scheiden de ouders van hun kind,
 't Welk eed in 's konings dienst verbindt.
 De broeder van de zuster spreidt
 De vriend van oude kennis scheidt.
 De burger huis en hof verlaat;
 De heer zijn ambt; de Vorst zijn staat,
 En sleept zijn zoon tweejarig met.
 Onschuldig balling! dien de wet,
 Al had hij schuld, verschoonen zou.

En uit het midden der rampzaligen stijgt een welsprekende klaagtoon. De beelden schrijden niet slechts voort, in den pas der versmaat, maar hebben ook eene stem. De schilderij wordt haar eigen tolk:

Nu blijkt het, dat wij te onregt rouw
 Bedreven om de helden groot,
 Die aan een loffelijken dood
 Geraakt zijn door hun vijands weer.
 Gelukkig driemaal, dien een speer
 Met ijzren punt, of houten staf
 Door 't vuur gescherpt, in 't veilig graf
 Geborgen heeft voor alle ellend!
 Ulieden is het onbekend,
 Hoe bitter dat de keure zij
 Van ballingschap of slavernij!
 Wij trekken in een ommering
 Van droefheid en bekommering,
 Angstvallig zelf, angst jagend aan
 't Volk daar wij zullen nederslaan.

In onzen tijd klinkt zulk eene weeklagt als een anachronisme. Van niets zoozeer als van verandering wachten wij verbetering. Bij Hooft welde die toon uit het vol en erkentelijk

gevoel van groote vaderlandsche voorregten; en hij trof in het gemoed zijner tijdgenooten eene overal weerklank ontmoetende snaar, als hij van een vrijgevochten en bloeiend volk, dat zijn land noch zijn staat voor één anderen had willen ruilen, mededogen met de voorvaderlijke zwervelingen vroeg:

Wien zit de wreedheid in 't gebeent
 Zoo diep nu, dat hij niet en weent
 En met verslagen hart betreurt
 De droefheid die ons valt te beurt?
 Wie deez' versufte schaar ziet gaan,
 Met zorg, met rouw, met angst belaên,
 Schoorvoetend uit haar vaderland, -
 Wel heeft hij 't hart van diamant,
 Ziet hij 't met onbewogen oog!
 Houdt iemand wang van tranen droog,
 Geen mensen, maar eenig woedig dier
 Moet hem gewonnen hebben! Virgilius, 4de Boek der Aeneïs, vs. 366 vg.:

duris genuit te cautibus horrens
 Caucasus, Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.

In het tragisch genre, ik erken het, heeft Hooft niets geschreven wat hierboven gaat; niets, in het gemeen, wat ons van zijne vorming zulk eene getrouwe voorstelling geeft. School en kunst, het nationale en het aangeleerde, de bezieling en de zelfbeheersching, werken zamen en brengen het indrukwekkendst geheel tot stand. Noemde ik de kern zijner beschaving gezond, hier is het bewijs.

Ik vraag alleen vergunning, ook op den zachter toon van den anderen reizang te mogen wijzen, die als een menuet of een andante dezen forskeren voorafgaat en voorbereidt.

Het veelstemmig *pêle mêle* der bataafsche volksverhuizing eenmaal aangenomen, stond het in Hooft's keus, aan de eene of de andere bovendrijvende gemoedsaandoening in den troep, meer in het bijzonder uitdrukking te geven. Hij koos de dichterlijkste van alle: de stille droefheid in het hart der wegtrekkende jonge meisjes, die in het land van beider geboorte de

speelgenooten harer kinderjaren moeten achterlaten. Niet allen kunnen medegaan: de ouders van sommigen hebben pligten te vervullen die hen tot blijven nopen. Niet allen kunnen blijven: andere pligten maken het volgen van koning Bato voor andere ouders tot eene te kwijten eereschuld. Zijn de eenen gelukkiger? Zijn het de anderen? Als op een basrelief zien wij, in tot den grond reikende gewaden, den weemoedigen stoet der ontluikende jonge vrouwen langzaam voorbijtrekken, en hooren, bij den klank der speeltuigen, de onvrijwillig gaanden zichzelf en de onvrijwillig achterblijvenden beklagen:

O zoete maagschap, o trekkende bloed!
 Die tégen 't neigen van uw gemoed
 Hier blijft in den strik!
 O buurt, daar ik
 Ben opgevoed!

Ons vreugd wij pleegden te brengen bijeen.
 Nu is 't vergâren ons afgesneên.
 Het Noodlot ons scheidt
 Van u, en leidt -
 Wie weet waarheen?

De blijde feesten na tijde van 't jaar,
 Daar met verlangen wij wenschten naar,
 Ach! komen ze weer,
 Verwacht niet meer
 Dit zelschap daar!

O burgt! o zalen! o Koninklijk hof!
 Die met festoenen van ooft of lof
 Wij sierden met vlijt
 Als 't was de tijd.
 Nu is het óf!

O zoete beeken! waarnevens in zwang
 Te gaan eendragtig plag onze zang,
 Hoogheffende 't doen
 Der helden koen
 Van overlang, -

*Wij zullen hierna met lieflijk lied
 Uw momplend ruischen verdooven niet,*

*Noch met ons gerucht
Slaan op de vlugt
't Wild uit uw riet.*

Men plag, o bosschen, o vrolijke blaên,
In uwe schaduw ter rei te gaan
Elk met zijn gespeel;
Dat is nu heel
Met ons gedaan!

Staat lang, o tomben, waarinne geveld
Zijn onze koningen hooggemeld,
Die hebben geweerd
Met schild en zweerd
't Uitheemsch geweld.

O oude' altaren der Heiligen groot,
Om u te laten drijft ons de nood.
De hemel bevrij
Ons burgerij
Voor wederstoot!

Het gevoel van piëteit, dat uit deze verzen spreekt, is buitengewoon; en Hooft's gemoed moet fijn bewerktuigd geweest zijn, dat hij de smart der ballingschap in zulke zuivere beelden zoo aanschouwelijk heeft weten voor te stellen. Over het algemeen boeit hij misschien minder door zelf zich een dichter van den eersten rang te toonen, dan omdat hij ons zoo levendig doet gevoelen welke zeldzame vereeniging van hart, van brein, van wetenschap en wijsbegeerte, ook afgezien van de onmisbare hoeveelheid kunst of genie, in een groot dichter vereischt wordt. Maar er zijn oogenblikken dat ook hij het ideaal bereikt, en door de hoogste gaven toont uit te munten.

In elk geval is hij een groot letterkundige geweest. Zijn proza zou eene afzonderlijke studie eischen; en ook wanneer wij alleen op zijne verzen letten, hoe komt uit de smidse van zijn geest gedurig een stuk werk te voorschijn, dat *Bato*, dat *Velzen*, dat *Warenar* heeten, de sporen zijner zamengestelde herkomst vertoonen, zijn jaartal voeren, in dat jaartal de verklaring zijner betrekkelijke onvolkomenheid geven mag, maar altijd in zichzelf een geheel vormt en flink op eigen voeten

staat! Alleen de ongemeene geesten zijn bij magte, zonder zich te herhalen, dus aanhoudend voort te brengen, en voor hunne gedachten of hunne gemoedsbewegingen telkens een anderen vorm te vinden.

Het verdient opmerking dat onder de verzen van Hooft geen enkele politieke of kerkelijke satire voorkomt, en van zijne prozawerken alleen *Schijnheilig* daarvoor zou kunnen doorgaan, dien hij (overdreven voorzorg, want Aretino's Tartuffe is een huichelaar zonder gal) levenslang in portefeuille hield. Ik breng dit in verband met hetgeen als zijn eigenlijk inwendig bestaan moet aangemerkt worden, en ik daareven zijne piëteit noemde. De opbouwende kracht, die hem werken van blijvende waarde deed voortbrengen, kwam bij Hooft uit het gemoed. Hij had eene natuurlijke neiging tot vereeren; en ook zijn *Warenar* maakt niet onzeker dat medegevoelen de grondtoon zijner poëzie is, gelijk het dien van zijn wezen vormde. Hebben wij het melodieuze zijner taal en zijner rhythmten uit zijn aangeboren muzikalen zin te verklaren, ik houd de verheven sympathie, welke de reizangen zijner treurspelen ademen, insgelijks voor de getrouwe uitdrukking eener doorgaande stemming.

VII

Van een gezocht en gewrongen proza durfde ik spreken, uit welks boeijen een goede genius Hooft zijne verzen hielp redden. Ook verzen zou ik kunnen noemen, en gemengd onder de fraaisten, die van wansmaak getuigen. Mij althans bekoort het niet, wanneer in de minnedichten, aan het slot van een zwanezang, tot eene rivier de bedde gerigt wordt, zoo bijgeval in haar effen vlak eene schoone vrouw zich komt spiegelen, de beeldtenis zorgvuldig te bewaren en te beschermen, - te bewaren, tot de stroom haar naar de plaats harer bestemming zal hebben medegevoerd, - te beschermen tegen verliefde Satyrs in de boschjes of de weiden, die het bevallig schijnsel

zullen vernietigen, door met een plomp het na te springen, - tegen eerbiedige Najaden die haars ondanks met hetzelfde noodlottig gevolg het de hand zullen willen kussen, - tegen schuiten en bootshaken en roerriemen, wier plassen het schichtig zal maken en op de vlugt drijven. Dit is valsch vernuft van eene fijnere soort dan waaraan wijzelf ons heden ten dage bezondigen, doch het blijft valsch vernuft.

Gelukkig echter behoeven wij de bladzijde slechts terug te slaan, om in onze liefde voor Hooft aanstonds weder bevestigd te worden. Het versje, met die toespraak aan de Vecht tot besluit, is het laatste, voor zoover wij weten, dat door hem aan zijne tweede vrouw gericht werd, - de Leonore van 1627, die in 1635 tegen de vijf en vijftig winters van haar echtgenoot weldra veertig zomers zou kunnen stellen. Een dag of wat geleden heeft zij, om een bezoek te gaan afleggen, Muiden verlaten; en het Huis schijnt uitgestorven! De zwaluwen onder de leijen daken, de kraaijen om de torentinnen, zijn er de eenige levende wezens. Buiten even saai als binnen. Lucht en landschap, alles ziet grijs; en de dichter bezweert de afwezige, door het bekorten van haar uitstapje, aan de algemeene elende een eind te komen maken:

Lieve lippen, schoone mond,
Die, met levende robijnen,
Mij zoo dikwijls deedt verschijnen
In den dag een morgenstond, -
Keert, om 's hemels graauwen grond
Met uw rood te doen verdwijnen!

Doodsch en eenzaam leit de tuin,
Dien uw vrolijke manieren
Plagten welig te doen tieren.
't Huis is maar een hoop van puin.
't Heeft niet levends dan de kruin,
En 't krioel der vlugge dieren.

Treurig suffen mij de weijen.
Niet dan schimmel schijnt haar groen.
Bloem en bladen niet en doen
Dan de wolken helpen schreijen.

Al hun troost leit in 't verbeijen
Van uw haastig herwaarts spoên!

Dit is de toon waarop men Hooft betrappen moet, om hem als minnedichter te waarden; minnedichter in de zeer algemeene beteekenis van het woord welke de wijding, door Hooft aan het genre gegeven, voorschrijft. Toen hij in 1635 dat versje dichtte, was het reeds heel wat jaren geleden dat Anna Roemers, uit zuivere filantropie, tegen het heengroeijen door zijne haren, hem eene pruik ten geschenke gezonden en hij die goede gave erkentelijk aanvaard had. Een gedeelte slechts van Hooft's verzen dezer soort zijn het werk van een jongeling of een jongen man geweest. In slechts enkelen is de liefde eene drift. Het meerendeel zijn elegietjes of odeletten aan de huwlijkstrouw; beleefde liefdesverklaringen aan welopgevoede jonge vrouwen of jonge meisjes. Hooft beminde niet onder zijn stand of naast de wet, en van zijne *désordres de jeunesse* vindt men in zijne poëzie alleen die toegelaten, welke zijne kunst veredelen kon. Vele gedichtjes zijn onpersoonlijk, en staan buiten hem. In sommigen is het geen minnaar die van zijn meisje, zelfs geen echtgenoot die van zijne vrouw, slechts een vader die van zijne aangehuwde dochter spreekt, of haar sprekend invoert.

Hooft's bloeitijd is gevallen tusschen het doordringen te onzent van Ronsard (ik breng thans alleen fransche invloeden in rekening) en het bekend worden van Malherbe: de laatste, vijfentwintig jaren ouder dan hij, de eerste, gestorven toen hij nog een kind was.

Er bestaat van Malherbe eene schitterend hooghartige strofe, welke Hooft, tenzij tevens in naam zijner jongere nederlandsche mededichters, hem ongaarne zou nagezegd hebben, maar die als punt van vergelijking ons goede diensten bewijzen kan. Het zijn de slotverzen eener ode aan Maria Medici, geschreven in 1610, weinige maanden na den dood van Hendrik IV, en toen de zaken in Frankrijk zulk een onverhoopt gunstigen keer genomen hadden, dat het vlechten van kransen ter eere der koningin-weduwe en regentes, een hofpoëet niet misstond. Malherbe zegt daar van zichzelf:

Apollon à portes ouvertes
 Laisse indifféremment cueillir
 Les belles feuilles toujours vertes
 Qui gardent les noms de vieillir;
 Mais l'art d'en faire des couronnes
 N'est pas su de toutes personnes;
 Et trois ou quatre seulement,
 Au nombre desquels on me range,
 Peuvent donner une louange
 Qui demeure éternellement.

Uit de beroemde *Stances à Du Périer* (1599), waar de dichter een beroofd vader tot onderwerping vermaant, breng ik de strofen in herinnering:

Je sais de quels appas sou enfance était pleine,
 Et n'ai pas entrepris,
 Injurieux ami, de soulager ta peine
 Avecque son mépris.

Mais elle était du monde où les plus belles choses
 Ont le pire destin;
 Et rose elle a vécu ce que vivent les roses,
 L'espace d'un matin.

La Mort a des rigueurs à nulle autre pareilles.
 n a beau la prier,
 La cruelle qu'elle est se bouche les oreilles
 Et nous laisse crier.

Le pauvre en sa cabane, où le chaume le couvre,
 Est sujet à ses lois;
 Et la garde qui veille aux barrières du Louvre
 N'en défend point nos rois.

Ziedaar eene taal welke nog slechts sporen derzelfde worsteling als die van Hooft vertoont; en verwijderde sporen. Malherbe zou in Frankrijk de 17de eeuw aankondigen en voorbereiden, die in Nederland altijd min of meer de 16de gebleven is. Wij lezen zijne beste verzen alsof zij gisteren geschreven waren.

Bij Ronsard (1524-1586) is het dichterlijk gehalte, in

onderscheiding van het rhetorische, overvloediger dan bij Malherbe, maar de uitdrukking nog niet zoo doorzigtig. Alleen in het rythme is hij onovertroffen gebleven; en sommige fransche dichters van 1830 en daarna gehoorzaamden aan eene goede ingeving, toen zij onbeschroomd, in den ijver hunner romantiek, tot dezen romanticus van driehonderd jaren geleden teruggingen.

Een jongeling doet eene ochtendwandeling, en vergelijkt in de eenzaamheid de schoonheden van zijn meisje bij die van het ontluikend voorjaar:

Quand je vois tant de couleurs
 Et de fleurs
 Qui émaillent un rivage,
 Je pense voir le beau teint
 Qui est peint
 Si vermeil en son visage.

Quand j'entends la douce voix
 Par les bois
 Du beau rossignol qui chante,
 D'elle je pense jouir
 Et ouïr
 Sa douce voix qui m'enchanté.

Quand Zéphyre mène un bruit
 Qui se suit
 Au travers d'une ramée,
 Des propos il me souvient
 Que me tient
 Seule à seul ma bien-aimée.

Quand le soleil tout riant
 D'orient
 Nous montre sa blonde tresse,
 Il me semble que je voi
 Devant moi
 Lever ma belle maîtresse.

Quand je sens, parmi les prés
 Diaprés,
 Les fleurs dont la terre est pleine,

Lors je fais croire à mes sens
 Que je sens
 La douceur de son haleine.

Bref, je fais comparaison
 Par raison
 Du printemps et de m'amie:
 Il donne aux fleurs la vigueur,
 Et mon coeur
 D'elle prend vigueur et vie.

Keer op keer is Ronsard in deze dichtsoort zoo gelukkig, dat men minder goed Boileau's triomfkreet: *Enfin Malherbe vint!*, dan de ingenomenheid der tijdgenooten begrijpt, die Ronsard den dichter der prinsen en den prins der dichters noemden. Het volgende is van de beste poëzie welke Frankrijk ooit heeft voortgebracht:

Mignonne, allons voir si la rose
 Qui ce matin avait déclose
 Sa robe de pourpre au soleil,
 A point perdu cette vèprée
 Les plis de sa robe pourprée,
 Et son teint au vôtre pareil.
 Las! voyez comme en peu d'espace,
 Mignonne, elle a dessus la place,
 Las! las! ses beautés laissé choir!
 O vraiment marâtre Nature,
 Puisque une telle fleur ne dure
 Que du matin jusques au soir!
 Donc si vous me croyez, mignonne,
 Tandis que votre âge fleuronne
 En sa plus verte nouveauté,
 Cueillez, cueillez votre jeunesse:
 Comme à cette fleur, la vieillesse
 Fera ternir votre beauté!

Bij Hooft, die in zijne verheven verzen somtijds aan het romeinsche en majestueuse van Malherbe denken doet, vindt men in de minnedichten menigvuldiger het bevallige en zangerige van Ronsard terug. Hij nam dien franschen zwier in zijne italiaansche herinneringen op, en zette, door zijn krachtig

nederlandsch taalgevoel, beiden in nationale vormen om. In sommige plaatsen van *Granida* vlecht hij door een rythme van Ronsard een beeld van Petrarca, en eindigt met een vaderlandschen trek. De orde van gedachten, de wijze van gevoelen, is geheel dezelfde. Daifilo spreekt tot een landmeisje en bezigt landelijke taal; doch de argumenten waarvan hij zich bedient, om Dorilea te belezen, verschillen niet:

Wilt rekeninge maken
 Dat deze rozekaken,
 En deze lippen versch
 Die gloeijen als een kers,
 Die nu een ieder wenscht te kussen en te strooken,
 Zullen van ouderdom verwelken, en verschrooken.
 Dit effen voorhoofd net
 De diepe rimpels met-
 tertijd zullen ontslechten;
 En deez' welige vlechten,
 Die met veel strikjes blij zoo dertel zijn vertuit,
 Zullen hun gouden rok allengskens trekken uit;
 En 't geen gij voor fijn goud mogelijk hieldt voordezen;
Zuldy bevinden maar zilver verguld te wezen!

Eigenlijk is *Granida*, hoewel de inkleeding die van een tooneelstuk gelijk, slechts een minnedicht in vijf afdeelingen, waar men, naar gelang der standen in de maatschappij en der fijner of grover bewerkteuiging van elks gemoed, denzelfden hartstogt zich in verschillende vormen hoort uiten. Het sierlijkst van al spreekt *Granida*, de jonge prinses, wanneer zij bij het ochtendkrieken, aan den zoom van het woud, Daifilo verbeidt. Zelfs gewaagt zij van Daifilo's 'eerwaardig aanschijn', en laat in het gemeen hare hoogere litterarische beschaving doorschemeren:

Bedauwde bloemkens versch, en gij blozende rozen
Die uwen mantel groen nu effen opendoet,
 Welkom! en dank dat gij verkwikt mijn ademloozen
 En afgepijnden geest met uwen adem zoet!

Nu biggelt op het gras en kruidjes onbetreden,
 Mijn laauwe traantjes die den dauw zoo wel gelijk!

Traantjes niet meer van smart, niet meer van bitterheden,
Maar van een teêr gemoed, dat schier van vreugd bezwijkt.

O boomen schaduw mild, ootmoedelijk laat dalen
Uw nijgend hoofd, als gij 't eerwaardig aanschijn ziet!
Leidstar en morgenstar met weerlichtende stralen -
Indien Daifilo slaapt, waarom wekt gij hem niet?

Vrolijke vogeltjes, die, nu 't begint te dagen,
Met uitgelaten zang het stille woud ontrust;
Gij nachtegaal vóórheen, *vlied uit, de boodschap dragen!*
Dat hij zich haast! Ik wacht alhier mijn lieve lust!

Veel eenvoudiger praat het herderinnetje Dorilea, wanneer zij, in een boschje het vinnig stralen der zon ontweken, bij zichzelf loopt te overleggen of zij al dan niet luisteren zal naar den jongeling die haar het hof maakt:

Een wullepsch knaapjen altijd stuurt
Naar nieuwe lust zijn zinnen;
Niet langer dan het weigren duurt,
Niet langer duurt het minnen.

Mijn hartje trekt mij wel zoozeer -
Zoo zeer - dorst ik het wagen...
Maar neen, ik waag het nimmermeer!
Hun minnen zijn maar vlagen;

Maar vlagen, die straks overgaan
En op een ander vallen...
Nogtans zie ik mijn vrijer aan
Voor trouwste van hen allen.

Maar of 't u miste, domme maagd
Gij ziet hem niet van binnen!....
Dan, 't schijnt wel: *die geen rust en waagt*
Kan kwalijk lust gewinnen.

Het gezond verstand is bij Dorilea zoo krachtig ontwikkeld, dat wij twijfelen moeten of het jonge meisje er ooit toe zal kunnen besluiten eene gelukkige vrouw te worden. Zonder een weinig brooddronkenheid komt het daar niet toe. Zij luistert zelfs

niet, wanneer haar minnaar op eene mogelijke toekomst zinspeelt, vreugdeloos door eigen schuld, eenzaam door verzuimde gelegenheid en te weinig goeden moed:

't Weigren en de afkeerigheid
Voegt zoo wel niet als men zeit
Voor de vrouwen.
't Kan haar rouwen!
*Die geboden dienst versmaadt,
Wenscht er wel om als 't is te laat!*

Toegestemd, antwoordt zij, doch hoe kom ik aan zekerheid?

Gijlieden vrijers kent deez' praatjes ál van buiten,
En brengt er veel in 't net.
Maar ik heb wel gelet
Op 't gene dat gij zeide,
Dat als de min van beide
De zijden is geplant,
Zoo valt er zoete brand.
Of ik dat schoon toestonde,
Verklaar mij: met wat vonde
Zoude ik doch kennen mij
Verzekeren, dat dy
De vlammen 't harte blaken,
Die gij mij diets wilt maken?
Of, als dit al zoo was,
Dat gij niet zoudt - zoo ras
Gij weermits gunst mogt voelen -
Verkeeren of verkoelen?
Gelijk wij vrouwen slecht
Vaak worden uitgeregt,
Dewijl geveinsde min en ligte wispelturigheid
Ons troonen met het zoet en loonen met de zurigheid.

Zoolang het op loven en bieden aankomt, ik herhaal het, wint Dorilea het in onze schatting. Hare achterdocht zelve neemt haar voor ons in. Naderen echter de beslissende oogenblikken, dan is het voordeel aan de zijde van Granida. Eene der schoonste plaatsen van het gedicht is die waar de prinses, wanneer 's avonds laat de lichten in het paleis zijn uitgedoofd,

op haar balkon aan Daifilo staat te denken, en de vrees haar bekruipt dat hare liefde voor den gewaanden page welligt niet beantwoord wordt. Ik vraag verschooning voor de gevoelens der vorstin, doch prijs de melodie van den dichter:

Ach wat bekommeringen
 Komen mijn ziel bespringen!
 De nacht, die 't al ontlast,
 Maakt dat *mijn* zorge wast.
De zwaarigheid genakende
Houdt mijn gedachten wakende...
 Veelligt dat hier voorbij
 Koom' zang of spel, om mij
 Wat uit den zin te stellen
 De zorgen die mij kwellen.

Uit een voorberigt, het eerst door Leendertz uitgegeven, kan men zien dat Hooft, tijdens het zamenstellen van *Granida*, voltooid in het begin van 1605, het italiaansch en het fransch (met uitsluiting van het spaansch en het engelsch) als de voornaamste europesche talen beschouwde, en Ronsard bij hem als een groot dichter bekend stond. Malherbe noemt hij daar nog niet.

VIII

Zulk een zeventiende-eeuwsch nederlandsch poëet, die op zijne sterke wieken ons aan onszelf zoo aangenaam ontvoert; wiens hart wij zoo duidelijk voelen kloppen, - krachtiger dan het onze, maar op dezelfde maat, - zit tegelijk aan de binnenzijde anders in elkander dan wij. In sommige opzigten althans. Hij wordt geboeid door andere voorwerpen, die zijn vernuft anders scherpen; of door dezelfde voorwerpen, maar op andere wijzen. Van het algemeene in hem en de zijnen, dat van alle eeuwen is, kunnen wij niet genieten, zoo wij ons niet gemeenzaam trachten te maken met het bijzondere dat van hun tijd was.

De twee- of drieëntwintigjarige Suzanna, Hooft's oudste stiefdochter (wij zijn in den zomer van 1636), bezit een vogeltje, eene geleerde musch, die haar overal navliegt, of op haar schouder blijft zitten onder het wandelen. Laat zij in den tuin een speld vallen, de musch vischt die uit het zand. Zit zij in hare kamer aan een handwerkje, telkens als de punt der naald zichtbaar wordt komt de musch, en trekt die met haar kleinen snavel naar voren. Maakt zij bij het ontkleeden haar kapsel los, de musch plukt er de haarspelden uit. Geen musch op aarde zoo geestig als de musch van Oreade - mythologische bijnaam van Suzanna, die nog niet getrouwd of niet gevraagd is, of, nimf in Diana's dienst, van trouwen vooreerst niet weten wil. Ja, had niet de musch, tot onbedaarlijke droefheid van Suzanne zelve en van haar mede-halvezusje, op zekeren dag voor goed haar staart geligt en blijk gegeven van hare menselijkheid, zij zou voor een bovenaardsch wezen doorgedaan zijn.

Welnu, op die wondermusch van Oreade gaan drie van Hooft's vrienden, Vondel, Plemp, Van Baerle, te Amsterdam versjes zitten maken; en hijzelf, als vierde, te Muiden. Hijzelf tot twee malen toe! Doch bij hem althans, en hier, is geen zweem van wansmaak in het spel. Hem drijft alleen de zucht, een antiek onderwerp antiek te behandelen. Offert hij aan eene mode, hij doet het zoo vernuftig, dat wij het niet anders wenschen zouden, en er voor ons in de twee kleine gedichten (evenals in sommige penseelstreken der 17de eeuw een geheel tijdperk onzer kunst) door trek op trek eene geheele periode onzer letteren herleeft.

Den eenen dag verdicht hij eene zamenspraak waarin, onder invloed van de liefkozingen en loftuitingen der meesteres, de borst van het vogeltje al hooger gaat zwellen, tot wij ten laatste geen musch meer hooren praten, maar een aanvallig bedorven kind, vol ingebeelde grappige wijsheid.

Een anderen keer laat hij het diertje, op Suzanna's borst gezeten, spelen met Suzanna's snoer; zich spiegelen in de glanzige parelen; denken dat het bevrozen korlen zijn; zich boos maken dat het geen der graantjes magtig worden, of doorbijten, of van het koord rukken kan; zich willen wreken op

het blank van Oreade's hals; tot inkeer komen, en de slechte gedachte van zich afschudden:

Och, al wat ik hap of stip,
 Telken reisje haal ik slip.
 'k Zie een vogeltjen in 't glaasje
 Mij de neb biên. Kwam je er baasje,
 Uit, je waart haast opgesnapt...
 't Glibbrig graantje spat daarhenen,
 En het spot met al mijn steenen.
 Vat ik het, het wil te noô
 Van zijn al te taai een stroo.
 't Hoofdje wordt mij heet. Het falen,
 Wil ik 't op den grond verhalen?
 Neen; 't waar' jammer hals gekrast,
 Daar zoo schoon een koren wast.

Het levendige eener geoefende verbeelding, dat in deze kleinigheden ons treft, is misschien tevens de voornaamste van Hooft's dichterlijke gaven in het algemeen. Met het oog op de dagteekening der twee gedichtjes spreek ik van geoefend. Heerschappij over het vrijwillig kunstmatige wordt alleen in den loop der jaren verkregen. Doch het zintuig, door die meesterschap ondersteld, was bij Hooft van het begin af voorhanden en werkzaam. Onafhankelijk van de lektuur, die zijn smaak eene bijzondere wending heeft doen nemen, bezat hij een aangeboren talent van *zien*.

Om af te rekenen met zijne verhouding tot de Ouden, zie hier een vier- of vijftal versregels, waarin hij beschrijft welk aandeel volgens hem in de beschaving zijner eeuw de antieken en de herleefde studie hunner werken toekwam. Het zijn de laatste van een kort gedicht, een bruiloftsdicht min of meer.

Een jonge man van fortuin, in wiens naam de dichter spreekt, biedt daags na het trouwen, bij het ontbijt, zijne vrouw de gebruikelijke morgengave aan (diamanten, parelen, gouden sieraden), en smeekt haar dit alles slechts als een toegift te aanvaarden. *Zijn* morgengave, zegt hij, de gave bij uitnemendheid, is zijn hart dat voor haar klopt; geen middeneeuwsch hart, ruw, onbehouwen, maar een hetwelk aan de renaissance zijne hoogere vorming dankt.

Ik laat in het midden welke waarde de jonge vrouw, nog bezig met haar eerste kopje thee of koffij, aan de litterarische tegenstelling gehecht kan hebben. De strekking der verzen is in elk geval onmiskenbaar:

Want ik u schenk een hart, dat rijp was voor zijn oogst;
 Gebloemd van buiten met de aanzienlijkste sieráden
 Die daar te lezen zijn uit de geleerde bladen
 Der Ouden kloek, die u, o wereld, - *toen gij staakt*
In plompe grofheid, - heusch door kunst hebben gemaakt.

Toch niet. Zelfs de ouden hebben Hooft niet kunnen mededeelen wat hem levenslang ware blijven ontbreken, zoo de natuur of eene weldoende fee hem er niet mede begiftigd had in zijne wieg. Het wezen van een dichter is zijne bijzondere wijze van zien en van gevoelen. Zijn rang in de kunst wordt daarbij bepaald door zijn slag in de moedertaal.

Dit is het wat Hooft in zijne soort tot een der aóden maakt, van welke de Grieken zeiden dat zij lievelingen der Muze waren. Komt er een verbond tusschen Nederland en Venetie tot stand, de alledaagsche gebeurtenis wordt bij hem een dichterlijk visioen; en in twee regels vat hij eene vergelijkende historische studie over twee handelsrepublieken zamen:

Waar is paar, van vernuft en van krachten zoo kloek,
 Als de Leeuw met het Zwaard en de Leeuw met het Boek?

Blaeu's atlas met zeekaarten, veilige gids voor admiralen, doet hem aan den drietand denken, waarmede Neptunus naar welgevallen de golven stilt; en in gedachte wenscht hij den leeuw in het hollandsch wapen met het verschijnen van dit nuttig werk geluk:

Den vork des Zeegods, om de oneffen vloên te kemmen,
 o Prins der dieren, drijft hier aan uw strand in 't lest
 Dit boek!

Zijne vereering voor den italiaanschen sonnettedichter leeft in den versregel:

't Gansche aardrijk is van doen tot een Petrarca's graf!

In een anderen regel zijne geheele esthetische theorie:

De ziel van den poëet vertoont zich in zijn dichten.

Het hooge koepeldak der Pieterskerk te Rome welft zich voor hem als een werk van Titans, en tegelijk als een Hemel die het verrast Troje gelijkt:

Ziet gij dat grof gebouw van wit gehouwen steenen,
Welks rond hoovaardig hoofd dringt door de wolken henen?
De Goôn beducht, zoo trotsch steekt het ten hemelwaart,
Vermoên 't bijkans een gaaf gelijk 't Trojaansche paard!

Dit werd geschreven in 1600, uit Florence, toen de jonge dichter nog half rederijker was. Heeft, twintig jaren later, de uitdrukking voor goed opgehouden zijn gedachte te verraden, dan heet het van Maria Tesselschade's talent in het snijden op bokalen:

Vat zij diamant, één kras
Spreken doet het stomme glas!

Van het vee in de weiden, waarmede de kleine geborduurde landschappen harer zuster Anna gestoffeerd zijn:

Dat haalt zijn aêm, zoo 't schijnt, *en staat met gaande lippen.*

Voor het weigeren der jonge schoone, die hem blik noch haarlok toestaat, uit vrees dat hij met de eene Amor knevelen, met den anderen Amor van zijne blindheid genezen zal, vindt hij de verklaring:

Gij en wilt mij geen wapenen gunnen.,
Die uzelve veroveren kunnen!

Het rijtuig, dat zijne beminde ontvoert, roept hij achterna:

Ach zacht! gij scheurt mij 't hart te lijf uit, snelle paarden,
En biedt voor 't licht mijns liefs *een stofwolk aan mijn oog!*

Tot Amor:

Gij kunt wanneer gij wilt: *schud uit uw zak met kunstjes!*

Bij de keus tusschen eene grovere liefde, die voldoening schenkt, en eene fijnere die ontberen predikt:

Hier lijde ik liever, dan ik elders wil genieten!

Voert eene begaafde jonge dame, welke hij het hof maakt, met vaardigheid de pen, hij laat die eene zwaneveder worden, waar Minerva en de Liefde om twisten, wie haar dragen zal:

*In zijn wiek Dione's bloed,
Pallas op haar storremhoed.*

Langzamerhand worden de losse trekken kleine schilderijen. Men ziet de heldin eener pastorale haar minnaar kwanswijs ontvlugten in een boschje. De minnaar houdt haar tegen:

Vlugtige nimf, waarheen zoo snel?
Galathea, wacht u wel
Dat uw vlechten
Niet en hechten,
Met haar opgesnoerde goud,
Onder de takken van dit hout!

Een ander meisje, boerinnetje in het kostuum van 's dichters eigen tijd, vlugt insgelijks voor een minnaar, maar om eene andere reden. Die Haasje nazit is de uitverkorene niet:

Haasjen op het loopen stelde
Bei haar voetjes vlug, zoo gaauw
Dat ze met haar zolen naauw
Kreukte 't kruidje van den velde
Dat gelaên was met den dauw.
Denkt, of 't binnenst harer zielen
Was van vrees in zware smart:
*Gerard was haar op haar hielen,
Willem lag haar in haar hart!*

Wij maken de kennis der slimme kleine Chloris, volleerd in eene landelijke soort van koketterie:

Het gezelschap zou een reisje
De gulgaauwe Chloris kwellen;

Gost haar jaren op te tellen,
 En zei: *'t Is al tijdig vleisje.*
 't Looze tesje dat liep pruilen.
 Toen dacht ieder aan haar huilen:
't Is een jeugdje van een meisje.

Wij zien het gelaat van Eerrikkje betrekken, knorrig dat Bloemaard rozebladen over haar uitstrooit, maar weldra tevreden over zijn herstellen van het kwaad:

Eerrikkje zat onbeladen
 Sluimerlog in 't grasje bol,
 Daar haar schaapjes wit van wol
 Hunnen honger graag verzaden.
 Bloemaard wierp met rozebladen
 In haar aanzigt, nek, en krop.
 Haar gelaat begost te strangen.
Hij, gediensig, van haar wangen
Las ze met zijn lippen op.

Schuchtere stadsmeisjes worden geplaagd dat de liefde, zoo maar de regte Jakob zich aanmeldt, *haar* in regte waaghalzen herschept, en zij eer haar goeden naam op het spel zullen zetten, dan een minnaar in de koude te laten staan, of niet naar eene serenade te komen luisteren:

Dan leeren zij ten zachten bed uitstijgen
 En in een onderkeurs ten venster varen
 Op zang en snaren.

Dan leeren zij (om de oudeliên te mompen)
Haar voetjes zetten dat het niemand luister',
 Alleen, bij duister.

Dan leeren zij ter sluik haar boel inlaten
 En vloeken *'t kraken van de deur en trappen,*
Die 't willen klappen.

De woorden zelf van zulk eene serenade worden medegedeeld. Het meisje is op eene danspartij genoodigd, en Cephalo, ongeduldig dat er aan het ruischen der muziek en het zwieren der paren geen einde komen wil, staat in den nacht haar op te wachten aan de deur. Hij zingt:

Zie ik oost of westen heen,
 In 't gemeen
 Raên de sterren mij te scheiden
 Van de straat, om slapen gaan;
 En de maan
Biedt haar dienst mij thuis te leiden.

Maar zij dreigt mij, zoo ik dra
 Niet en ga,
 Achter 't luwe bosch te dalen.
 Zal ik al den weg alleen
 Dan betreên
 Bij de duistre sterrestralen?

'Neen gij (zeî de Min), ik zal
 U voor al
 Gaan geleiden met mijn schichten.
 Dus op iemands overlast
 Niet en past,
En mijn fakkel zal u lichten.'

Het zou wonder zijn indien wij, te midden dezer bijzonderheden, bij Hooft den beurtzang der eeuw en der gelieven niet aantreffen, dien Shakespeare beroemd gemaakt heeft. Hooft's Julia heet Galathea; zijn Romeo is een naamloos minnaar:

Galathea, zie, de dag komt aan!

Neen, mijn lief, wil nog wat marren;
't Zijn de starren;
 Neen, mijn lief, wil nog wat marren; *'t is de maan.*

Galathea, 't is geen maneschijn!

Hoe? 't Is nog geen één geslagen!
 Wat zou 't dagen?
 Hoe? 't Is nog geen één, 't en kan de dag niet zijn!

Galathe', aanschouw den hemel wél!

Laas! *Ik zie den dagerade,*
 Te onzer schade.
 Laas! Ik zie den dageraad. De tijd is snel!

Galathea, kom ik t' avond weer?

Och, mijn moeder mogt het hooren
En haar stooren.

Och, zij mogt het hooren - *maar kom evenzeer!*

Legde ik in deze aanhalingen er mij niet op toe, telkens bij voorkeur de kunst te doen uitkomen waarmede een toestand, een karakter, eene gemoedsstemming afgebeeld wordt, - zoo, dat de pen eene teekenen en ieder woord een omtrek schijnt, - eene geheele reeks andere gedichtjes zou vermelding eischen. Ik moet mij vergenoegen, op één daarvan te wijzen: Hooft's eersteling in dit genre. Van het liedeboek, waarin het aanvankelijk eene plaats vond, verscheen in 1607 reeds een derde druk. Te oordeelen naar de rangschikking in het handschrift, moet het gedichtje verscheiden jaren ouder zijn en dagteekenen van vóór de italiaansche reis. Men is aangenaam verrast, den jeugdigen vervaardiger der slepende eerste treurspelen, in eigen naam met zulk eene vaart en zulk eene meesterschap, tegelijk als liedjeszanger te zien optreden:

Elk prijz' zijn lief waar hij ze gis:
Zijn luk ik niet benije.
Die *ik* bemin, geboren is
Tot 's werelds heerschappije.

Mijn geest van een gemeen verstand
Zich niet en laat bekoren:
Degene wie mijn harte brandt
Is een prinses geboren.

Haar edel en haar hoog gemoed
Vertoont zich in haar wezen;
*'t Geen haar ontzaglijk minnen doet,
Dat doet haar lieflijk vreezen.*

In heuschheid is zij nimmermeer
Van iemand te overwinnen.
Geen ding en acht ze boven eer.
't Zijn prinselijke zinnen.

Haar goddelijk verstand dat blinkt,
Wanneer haar reden vloeijen;

Hare hooge keel, wanneer ze zingt,
Leit menig ziel in boeien.

Van verf den hemel zoo gelijk
Mijn Jufvrouw's oogen lichten,
Dat daar den zetel van zijn rijk
Cupido heeft gaan stichten.

O Jupiter, vergeef het mijn
Zoo 'k weinig van u houwe:
Uw bliksems niet zoo krachtig zijn
Als de oogen van mijn Vrouwe!....

Men gaat bijna zeker wanneer men, hij het verdeelen van Hooft's minnedichten in klassen, ongeveer den hier aangeduiden regel volgt.

Er zijn de sonnetten, op wier verheven schoonheid en zinrijke stroefheid elders beurtelings door mij gewezen werd.

Er zijn de liederen of gezangen, in den trant van het laatst aangehaalde. Zij hebben het bijzondere dat zij, onafhankelijk van de bestaande wijzen of stemmen waarvoor zij geschreven werden, uitmunten door iets muzikaals in maat en woorden. Het hooftiaansche is hun zoo eigen, dat zij de navolging tartten. Alleen Hooft heeft zulke dansmuziek in hollandsche verzen weten te schrijven.

Eindelijk zijn er de groepen en de karakterbeelden. Van sommigen daaronder maakte ik reeds melding. Voor sommige anderen vraag ik nog een oogenblik aandacht.

IX

Het komplimenteuse in Hooft's aard heeft hem dikwijls gelukkig beziel. Elk man van smaak en opvoeding zal, wanneer eene jonge vriendin de beleefdheid heeft gehad eene bladzijde voor hem af te schrijven uit een boek, haar de verzekering geven dat hij op het bezit van dit handschrift den hoogsten prijs stelt, en daaraan steeds voor hem de aange-

naamste herinneringen verbonden zullen blijven. Zeker is ook Hooft's bedoeling dit of iets dergelijks te zeggen, wanneer een kennisje zijner eerste vrouw (hij noemt haar Gloorroos: waarschijnlijk Suzanna van Baerle, de nog ongehuwde zuster van een zijner zwagers, en eene eerste schoonschrijfster) hem eene soortgelijke kleine dienst bewezen heeft. Maar tevens begint voor hem dat vriendschappelijk handschrift te leven.

De lente is in het land; en hij kan in dat jaargetijde geen blad papier aanschouwen, door zachte en heusche vrouwevingeren beschreven, of hij denkt aan jonge beuke- en ijpebladen daarbuiten.

De Ouden, en die leer is ook de zijne, beminden de voorstelling eener met goden bevolkte natuur. Waarom ook zouden alleen de menschen zich verheugen, wanneer de winter ten einde spoedt, en met het aanbrekend voorjaar eene meer dan menschelijke trilling door al het geschapene vaart? Wel zoo aardig is het de goden zelf, en de verheerlijkte halfgoden, in de blijdschap der stervelingen te laten deelen; Jupiter en Hercules, Mars en Bacchus, Apolloen Minerva, zich van het jonge groen allerhande kransen te laten vlechten en om de slapen slingeren; Amor den wagen zijner moeder met versche mirtebladen te laten tooijen; Venus zich door hare kamenier te laten kappen met de eerste vroege rozen.

En de lieve afschrijfster? Geloof niet dat hij haar vergeet! Gaarne zal zij vernemen dat de aanblik van haar handschrift die humane gedachten één voor één bij hem heeft doen bovenkomen, zonder dat de herinnering van haar persoon of hare vriendelijke daad er door verdrongen is kunnen worden; ja, dat hij hare voorjaarsgift, waaruit een goed hart spreekt, met reden hooger waardeert dan al de schatten van bladen en bloemen te zamen, die tot verkwikking van goden en menschen het nieuwe seizoen om zich heenstrooit.

Een gedichtje, hetwelk op die wijze tot stand komt, zal niet van hartstogt, niet eens van warme persoonlijke genegenheid (ook zou volgens de jonge mevrouw Hooft het een noch het ander houding gehad hebben), het zal alleen van eene soort van kunst getuigen welke bij de dichters der 17de eeuw in aanzien was, omdat de besten onder hen haar uit de eerste

hand hadden. Maar ondanks het gezochte is de opvatting zoo feestelijk, de uitdrukking doorgaans zoo humoristisch, dat wij nog heden de bekende of onbekende jonge dame zegenen, voor wier oplettendheid Hooft met zulk een zwierigen dienaar dank betuigde:

Op 's winters end,
 Wanneer de Lent,
 Dat prille puik der tijen,
 Elk aangenaam
 Ontsluit de kraam
 Van haar kleinooderijen, -
 Den mensch men ziet
 Allééne niet
 Naar blaên en bloemen reiken!...
 Zijn kroon van goud
 Jupijn niet houdt,
 Maar pronkt zijn hoofd met eiken.

Alcides straf,
 Die met zijn staf
 Kon 't ongediert verdelgen,
 Die brave lanst
 Zijn voorhoofd kranst
 Met zwakke popeltelgen.
 Zijn zinnen Mars
 Verlucht; hoe barsch
 Zij zijn. Tot vreugdeteeken
 De dolle droes
 Zijn kop zoo kroes
 Met veldgras laat besteken.

Op 't bekkeneel
 Heel een prieel
 Bouwt Bacchus, en laat hangen
 De breede blaên
 Vermaald met draên
 Tot op zijn bolle wangen, -
 Die hem gebrocht
 Zijn van 't gedrocht
 Der Satyrs, gaauw in 't plokken.
 De Zon stelt toe

Een lauwer-roê
En hult er mee zijn lokken.

De strenge Maagd,
Wie niet en haagt
Dan wetenschap en wapen,
Nu onlangs brak
Een ólijftak
En kromde ze om haar slapen.
Vrouw Venus zoet
En heeft geen moed,
Zoo dof een groen te dragen
Met mirteblaên
Laat zij begaan
De Min, die siert haar wagen.

De rozen zacht
Is pas haar magt
Op 't teder haar te lijen,
Die met een zwier
Haar kamenier
Weet geschakeerd te vlijen. -
Zoozeer verfreit
De frissigheid
Van blaên en bloemen 't leven!...
Maar al dien schat
Gaf ik voor 't blad
Van Gloorroos' hand beschreven.

De bijzondere wijsbegeerte, welke onder het zamenstellen van zulke albumblaadjes Hooft bestuurt en waaraan zij hun gehalte danken, heeft in zichzelf niet meer waarde dan eenige andere. Werden hare lijnen tot het uiterste verlengd, zij zou, door het verdwijnen van iedere grens tusschen eene natuurlijke en eene zedelijke orde, ons tegen de borst gaan stuiten. Ten minste, hare overdrijving vergelijkend bij die eener spraakzame moraal of van een eenzijdig piëtisme, zouden wij haar lood om oud ijzer en de winst nietig achten.

Doch wat Hooft in zijne natuurdienst bekoort is niet haar droesem, maar haar dons; is hare dichterlijke wijding die bij het schilderen van álle menschelijke hartstogten diensten bewijst, en meest van al bij het afbeelden van den hartstogt

der liefde. Evenals Ronsard is hij met zijn geheele hart er bij, wanneer hij het woord geeft aan een minnaar, vroeg uit de veeren, vroeg in het veld, de lente achterna. De toespraak tot de schoone, die nog te bed ligt en van zooveel drukte wijselijk niet weten wil; die roepstem uit de verte; dat kloppen aan hare gesloten vensterluiken; het komt hem alles uit de volle borst:

Rozemond! Hoordy spelen noch zingen?
Zie den dageraad op komen dringen!
Dartele duiven, en zwanen, en musschen,
Zouden den vaak uit uw oogen wel kussen,
Zoo 't u lustte de doode te ruimen
Voor de lust van de levende pluimen!

't Welig vee op de grazige zoden,
O mijn min, ons te bruilofte nooden.
Al hun gezigt, hun gebaar, en hun spreken,
Loopen op 't lest van de minlijke treken.
Op op op, eer de zon in den dauw schijn!
Laat ons alle gedierte te gaauw zijn!

Toen Potgieter in zijn *Rijks-museum*, vele jaren geleden, onder meer ook op dit gedichtje de aandacht vestigde, spreidde hij een kennis aan Hooft ten toon, welke buiten hem niemand in Nederland destijds in zulke mate bezat. Alleen vergist hij zich, wanneer hij het versje voor het werk van een jongeling houdt. Toen het Hooft uit de pen vloeide, telde hij volle veertig jaren; de Rozemond, die er in toegesproken wordt, is zijne jonge vrouw; en het kleine gedicht bewijst op nieuw hoe, onder het toenemen in leeftijd, zijne fijne teekeningen ook bij toeneming door eene voorstelling van het geschapene bestuurd is die hij niet prijs wilde geven, omdat zij hem nu eenmaal boven elke ander ging.

Hetgeen bij ons als grieksch-romeinsche mythologie bekend staat, en dikwijls voor een verouderden litterarischen vorm geldt, was in Hooft's schatting de levende en hoogere zin van het leven zelf. Al liggen zijne schoonen in bed, zij liggen daarom niet stil. Zij ondergaan hare schoonheid niet. Zij veroveren haar, stuk voor stuk, en drijven, door Venus' hof te

plunderen, de godin tot wanhoop. Dit is eene vernuftige, bijna wetenschappelijke opvatting. Het levend schoon is Hooft een rijk, eene éénheid, zelve een levend wezen, eene Koningin, eigenares van eene feeëtuin, echt kweekbed van vrouwelijke bekoorlijkheden en talenten. Elke innemende vrouw heeft hare gaven daar vandaan, uit het Idalisch Dal. Verwonder u niet dat Cloris zulke schoone oogen bezit, zulk een lieven mond, zulk een bevalligen gang. Dit en haar aardig praten, haar fraaije stem, haar smaak en hare vlugheid in het bespelen van luit of klavier, alles is door haarzelve buitgemaakt bij een morgenbezoek aan den betooverden lusthof:

Het is niet lang geleên,
 Dat bijgeval dat-heen
 Eens kwam de schoone Cloris treên.
 Zij gaf de poort een kleenen klop.
 Die sprong terstond gewillig op.

Haar keurig oogje ging
 Waarden alle ding;
 En wat in fraaiheid zonderling
 Uitmuntend boven andre steeg,
 Dat mijnd'ze en plukte 't met één veeg.

Niet lang en liep het aan,
 Of ze 'ad haar schoot gelaên
 Met puik van allerlei sieraên.
 En toen het beste was gebuit,
 Toen streek ze dóór, ten gaarden uit.

Eigenlijk zijn er maar twee voorname kringen van voorstellingen, waarin deze poëzie om beurten zich beweegt. Niets is aan het kerkgebouw ontleend, waar het gemoed zich voor den indruk eener bepaalde wijze van gelooven openstelt. Niets aan het binnenhuis, waar de vlijtige armoede bij het venster zit met een bijbel vóór zich. Niets aan den grafkuil, waarin een dierbaar overschot wordt afgelaten. Geen vedeldeuntjes bij de wieg; geen boetschuur, geen bokkinghang; geen talrijk gezin in eene veldhut; geene der kleine dichterlijke werelden van tegenwoordig. Het is óf altijd de olympische godewereld, zinnebeeldig opgevat als persoonlijk wezen der dingen; óf

die der elegante herderinnen en herders uit een denkbeeldig Arkadie. Naar een surrogaat der eerste zoekt onze leeftijd nog; voor de laatste hebben wij de helden en heldinnen der dorpsvertelling in de plaats gesteld. Doch bewonderenswaardige resultaten heeft Hooft verkregen, door nu het eene, dan het andere hulpmiddel aan te wenden, en geen daarbuiten te bezigen.

De uitzonderingen volgen, en de Olympus kan nu verder ongemoeid blijven. Wij moeten echter nog even naar het land bij de veldelingen van Sèvres-porselein. Gaat mijne verklaring van het meest bijzondere in Hooft's werkwijze op, dan is hij hier op zijn best. Niet alleen de aandoeningen en de personen worden geteekend, de gelaatstrekken en de houding van elk der twee, afzonderlijk; maar het eene beeldje komt ten slotte over den schouder van het andere kijken, terwijl de waterspiegel beiden nog eens weerkaatst. Het is een der volledigste voorbeelden uit de verzameling, en de minste porseleinen vazen zijn zoo fraai beschilderd:

Amaryl had lang
In der herdren zang
Beluisterd Thyrsis' stem.
Zij, zong *hij*, was zijn ziel.
Haar oogje viel
Op niemand anders dan op hem.

Vaak haar lipje rond
Op het tipje stond
Om te uit'ren hare smart,
Staag 't woordje van de tong
Terugge sprong,
En dook weêr in 't beschreumde hart.

Vaaken dacht ze: *Ik raak*
Door de vingerspraak
Zoo ver eens dat hij 't vat.
Staag werd de kneukel stram
Wen 't er toe kwam,
Als had zij gansch geen hart gehad.

Op een morgenstond
Hij haar zitten vond

Eens aan de stille beek.
 Zacht hij zich zette daar,
 Digt achter haar,
 En haar gedaant in 't nat bekeek.

Ziende naar den grond
 Zij vernam terstond
 Zijn maaxsel daar beneên.
 Om zag ze, en 't geen dat leeft.
 Toen zeide ze: *Ik geef 't*
Nu! al te veel is 't, twee op een.

Maar dat is overbeschaving, roept iemand. Doe het hem eens na! moet het antwoord luiden! Ik schrijf eene lofrede, stel het eigenaardig schoon eener nederlandsche dichtsoort in het licht, en vraag bewondering voor Hooft's oud-blaauw. Onze 17de eeuw heeft in Cats een overvloediger en woorderijker, in Huygens bij meer moraal en minder fantaisie een even puntig, in Vondel een dichter voortgebracht, breeder van vlugt en met meer christendom, zoo niet met meer gemoed. Dit mag zoo wezen; als dichtkunstenaar is Hooft door geen hunner overtroffen.

X

Tot besluit wil ik uit drie verschillende tijdperken van Hooft's leven telkens één gedichtje aanhalen, ten einde van de onderscheiden halten in de ontwikkeling van zijn minnezangerstalent eene getrouwer voorstelling te geven, dan de lezer door mijne schuld tot hiertoe zich vormen kon.

Eerst zijn wij in 1606; en, nog ongehuwd, nog geen wereld-, zelfs nog geen academie-burger, woont de dichter als amsterdamsch jongheer jongeluis-buitenpartijtjes bij. Wie Electra geweest zij, doet er niet toe. Men struikelt in Hooft's eerstelingen over de jonge amsterdamsche schoonen uit dien tijd. Alleen blijkt dat de maan somtijds hoog aan den hemel

stond eer de jongelieden aan keeren dachten; er onder het uitrijden braaf gekust; onder het terugrijden wel eens een uiltje geknapt werd. Of moeten wij denken aan togtjes van meer dan één dag, met overblijven in logementen?

Tot verklaring van het volgende behoef ik slechts eene der voedzame en scherpzinnige aantekeningen af te schrijven, waar Leendertz in uitmunt: Leendertz' uitgaaf der Gedichten van Hooft, Amsterdam 1875, is een gedenkteeken. Wij danken haar het voorregt Hooft's verzen te kunnen lezen, alsof de verzameling van 's dichters eigen handschriften deel uitmaakte van onze huisbibliotheek. Mijn opstel wil beschouwd worden als eene hulde aan dien voortreffelijken arbeid. 'Vroegere dagen herdenkende, stelt hij zich voor dat hij nu, zoo als toen, naast Electra op den wagen zit, met een gezelschap van jongelieden een speelreisje doende. Men biedt hun een plaatsje aan op een der voorste banken, doch zij bedanken er voor: liever zitten zij op het krat, waar het geheele gezelschap hun den rug toekeert en zij dus geen bekijk hebben. Maar daar zijn er ook in 't gezelschap die ongepaard zijn, en van tijd tot tijd omzien: dan is het paar op het krat genoodzaakt, in plaats van kussen te *prijken*, dat is: eene deftige houding en een deftig gelaat aan te nemen'. Het zijn, in den vorm eener toespraak aan Electra, prettige herinneringen van een zonnigen zomer en een blaauwen sterrehemel, 's winters bij kaarslicht te boek gesteld in eene studeerkamer:

't Gemoed, herwenscht verloren vrolijkheden,
En wentelt in den schijn des tijds voorleden,
Wanneer 't de stappen ziet die 't heeft getreden.

Waar zijn verzonken uw zoete gedachten,
Die 't ligchaam teêr benamen vaak zijn krachten?
En heugt u niet, mijn Hart, van de oude nachten?

En heugt u niet, mijn Hart, van de oude dagen,
Die velerleie vond van kusjes zagen?
Wat goodje zet mij weêr op d' ouden wagen!

't Gezelschap van hun heuschheid wij bedanken
Bezit, in Venus' naam, de voorste banken!
Gij koost het krat als wij, wist gij de ranken.

Ik wou, gij hadt u lief óók van gelijken;
 Zoo mogt het u niet beuren óm te kijken,
 En leeren ons, in plaats van kussen, prijken.

Fy dat er uren van die nachten liepen,
 Die ons verwijten mogen dat wij sliepen,
 Daar ons de Goden tot hun weelde riepen!

Laat ons aannemen dat dit in Hooft's leven de periode van het zoeken en weifelen vertegenwoordigt. Hij is nog pas vijfentwintig jaren oud, bekommert zich nog alleen om eigen wel of eigen wee, leest nog in niemands hart dan het zijne, drinkt bij 's Hemels brood 's Hemels wijntje, en zou zijne toekomst voor een tweede kattedakje gegeven hebben. Zijn talent is reeds buitengewoon, en moet zelfs schijnen zijn karakter voor te zijn. Het heeft den vorm reeds gevonden, die eenmaal en weldra voor klassiek zal gelden.

In 1620 is het anders. De jonge man heeft zijn vollen wasdom bereikt. Hij neemt eene gevestigde maatschappelijke stelling in. Hij is een gelukkig echtgenoot, een gelukkig vader, een gelukkig mensch. Zoo gelukkig zelfs, dat het mistroostige in anderen, die van het leven niet weten te genieten, vrouwen of mannen, hem hindert. Ik zinspeel, bemerkt de lezer, op het uitnemende liedje *Aan Klaare*, dat terecht van oudsher voor een zijner meesterstukjes gehouden is. Het is in elk geval een zijner meest zuiver noordhollandsche. De Olympus is er ver uit de buurt; van Arkadie geen spoor. Het landschap strekt van Amsterdam tot Muiden. De rivier kon er eene trekvaart zijn, aankabbelend tegen eene houten schoeiing; en langs de pluimen der biezen waant men er de lijn van het jagertje te hooren schuren. Het meisje bezit schoonheid: haar vaders deur wordt platgelopen door jongelieden die zich gelukkig zouden achten, een blik van haar te mogen opvangen. Hij heeft geld: op zijne buitenplaats kan zij naar de bloemen gaan zien en wijs worden. Hij laat haar vrij: al wilde zij gaan zwemmen in den vijver achter het huis, zooals in hare jeugd de Visscherinnetjes gedaan hadden, hij zou het haar niet verbieden. Waarom dan ziet Klaare zuur?

Eigenlijk had Hooft die vraag niet mogen stellen. Of, naar

de grondbeginselen zijner wijsbegeerte had het antwoord moeten luiden: eenvoudig omdat in sommige harten het leven wijn, in andere het leven karnemelk wordt. 'Elk' oorzaak heeft haar moederoorzaak weder: 't gaat al zoo 't moet.' Doch Hooft was een te goed dichter, om geheel filosoof te kunnen zijn. Klara verveelt hem, omdat haar persoon iets uit de natuur wegneemt, of onzichtbaar maakt, wat hem daarin bovenal behaagt. Haar bestaan is hem eene zonsverduistering. Kan zij niet helpen dat zij is die zij is, hij evenmin dat hij haar haat, waar zij staat of gaat. Zij is zijne beligchaamde antipathie:

Klaare, wat heeft er uw hartje verlept,
Dat het vermaak in treurigheid scheidt,
En, altijd even benepen, verdort
Gelijk een bloempje dat dauwetje schort?

Krielt het van vrijers niet om uw deur?
Moog je niet gaan te kust en te keur?
En doe je niet branden, niet blaken, niet braên,
Al waar 't u op lust een lonkje te slaan?

Anders en speelt er het windetje niet,
Op elzetakken en leuterig riet,
Als: lustigjes! lustigjes! Lustigjes gaat
Het watertje, daar 't tegen 't walletje slaat.

Zie de openhartige bloemetjes staan,
Die u tot alle blijgeestigheid raên!
Zelfs 't zonnetje wenscht u wel beter te moe,
En werpt u een liefelijk oogelijn toe.

Maar zoo ze kunnen, met al hun vermaan,
Niet steken met vreugd uw zinnnetjes aan,
Zoo zult gij maken aan 't schreijen de bron,
De boomen, de bloemen, de zuivere zon!

Wij zijn niet overtuigd dat Hooft het meisje ten volle regt laat wedervaren. Hem mogt het monniksleven tegenstaan, zonder dat daaruit voor haar de verpligting voortvloede hare muts en hare begijntjes-idealën over den molen te werpen. Wij vinden hem bijna hard voor haar, ondanks zijne wellevend-

heid en fulpen verkleinwoordjes. Het verbaast ons dat een man met zooveel piëteit, in zijn gemoed ook niet een plaatsje voor Klara's schouwend leven vond. Ja wij zouden bijna gelooven dat hij Klara's humeur gemakkelijker zou verdragen hebben, zoo hij niet gevoeld had zin voor die soort van leven te kort te komen.

Maar heeft ooit nederlandsch dichter keuriger liedje geschreven? Te vergeefs wordt naar wetenschappelijke bepalingen van het poëtische gezocht; en nog veel water zal tegen het walletje slaan, eer een wijsgeer er ons aan eene helpt die, behalve hem en zijn vrouw, indien hij getrouwd is, ook nog twee onzijdige personen voldoet. Hooft's *Klaare* heeft met andere dichterlijke voortbrengselen van naam, grootere en kleinere, uitheemsche en vaderlandsche, antieke en moderne, gewijde en ongewijde, de eigenschap gemeen, voor eene praktische definitie te mogen gelden. Het dichterlijke is iets persoonlijks, gevoelen wij, met iets algemeen tot achtergrond. Het kan iets onvriendelijks zijn, mits dit wegvloeijs in opvoeding. Het drukt eene niet alledaagsche stemming uit, waarin nogtans door een groot aantal menschen gedeeld wordt, bewust of onbewust, en bij voorkeur dit laatste. Het onderstelt een geheimzinnig verband tusschen hun gemoed en de hen omringende natuur. Het is een indruk, diep als een stelsel, maar noch zelf een stelsel, noch louter een indruk. Mits het geen leerrede worde, mag het eene les wezen. Zoo het niet bevallig is moet het verheven, zoo het niet verheven is bevallig, of teder, of geestig, of vrolijk, maar in elk geval tekenachtig en welluidend zijn. Het is 's dichters doorzigtige sluijer, golvend om de leden der waarheid; en tegelijk het riet der dichteres, waarop god Pan deuntjes blaast, die de zon doen stilhouden op de heuvelen, de waterlelien opduiken uit de rivier, en de gouden torren zich te slapen en te droomen leggen in de zilveren kelken. Goethe: *Zueignung*. - Elizabeth Browning: *A musical instrument*.

Weder zijn tien jaren voorbijgegaan. Hooft is (1630) een leeftijd genaderd dat het den vijftiger zelf verbaast, somtijds nog verzen te maken: 'eene groenigheid van de jeugd, die 't

schijnt dat er bij mij uitmoest', schrijft hij. Die woorden slaan op zijne *Klagt der prinses van Oranje*, daarbij in handschrift ter lezing gezonden aan zijn vriend Huygens en zijn zwager Baak. Hij noemt het vers, werkelijk bij eene fransche zangwijs geschreven, onder vier oogen 'een deuntje zoo fraai als over twee voeten gaan mag.' Verdiept in zijne geschiedstudien, klaagt hij dat het hem moeite heeft gekost 'de nuchtere stemming, in het historieschrijven vereischt, van den stijl te spoelen.' 'Tenzij ik,' laat hij volgen, 'hierin den reiger gelijke die zeide dat het kwaad water was, ende kon niet zwemmen.' Wij weten echter, wat er van zulke moedwillige zelf verkleining zij. Zoo bescheiden kan door Hooft over zijne eigen minnedichten niet geoordeeld zijn, of hij is zich bewust geweest in sommige koepletten van dit lied zichzelf overtroffen te hebben.

Er bestaat van hem een ander en kleiner lied, waar hij eene fraaije plaats uit Tasso, van een verhaal eene handeling laat worden: hoe Armida, in het bloeiend eiland van den syrischen Orontes, den hartstogtelijk beminden Reinout door eene Sirene in slaap laat zingen, en daarna bij zichzelf de geschiktste middelen overweegt, hem als gevangene, zonder hem te wekken, naar haar tooverpaleis in den Atlantischen Oceaan te voeren. Zal zij hem boeijen met ijzer? Met koorden? Neen, met een keten van bloemen, is haar laatste woord, en dus gekluisterd hem in haar vliegend rijtuig dragen:

Stal hield haar zoete taal.
 Toen gluurde 't oog rondom,
 En met een schoonen straal
 Uitpikte een schoone blom:
 Toen nóg een, toen nóg een, totdat van rozen bol
 En lelie en ligust' haar rijke schoot was vol.

Zij strengelde de roên,
 En waar 't haar voeglijk docht
 Zij tusschen 't vrolijk groen
 Nu blank nu blos invlocht,
 En hem dewijl hij sliep met deze zeelen sloot
 En voerde - daar hem nooit zijn vangenis verdroot!

Zulk eene minnende heldin uit Tasso's vrouwegalerij, vurig als Armida, teder als Herminia, heldhaftig als Klorinde, wordt bij Hooft de gemalin van Frederik Hendrik. Hier geen pastorale, en maar weinig olympische mythologie; doch daarom nog niet een hollandsch beeld of een hollandsch landschap. De historieschrijver verlaat den historiestijl eene poos, alleen voor den zwier van het romantisch heldedicht der Italianen. Als een andere Godfried van Bouillon voor een ander Jeruzalem, heeft de prins van Oranje het beleg voor Den Bosch geslagen, en stelt, als een andere Tancred of een andere Reinout, dagelijks zijn leven bloot. In de bloem-en beeld-en zangrijke liefdetail eener vrouw van het Zuiden, verplaatst naar het Oosten, spreekt uit Den Haag de prinses hem toe en smeekt hem, te denken aan haar, aan zijn jongen erfgenaam, en aan zichzelf.

Mag ik herinneren dat dertig jaren vroeger, in dichterlijke vormen van even onvermengd italiaansche herkomst, Shakespeare zijne maagdelijke koningin hulde bragt, en niet in het studeervertrek, maar op het tooneel? Het was een lievelingsstijl van het tijdvak. Men vindt de plaats in het tweede bedrijf van *Midsummer-night's Dream*, waar Oberon Puck beveelt, ten einde Titania voor hare gril te straffen, het potsierlijk verliefdmakend bloempje *love-in-idleness* te gaan plukken, en hem meteen den oorsprong en de geschiedenis van dit bevallig onkruid verhaalt. Het is een wit bloempje met een klein bloedrood hart, - bloedrood door eene pijlwond van Cupido, die op een schoonen zomeravond, zwevend tusschen maan en aarde, in het Westen eene Gekroonde Vestaalsche het hart doorboren wilde. Misgeschoten! De kuische stralen der vochtige maan doofde de vurige schicht. Ongetroffen, in verheven overleggingen, zette de *Imperial Votress* hare wandeling voort; en het donderslagje viel in de kleine bloem, te voren effen wit. Gij kunt u dit niet herinneren, Puck, - zegt Oberon, - doch mij staat het geval helder voor den geest:

That very time I saw, but thou couldst not,
Flying between the cold moon and the earth,
Cupid all arm'd; a certain aim he took
At a Fair Vestal throned by the West,

And loosed his loveshaft smartly from his bow,
 As it should pierce a hundred thousand hearts;
 But I might see young Cupid's fiery shaft
 Quench'd in the chaste beams of the watery moon,
 And the Imperial Votaress passed on,
In maiden-meditation fancy-free.
 Yet mark'd I where the bolt of Cupid fell:
 It fell upon a little western flower,
 Before milk-white, now purple with love's wound,
 And maidens call it Love-in-idleness.
 Fetch me that flower.

Dezelfde transfiguratie zien wij bij Hooft de echtgenoot van den veldheer ondergaan, gelukkige vrouw, gelukkige jonge moeder; en zij wordt niet beschreven, maar zelve sprekend ingevoerd.

Amelia van Solms was bij haar leven nooit zulk eene populaire vorstin als koningin Elisabeth. Eerst de nakomeling heeft, uit het Oranje-mausoleum in het Huis ten Bosch, leeren besluiten dat Frederik Hendrik harerzijds het voorwerp eener dichterlijke vereering geweest is. Doch Hooft's takt, welligt bestuurd door Huygens' voorlichting, vermoedde een buitengewoon karakter. Zijne prinses van Oranje spreekt uit een groot, liefhebbend vrouwehart, gevormd in de scholen van het Italie der oudheid en het Italie der dichters van de 15de en 16de eeuw:

Schoon Prinsenoog, gewoon te flonkren
 Met zuivre hemelvlam, kan ook
 De grimmigheid U dan verdonkren
 En smetten met een aardschen rook?
 Wat togt verleert die glinsterlichten
 Hun zoeten zwier,
 Om liever brand van Mars te stichten
 Dan Venus' vier?

In de vleijendste woorden uit zij de warmste en zuiverste genegenheid. Armida zelve, toen zij over Reinout zich heenboog, en met festoenen van lelien en rozen hem kluisterde, gevoelde niet inniger of fluisterde niet zachter:

Zoo gloriezucht uw zinnen prikkelt,
 Voer in triomf *mijn* slavernij!
 Een krans van bloemen blij gesprikkeld
 (Geen lauwergroen en haalt er bij)
 Zal ik u vlechten; heel doorwasemd
 Op nieuwen vond
 Met geur, mijn handjes aangeasemd
 Van uwen mond.

Op gouden Lelien en Stralen
 Laat trotsen Fransche en Spaansche kroon!
 Om dáár een parel af te halen,
 En streef zoo niet door duizend doôn!
 'k Zal de *Uwe* al aardiger doen blaken,
 Van steê tot steê,
 Met traantjes dauwend op mijn kaken
 Uit minnewee!

De hartstogt der prinses is een onvervalschte renaissance-hartstogt; vurig en teder, maar tegelijk bekend met den weg in zijn eigen bloeienden doolhof, en niet terugdeinzend voor vernuftige zelfontleding:

Ik poogde 't gloedje van mijn liefde
 Misschien te koelen voor een stond,
 Kon nijptang 't flitsje dat mij griede
 Wat trekken uit de diepe wond.
 Maar 't schijnt geweêrhaakt: dit is 't mangel!
 Helaas, mijn hart
 Voelt makkelijk inwaarts gaan den angel,
 Terug met smart!

Mijn zuchtjes, tedere getuigen
 Van de ongeneselijke kwaal,
 Uw open oor ze plag te zuigen:
 Nu stoppen 't koper en metaal.
 Terwijl gij breidelt de oorlogskansen
 Met wal en graf, -
 Trompet en schut (ach arme) schansen
Mijn klagten af!

De stedewinger luistert niet. Het schijnt hem onbekend dat de goden-zelf alleen uit nooddwang toornen, en het hun

ruim zoo aangenaam is, indien met den rook hunner altaren liefelijke gebeden ten hemel stijgen. Bekoort u de goderang, wreede prins, wees *zulk* een god!

Indien 't u lust, Jupijn te spelen,
Zijn *vriendelijkheên* te volgen tracht!
Zijn hoogste lof in menschekeelen
Noch donder is, noch bliksemjagt.
En beter, dat mijn smijdig smeeken
Uw hart verfrei',
Dan, in gedruisch van slaan en steken,
Het veldgeschrei!

'k Hoor alle daags van versche dooden,
Geveld in hol of galerij;
Elk overlijdt aan eigen looden:
Maar *aller* kogels moorden *mij!*
Want ik mij elkmaals voel bezeeren
Als van een punt,
Die denk: *Op 't hoofd met witte veeren*
Was dat gemunt!

Wat moogt gij die ú niet en zoeken
Bestooken in hun voordeel gaan?
Zoo veel en is 't niet waard, de vloeken
Van heel Kastielje op zich te laên!
Denk liever, hoe Madrid zou stoffen
En zijn verkwikt,
Vernam 't, van scherp te zijn getroffen
U.... Ach, mij schrikt!

Nu is het *hare* beurt, naar niets te luisteren. Niet naar het verbod van den aangebedene die haar heette thuis te blijven; niet naar de vleijende stemmetjes van kleinen die bij het gewaad haar willen terughouden; niet naar het maatschappelijk vooroordeel dat de vrouwen ontzegt, wapenen te hanteren. Blijft de veldheer doof voor hare klagt, en de roem hem boven alles gaan, hij ontvange haar in het kamp; hij zette haar te paard; hij voere, als eene tweelingzuster van zijn degen, haar overal met zich mede:

Maar is om lief, om lijf, om leven,
 Om kind, om zoon van vaders naam,
 Zoo veel op ver na niet te geven
 Als om een glorierijke faam, -
 Zoo gun mij dat ik met u rijde,
 Door koud, door heet,
 En voer mij, bij 't rapier, opzijde
 Waar dat gij treedt!

Dit is het lied waarmede Hooft als dichter staat of valt. Om er het volle genot van te hebben, moet men thans welligt te zeer zich verplaatsen in eene andere gedachtewereld. Doch hooger dan tot dit punt, nevens een klein getal andere meesterwerken der 17de eeuw, is in Nederland de poëzie niet gestegen. En de man moet ons toeschijnen aanspraak te hebben op de hulde van het nageslacht, die, door gevoel, verbeelding, en heerschappij over de taal, een geheel volk tweehonderd vijftig jaren in ontwikkeling voorwas.

XI

Als talent in het algemeen is Hooft de evenknie der groote schilders van zijn tijd geweest, naar welken hij niet heeft omgezien (naar Rembrandt niet te Amsterdam, te Antwerpen niet naar Rubens) en die den vlaamschen of den hollandschen naam de wereld door beroemd gemaakt hebben.

Zullen wij hem zijn gebrek aan belangstelling verwijten? Beweren, dat hij er naar verdienste voor gestraft is? Dit zou hem weinig leed doen, en ons niet tot eer strekken. Onder de fraaije kunsten, en nevens de poëzie, heeft alleen de muziek hem aangetrokken. Het gelukkigst is hij in het prijzen der borduur- en snijkunst van de jufvrouwen Roemer Visscher, vooral van Maria's zangkunst. Zijne dichterlijke bijschriften bij schilderijen verraden meer kennis dan smaak. Hooge architectuur liet hem koel, en beeldhouwwerken maakten hem eerst welsprekend, wanneer zij den dichterlijken moralist bij hem ontwakten deden. Van de nieuwere italiaansche kunst, bewijzen zijne *Reisheugenissen* in dicht en on dicht, is hem geen waarneembare indruk bijgebleven. Het schijnt een wonder,

dat de Pieterskerk door hem herdacht is: overigens geeft hij slechts anekdoten. Omtrent de antieken, te Rome of te Florence, weinig meer. Italië is hem, met uitzondering van de nieuwere italiaansche letteren, bovenal het land der groote romeinsche dichters, en redenaars, en historieschrijvers. Zijne geheele ontwikkeling in de kunst was eenzijdig litterarisch.

Doch hoe heeft hij, door zijne beelden en beeldjes in de poëzie, al het ontbrekende vergoed! Met de pen is hij Nederlands grootste kolorist en grootste teekenaar geweest, gelijk het zangerige zijner taal hem eene eerste plaats onder de nederlandsche toondichters aanwijst. Had hij, zooals Erasmus en Spinoza, in het latijn geschreven, hij zou buiten de nederlandsche grenzen niet onbekend gebleven zijn; doch zijn talent zou aan gehalte verloren hebben, wat zijne vermaardheid in omvang had kunnen winnen. Wat ons betreft, wij danken aan zijn hollandsch, bij het voorregt van zijn leerzaam onderhoud, bovendien een niet alledaagsch genoeg. Hoe meer Hooft ons bekoort, hoe aardiger wij het vinden dat de vreemdelingen hem niet verstaan kunnen, en wij wel.

1881.

Bij gelegenheid der feesten ter eere van Hooft te Amsterdam, in Maart 1881, is een buitengewoon nummer van het weekblad *Eigen Haard* verschenen, waarin, behalve een fraai portret, facsimilé eener oude gravure naar de schilderij van Sandrart, verschillende lezenswaardige opstellen en nieuwe archeologische bijzonderheden voorkomen.

In het litterarische was de beste vrucht dier feesten eene bijdrage van Prof. Alberdingk Thijm in de *Dietsche Warande*: *Susanne Bartelotti*.

Tegen negen en negentig honderdsten fantasie geeft deze kleine komedie, die geen ander gebrek heeft dan slechts door eene aktrice van den eersten rang in de titelrol, eene Mademoiselle Baretta of eene Jeanne Samary van het Théâtre Français, naar den eisch vertoond te kunnen worden, maar één percent geschiedenis. Doch de geheele Hooft zit in de karakterschildering van het toekomstig stiefdochttertje; en door Alberdingk Thijm's goede zorgen heeft, na drie eeuwen, bij het herdenken van Hooft's geboorte, Hooft's ziel niet ontbroken op het appèl.

1883.

**Mr. Johan Valckenaer.
1759-1821.**

Mr. J.A. Sillem. Het leven van Mr. Johan Valckenaer, naar onuitgegeven bronnen bewerkt. Amsterdam, 1876. Twee Deelen.

I

Van de hand van Mr. Johan Valckenaer, die in de laatste jaren der vorige eeuw tweemaal als gezant der Bataafsche Republiek naar Madrid vertrok en in 1799 zich met verlof in Den Haag ophield, berust op het haagsche Rijks-Archief eene van den 10^{den} Februarij van dat jaar gedagteekende ‘schets tot de aanwerving van een corps van zesduizend man’, bestemd geweest voor rekening der Bataafsche Republiek in Spanje bijeengebragt, en uit eene spaansche haven naar Java gezonden te worden; ten einde te verhinderen dat Engeland, hetwelk toen reeds Ceylon en de Kaap genomen had, zich ook van onze bezittingen in den Archipel zou meester maken. Het plan dezer expeditie droeg de goedkeuring van het toenmalig departement van Buitenlandsche Zaken weg, en *hare* voorbereiding is het voorname doel van Valckenaer's tweede zending naar Madrid geweest.

Weinige jaren geleden is er een *Leven* van Valckenaer verschenen, door Mr. J.A. Sillem, waarin men den tekst der

bedoelde memorie (slechts bij uittreksel medegedeeld) ongaarne mist, doch schadeloos gesteld wordt door een depêche van 17 September 1800 uit San Ildefonso. Onze minister-resident bij het hof van Spanje verhaalt daar aan den agent van Buitenlandsche Zaken in Den Haag, hoe kwalijk het met de voorgenomen uitrusting afgeloopen is. Tweede Deel, bladz. 37. vgg. der Bijlagen.

Ik verstout mij te vragen: welk blijvend nut kan een boek als dat van den heer Sillem stichten, hetwelk slechts voor een vierde of vijfde gedeelte uit dokumenten, voor het overige uit ongevraagde adviezen bestaat? Doch voorshands kan dit punt blijven rusten. De fameuse expeditie naar Java, waarvan door den goeden Valckenaer zooveel ophef gemaakt was, is uitgegaan als eene nachtkaars; en mijne lezers zullen erkentelijk zijn, zoo ik van het onbekookt plan, gerijpt in ledige hoofden, uitgevoerd door de zelfgenoegzame middelmatigheid, alleen het komisch besluit mededeel. Zelfs ware de geheele zaak, tenzij voor geschiedvorschers van beroep, de vermelding niet waard, zoo hare herinnering niet een vrolijk oogenblik beloofde.

Ook zou het ons niet fraai staan de verdiensten van Valckenaer's levensbeschrijver te verkleinen. Hoewel zijne bedoeling niet was, dat wij met Valckenaer en zijne depêche ons vermaken zouden, de depêche is voor het eerst door Mr. Sillem in druk gegeven, en het publiek is daar dank voor schuldig. Onbelangrijke zinsneden, of gedeelten van zinsneden, laat ik weg:

St. Ildefonso, 17 September 1800.

‘Burger Agent!

Ik vind mij in de *smartelijke noodzakelijkheid* om U verslag te geven van het *wegnemen* door de Engelschen, *op de reede van Barcelona*, van onze beide fregatten, die zeilree lagen met al hunne provisien aan boord *en onder bedekking der batterijen van die haven*.

Dit *fataal evenement* is gebeurd in den voornacht van 4 September ll., en de eerste kennis die ik daarvan gekregen

heb is geweest op den 12^{den} September 's avonds, toen mij de nevensgaande missive van den consul Cabanyes ter hand kwam.

Eene tijding, Burger Agent, die mij diep getroffen heeft, daar ik behalve het personeel gevoel van *acht maanden ijverigen arbeid in één uur vernield te zien*, de uitgestrektheid van dezen nieuwen slag voor ons vaderland levendig besef.

En nu nog zou ik ontroostbaar zijn, indien ik niet de hoop voedde op *de eclatantste satisfactie* en op een remplacement der ons thans ontroofde schepen op eene wijze, die meer voor ons zijn zal dan de thans vervallene.

Des zaturdagmorgens zeer vroeg arriveerden alhier per post de consul Cabanyes en onze commissaris De Veer, *beiden zeer bedroefd*, en welker aankomst *mijne smarte niet weinig verlevendigde*.

Het bleek mij dien dag, toen ik de beide ministers van Staat en van Oorlog sprak, dat de kapitein-generaal van Barcelona, om alle voor hem nadeelige rapporten te preveniëren, terstond een courier had gezonden met een rapport van hemzelven en een van den kommandant der Marine in die haven. Deze rapporten hadden echter geen volledige uitwerking gehad, en toen daarbij kwam bovengemeld rapport van Cabanyes, bleek hunne schuld en hunne onachtzaamheid te klaar, om niet de verontwaardiging van het gouvernement te exciteren.

Men *zeide* mij dus, dat de Koning *verstomd* was over dit evenement en terstond dienzelfden zaturdag 13 September een courier naar Barcelona had doen zenden, met last om den kapitein-generaal van zijn post te destituëren, als hebbende zijn pligt verwaarloosd. De order is gegeven om alle militaire hoofden, en die der Marine, in arrest te nemen, een krijgsraad te benoemen, en hun proces *wegens pligtverzuim en lafhartigheid* op te maken. Over den politieken toestand van Spanje destijds raadplege men Baumgarten's 'Geschichte Spaniens' (Leipzig 1865), negende afdeeling der bij Hirzel aldaar verschenen 'Staatengeschichte der neuesten Zeit.'

In de conferentien van zaturdag en zondag, met 's Konings

ministers, werd de zaak zelve in alle deszelfs omstandigheden overwogen. De berigten, door mij ingewonnen van diverse vreemde consuls te Barcelona aan hunne gezanten te Madrid, stemden alle daarin overeen, dat er eene *lage en schandelijke list*, een *eerloos misbruik* van neutrale [zweedsche] vlag en schip van de zijde des vijands had plaats gehad, door welk middel de Engelschen, *in 't geheim* en met *het momaangezigt van vrienden te zijn*, zich op de reede hadden begeven en *naast onze fregatten geanker*d waren.

Onder ons werd besloten, dat de Koning zich bij eene *energique nota* aan het zweedsche Hof zou adresseren, met denunciatie dat de zweedsche vlag, zoo dit ongestraft bleef, zoude moeten beschouwd worden als de complaisante auxiliaire van de vijanden, en dus niet meer in de havens van het spaansche Rijk kunnen worden geadmitteerd; terwijl tevens de principes van dit hof tot handhaving der neutrale vlag, te dezer gelegenheid, bij eene *circulaire* aan alle hier residerende gezanten, zouden worden gedeveloppeerd, en de *algemeene indignatie van Europa* tegen de *schendzuchtige euvel*daden der engelsche zeelieden ingeroepen. Ik chargeerde mij met de redactie van beide stukken; en dezelve zullen worden overgegeven in die termen, als bij mijne nevensgaande concepten zijn gesteld.

En welke ook de gevolgen van deze demarches zijn mogen, zal het Uwe attentie niet ontsnappen, dat dit tijdstip, in hetwelk de kroon van Denemarken op een zoo brutale wijze door Engelschen in hare neutrale regten is geïnsulteerd, Voorspel van Koppenhagen's bombardement door Nelson, 1807. niet ongesaisonneerd is, om zoo ooit *de indignatie van al wat eerlijk denkt* tegen onze vijanden aan te vuren.

Het ministerie vervolgens wenschende dat *deze zijn indignatie*, tegelijk met de bijzonderheden van dit geval, in Europa bekend wierd, verzocht mij om een beknopt relaas van het voorgevallene voor de madridsche Hofcourant te willen vervaardigen, met opgave tevens van de reeds door den Koning beraamde middelen van voorziening. Dit mijn opstel, hetwelk ik hiernevens voege, zal in de aanstaande vrijdagsche courant

van Madrid paraisseren; en de fransche gezant Alquier heeft mij daarvan een afschrift gevraagd, ten einde zijnerzijds te zorgen, dat dit relaas ook in de fransche nieuwspapieren wierd geïnsereerd. Ik verzoekte, dat men bij ons de insertie op dezelfde wijze gelieve te bewerkstelligen.

Al deze stukken werden voorleden maandag, 15 September, door mij aan den Staatsminister bezorgd. Intusschen was reeds voorleden zaterdag en zondag door mij met alle nadruk gerepresenteerd, dat *de schande van dit evenement voor de wapenen van Spanje* door mij niet kon worden geheeld, noch voor mijn gouvernement verborgen gehouden, en bijgevolg door geheel Europa zoude gedivulgeerd worden, indien men niet op eene wijze, overeenkomstig met de magnanimitéit van Zijne Katholieke Majesteit en deszelfs vriendschap voor de Bataafsche Republiek, mij bezorgde een convenabel dedommagement, waarin mijn gouvernement genoeg zou kunnen nemen; - en dat ik omtrent *de wijze* van dit dedommagement aan het ministerie van Z.K. Majesteit niets had te zeggen, maar mij alleen moest borneren met aan hetzelfde te doen opmerken *den pressanten nood onzer kolonien*, de importante sacrifices *die wij voor deze expeditie gedaan hadden*, alsmede dat het corps tot de overvoering geschikt *geheel gereed was en niet langer kon opgehouden worden*.

Hierop is mij, in de gemeene termen, de meest mogelijke geruststelling gegeven, en *hoezeer ik geen officieel schriftelijk antwoord alsnog hebbe*, zoo meene ik *met fiducia* U te mogen melden, dat *de Koning zich zal chargeren met de veilige overvoering van ons corps naar zijne destinatie*.

Alles wat mijn ijver, door mijne diepe indignatie over het voorgevallene aangevuurd, zal kunnen uitdenken en appliceren om op de spoedigste wijze deze determinatie te doen leggen ter executie, zal door mij niet verzuimd worden. En met deze verzekering bidde ik het Bewind *van zich op dit oogenblik tevreden te stellen*.

De papieren, zeekaarten, brieven en dépêches, voor de expeditie gedestineerd, waren ten tijde van dit fatale evenement, ten allen gelukke nog niet aan boord, zoomin als de krijgskas. *Ook zijn er eenige provisien in het magazijn gebleven*, die nog

niet ingescheept waren. Om het levendig vee uit te winnen, en om voor de gezondheid van ons volk op zee te beter te zorgen, had ik te Cadix een voorraad *tablettes de bouillon aux herbes fines* gereed laten maken, zooals op zulke lange reizen door de spaansche marine worden geëmployeerd. Deze zijn van Cadix naar Malaga verzonden, om aldaar aan boord te worden genomen, en *zijn dus óók behouden gebleven*.

De commissaris De Veer en de luitenants Reinking en Van Elten (zijnde nog aan den wal, door de bijzonderheid bij hunne rapporten opgegeven) zijn het lot hunner kameraden, van gevangen te worden, met hun drieën geëchappeerd. Vijf andere officieren waren reeds vooruit naar Majorca overgestoken. De behouden officieren zijn dus ten getale van acht. De krijgsgevangen of misschien gedooide officieren (van hen is geen de minste tijding) zijn: Barma, Karseboom, Zoowel, Balfour, doctor Leeuwen, en de chirurgijn Reinders. Van de beide door den consul Cabanyes gecharterde fregatten zijn de kapiteins en alle officieren krijgsgevangen. Een hollandsch braaf matroos, Pieter Vermanen, uit Den Bosch geboortig, boven de rol aangenomen, is gesneuveld.

De burger Cabanyes heeft zich in alles loffelijk en voorbeeldig gedragen, en ik beklag hem zeer. Hij heeft mij nog geen woord over het verlies van zijn twee schoone schepen gesproken en *ik vermeed die snaar vooralsnog aan te roeren*.

Ik moet ook hulde brengen aan den ijver van De Veer en zijn bittere spijt van niet aan boord geweest te zijn en *niet op een eerlijke wijze te zijn gesneuveld*. Hij heeft alles gedaan om nog gedurende de actie aan boord te komen - met de twee bataafsche luitenants Reinking en Van Elten, wier ijver en kloekmoedigheid hij zeer roemt. Beiden zijn alles kwijt, en thans bij onzen consul gelogeerd. De Veer, wiens bagage nog aan den wal was en die een goed hart heeft, waarom ik veel van hem houde, heeft *zijn linnen, kleeven en geld, met die arme jongens gedeeld*.

Mijn voornemen is, *zoodra ik officieel antwoord hebbe*, De Veer direct over Alicante naar Palma [op Majorca] te zenden, werwaarts ik onze twee luitenants óók zal doen vertrekken, ten einde bij het corps te blijven. Ik voege hier nog bij *eene*

teekening van de positie op de reede van Barcelona, door De Veer vervaardigd. Heil en Broederschap.

VALCKENAER.’

Ziedaar, in al zijne kleuren en geuren, het ‘fataal evenement’ waardoor in Januarij 1801 Java het voorregt dierf, twee spaansche koopvaardis-schepen ter reede van Batavia te zien verschijnen, aan boord hebbend *driehonderd* soldaten, welke het spaansch gouvernement vrijheid had gegeven uit een op Majorca in garnizoen liggend regiment Zwitsers te werven, en die, aangevoerd door een dozijn bataafsche en zwitsersche luitenants, zonder kennis of ondervinding van het oorlogvoeren in Indie, den Archipel verhinderen zouden in Englands handen te vallen!

Driehonderd, ja, want onder de Bataafsche Republiek was de nederlandsche maagd eene oude en ontlusterde Pasifaë geworden, die hare minnaars bij afslag mijnde, en blijde was zoo althans enkelen zich omtrent hare bekoorlijkheden nog hersenschimmen vormden. Eerst zouden het er zesduizend geweest zijn, door Spanje voor rekening van Den Haag uit de oostenrijksche krijgsgevangenen in Frankrijk aan te schaffen, tegen twaalf franken per hoofd. Toen er geen zesduizend, zelfs geen tweeduizend te bekomen waren, verklaarde Pasifaë zich bereid, genoeg te nemen met zeshonderd; Oostenrijkers of Zwitsers. Maar ook *dit* cijfer was nog eene overschatting van haar krediet met honderd percent. Verder kon zij het niet brengen, dan dat tegen hooge handgelden, en verblind door valsche beloften, de helft zich aan hare dienst verbond.

En waarom hebben zelfs die luttele driehonderd Spartanen, waarom hebben zij de Thermopylen der rijst, der klapper-olie, en van den gedroogden visch, nooit aanschouwd? Er kruiste in die dagen op de oostkust van Spanje, één onkiesch maar levenslustig en uitgeslapen engelsch marine-officier, die, te weten gekomen dat ter reede van Barcelona twee voor bataafsche rekening gecharterde schepen lagen, bestemd van Majorca een militair expeditie-korpsje naar Java over te brengen, tot zijne adelborsten zeide: ‘Jongelui, daar zullen wij een grap meê hebben!’ Hij klampt eene voorbijzeilende zweedsche brik aan,

dwingt met het pistool op de borst den zweedschen kapitein zijne engelsche matrozen en engelsche mariniers aan boord te nemen, stevent met de neutrale zweedsche vlag in top naar de spaansche haven, sluipt bij het krieken van den dag tusschen de twee spaansche-hollanders in, heeft binnen het half uur de spaansche matrozen en de bataafsche luitenants ontwapend, en kiest parmantig, met zijn dubbele buit op sleeptouw, het ruime sop!

Nooit heeft de onsterfelijke Valckenaer die twee schepen teruggezien; nooit de Bataafsche Republiek van Spanje de geringste satisfaktie bekomen. Integendeel; toen Valckenaer reeds sedert twee maanden Spanje voor goed verlaten had, zat de bataafsch-barcelonasche konsul Cabanyes, kwanswijs als gegetuige gedagvaard in de zaak der nalatige spaansche leger- en marine-autoriteiten, *nog in den pot*. Eerst in Maart 1803 vernam Valckenaer van de buitenwacht dat de konsul Cabanyes en de kommissaris De Veer door den spaanschen krijgsraad *civiel aansprakelijk* waren verklaard voor de schade, *door het Bataafsche gouvernement geleden*.

II

Het heeft Nederland zeer benadeeld dat in den overgangstijd van de 18de op de 19de eeuw, terwijl de engelsche vijand en de fransche bondgenoot onder het plegen der lakenswaardigste handelingen eene onstuimige geest- en veerkracht ontwikkelden, uit ons midden niemand is voortgekomen die gezegd kon worden tegen de omstandigheden opgewassen te zijn.

Pieter Paulus, generaal Daendels, Rutger Jan Schimmelpenninck, Gijsbert Karel van Hogendorp, Anton Reinhard Falck, Joan Melchior Kemper, Johannes Kinker, waren geen mannen van den eersten rang. Ook koning Willem I niet.

Met uitzondering van Van Goens (vóór hij den staart ligtte) en van Bilderdijk (in het negatieve en denkbeeldige) zijn alle Nederlanders dier dagen middelmatig geweest. Eene oude vrouwe-

zamenleving, en eene opvolging van oude vrouwegouvernementen, moesten het hoofd bieden aan gebeurtenissen die voor een klein volk naauwlijks te staan geweest waren door een onverschrokken en vindingrijk heldegeslacht.

Dit moge ons tot zachtmoedigheid stemmen in ons oordeel over Valckenaer, en bij het herdenken der episode (de twee zendingen naar Madrid) welke door zijne vereerders als het glanspunt van zijn staatkundig leven voorgesteld wordt.

Was Valckenaer een ezel? In het minst niet. Zoon van een beroemd filoloog; ook zelf een *multarum litterarum homo* en daarbij schrander regsgeleerde; was hij knapper dan de meerderheid der hooge ambtenaren of openbare personen in het Nederland van den tegenwoordigen tijd. 'Nam et ipse multarum litterarum homo est', zegt André Chénier van Valckenaer den Zoon in eene latijnsche nota van 1793, waar hij over zijne vereering voor Valckenaer den Vader spreekt. (Oeuvres en Prose, 1872, bladz. 347.) Ik twijfel of er onder de hedendaagsche nederlandsche diplomaten gevonden worden die, met eene zending naar Madrid belast, in staat zouden zijn op de bibliotheek van het Escuriaal, ten behoeve van professor Cobet, een grieksch manuscript te kollationeren of eigenhandig af te schrijven. Zoo vaak hij er zich toe zetten wilde, en geen vooringenomenheid tegen personen zijne stemming bedierf, moet Valckenaer in gezelschap een aangenaam en belangwekkend mensch geweest zijn, beurtelings hoofsch en geestig. Zijne eerste vrouw heeft hij ongelukkig gemaakt; doch zij wilde wel zoo, en voor zijne tweede, hoewel ook zij hem geen kinderen schonk, schijnt hij buitengewoon goed geweest te zijn. Goed was hij ook voor zijne vrienden: Van Kooten, die jaren lang bij hem inwoonde, Wiselius, dien hij hoogachtte en liefhad, Bilderdijk, van wien hij alles verdroeg en dien hij op kiesche wijze bijstond. Tijdens ik te Haarlem woonde heb ik, naar Bennebroek en den Geleerden Man wandelend, er menigmaal de hofstede *Bijweg* op aangezien en gedacht dat het een voorregt moest geweest zijn, toen Valckenaer daar 's winters en 's zomers buiten was, er door hem te gast gevraagd, op de

bloem zijner anekdoten uit den bataafschen of den napoleontischen tijd onthaald, door zijne vernuftige opmerkingen over oude en nieuwe boeken verrast te worden. In brieven en onder mannen los in den mond, beleefd tegenover welopgevoede vrouwen, model-edelmoedig voor courtisanes, satiriek en geleerd, scherp en bon-enfant, op meer dan één gebied een ‘vielgewandter Odysseus’, verdient Valckenaer, om het eigenaardig mengsel zijner kleine gebreken en zijner groote deugden, als mensch te blijven voortleven in de herinnering. Nederlander uit de nadagen van den pruiketijd, was hij, in het overdragtelijke, er een met natuurlijk krulhaar; en in onze schatting benadeelen zijne krulzinnen hem niet zoozeer.

Erbarmelijk is hij alleen als diplomaat, als staatsman, als jakobijsch partijhoofd; hetzij hij vóór 1795 te Saint-Omer zich als mede-leider der uitgeweken patriotten doet kennen, hetzij hij na de omwenteling als gezant naar Madrid vertrekt, hetzij hij onder koning Lodewijk en de fransche overheersching eene pruissische leening poogt te doen gelukken. In geen dier betrekkingen is hij op de hoogte van den toestand; in alle doet hij naar den ambteloozen burger van het Huis te Bijweg verlangen.

Toen de tweede mevrouw Valckenaer in 1845 op dat buitenverblijf overleed, vierentwintig jaren na hem, bleek het fortuin van haar echtgenoot, dat weleer niet onbelangrijk geweest moet zijn, weggesmolten. Niet dat *zij* te groote verteringen had gemaakt; maar voor het dekken van mislukte operatien had *hij* aan eene amsterdamsche firma zijne bezittingen moeten verpanden, onder voorwaarde dat zijne weduwe levenslang vruchtgebruikster blijven zou.

Dit verdwenen fortuin is een getrouw beeld van Valckenaer's beteekenis als staatsman. Behalve zijn aandeel in de katwijksche sluizen is er niets van hem overgebleven; en wij behoeven ons slechts de potsierlijke expeditie van 1800 tot bescherming van Java te herinneren, om ons te vergewissen dat hij als vele vooruitgangsmannen van zijn tijd in en buiten Nederland, niet berekend was voor de taak van regeringspersoon, die hij zoo lichtzinnig aanvaardde, na met zulk een blind zelfvertrouwen, op zoo aanmatigende wijze, haar anderen uit de handen ge-

nomen te hebben. Wij moeten niet met den heer Sillem zeggen: ‘Valckenaer’s *schitterende verdiensten als diplomaat staan bovenaan*, waar het geldt te bepalen wat hij voor het Vaderland geweest is.’ Tweede Deel, bladz. 388. Door zoo te oordeelen maakt men van de geschiedenis de ‘*complaisante auxiliaire*’ eener partij, eener familie of van eene eigen letterkundige luim.

III

Het is leerzaam, voor een poos bij de tegenstrijdigheden te verwijlen, waaraan het gemoed en het brein van een man als Valckenaer tezelfder tijd huisvesting verleenden. Alleen in zulk een tam wilde-beestenspel, zulk eene sociaal-demokratische arke Noachs, kon het hoofd tegelijk op die wijze ja en neen zeggen, het hart neen en ja. Het is de mikrokosmos der elende welke het jaar 1795 over Nederland gebragt heeft.

De engelsche marine-officier, die van een neutraal schip zich meester maakte en door het hijschen eener neutrale vlag de waakzaamheid der spaansche autoriteiten te Barcelona verschalkte, zondigde tegen het europeesch volkereg: al het water der Middellandsche Zee kan dit niet afwassen. Te allen tijde hebben de Engelschen door zulke vrijpostigheden, in de oogen der andere natien, der kleinere vooral, zich hatelijk gemaakt. Ware Zweden eene magtige zeemogendheid geweest, de engelsche officier, wees daar verzekerd van, zou zich tweemalen bedacht hebben vóór hij zijn gouvernement in moeilijkheden wikkelde; het welligt blootstelde aan eene vernederende voldoening, of een lastig verschooning-vragen.

Doch Valckenaer was geen beleedigd Zweed. Hij was een bataafsche Kees, naar Spanje gekomen met het doel Engeland eene kool te stoven; en de engelsche officier, *à la guerre comme à la guerre*, stoofde er hem eene terug. Mr. Johan had niet

het minste regt, zijn eigen onbekwaamheid achter de ‘schendzuchtige euvelheden’ dier engelsche zeelieden te verbergen. Frankrijk, Spanje en de Bataafsche Republiek (een fijn bondgenootschap!) waren met Engeland in oorlog. Valckenaer behoorde tot eene partij die het uithongeren en vernietigen van het albionsch Karthago openlijk in hare banier schreef. Van niets anders droomde hij dan van een kontinentaal stelsel. Tegenover zulk een vijand, zoo kwaadaardig en onverzoenlijk, was de engelsche officier zedelijk in zijn regt. Nederland zelf weleer, in de dagen van zijn strijd voor het bestaan, droeg er altijd roem op, wanneer het met goed gevolg zulk een guitestreek had uitgevoerd.

Valckenaer was een bekwaam jurist, maar een slecht juridisch professor. Benoemd te Franeker, stak hij tot over de ooren er zich in de patriottestrijd. Benoemd te Utrecht, schuurde hij vóór de intrede zijn piek. Benoemd te Leiden, maakte hij van zijne kollegkamer een jakobijnsche klub. Doch meen niet dat hij die tekortkomingen ooit erkend heeft, of er zich van bewust geweest is! In eigen oogen waren de Keezen volmaakt; voor alles berekend. Zoo gevoelde te Madrid Valckenaer zich het puik der diplomaten. Hij geloofde te goeder trouw dat hij er het licht van Talleyrand betimmerde, en Talleyrand daarom jaloersch van hem was. In eene vertrouwelijke memorie van 1808, aan koning Louis, teekent hij dit eigenhandig op; want zijn jakobinisme verbood hem niet, Napoleon's broeder met nota's te gerieven. Tekst bij Mr. Sillem, bladz. 72 vgg. der Bijlagen van het Tweede Deel. In brieven uit Spanje naar Frankrijk, brieven wier inhoud hij wist aan Talleyrand te zullen oververteld worden, noemde hij den gewezen bisschop van Autun herhaaldelijk ‘een schurk.’

Dit zij zoo. Doch zoo Talleyrand een schurk was, in hoever was Valckenaer het *niet*, volgens wien de geheele kunst der diplomatie in menshekennis, mooipraten, en omkooopen bestond? Bij acht duizend dukaten tegelijk ontbood hij het noodige uit Holland, om het trage raderwerk der spaansche ambtenaarswereld te kunnen smeren. Kapitale sommen, voortvloeiend uit

oude spaansche schadevergoedingen, werden, met instemming van het gouvernement in Den Haag, voor hetzelfde doel door hem aangewend. Zijn omgang met de spaansche ministers was een stelselmatig naloopen met de stroopkan. Ten einde in hunne oogen zijne expeditie naar Java smakelijk te maken, loog hij op de smakelijkste wijze hen voor. ‘Je ne dois pas cacher au Roi ni à votre Excellence’, schreef hij aan Urquijo, ‘une terrible vérité: *c'est qu'il existe à Batavia des trésors immenses*, dont les Anglais convoitent d'autant plus la conquête que par là ils se trouveraient en état de continuer la guerre pendant deux ou trois années.’ Toen de spaansche koning eindelijk vrijheid gaf uit het regiment Zwitsers op Majorca driehonderd man voor Java te werven, op voorwaarde dat zij door de Bataafsche Republiek geremplaceerd zouden worden, toen verbond Valckenaer zich ten stelligste daartoe: ‘maar’, schreef hij naar huis, ‘van tijdsbepaling *wanneer* heb ik niet gerept.’

Zeker waren dit geen halsmisdaden. Om een groot en vaderlandlievend doel te bereiken, zullen ook groote staatslieden somtijds tot zulke kleine middelen tegenover vijanden hunne toevlugt nemen. Doch *tegenover den spaanschen bondgenoot* was de houding zoo perfekt trouweloos, als die van Talleyrand tegenover den bataafschen het ooit geweest is; trouwelooser en gemeener dan het zich dekken met de zweedsche vlag door den engelschen officier. Toch gevoelt Valckenaer dit niet. Wanneer men een blik werpt op zijn sprekend portret, in 1799 te Parijs vervaardigd, toen hij voor de tweede maal naar Madrid vertrok, dan roept men onwillekeurig uit: ‘Welk eene geestige smousetronie!’ Een smous in de diplomatie, - meer of iets anders is Valckenaer nooit geweest. In 1812 zich nogmaals te Parijs bevindend, in het belang zijner malle pruisische leening, wist hij door zijne kennis aan eene gemeene meid, en door de kennis van een zijner ex-bataafsche en ex-jakobijnsche vrienden aan eene andere gemeene meid, voor de som van twee duizend franken, prijs van een cachemiren shawl, de teksten te bekomen van twee geheime stukken uit het archief van Buitenlandsche Zaken. Een sekretaris van Napoleon, kostgever van eene dier dames, liet de papieren door

haar zich kwanswijs ontfutselen; en neef Louis Luzac, secretaris van Valckenaer, mogt ze voor oom Johan kopiëren. Mr. Sillem, Tweede Deel, bladz. 275. Oom Johan waande in vollen ernst door zulke handelingen zich den evenknie, zoo niet den meerdere, van Napoleon te toonen. Deze goochelkunst, - geheel van dezelfde soort als die van een beursspekulant met relatien in de keukens en de alkoven der groote wereld, - was zijne schitterendste verdienste als diplomaat.

Wij vragen: welke reden kon er voor de Engelschen bestaan, voor de Franschen, voor de Spanjaarden zelf, een gezant te ontzien, door wien niets en niemand ontzien werd, behalve hij? den vertegenwoordiger eener Republiek daarenboven, voortgekomen uit het tweevoudig landverraad van twee vijandige staatkundige partijen, en die, gelijk zij ieders hoogachting verbeurd had, door niemand zich wist te doen gehoorzamen of eerbiedigen? Namen wij niet aan dat het jakobinisme een staatkundig fanatisme geweest is, het zou volstrekt onbegrijpelijk voor ons zijn dat zulk een schrander man als Valckenaer zich te gelijk zoo dom heeft kunnen aanstellen. Terwijl hij er op pocht dat de spaansche ministers hem nota's, cirkulaires, dagblad-artikeltjes laten stellen, en hij door zijn bataafsch onnoozele-kinderen-gouvernement zich dit als eene verdienste wil hebben aangerekend, bemerkt hij niet dat diezelfde ministers, wanneer het op handelen aankomt, doen alsof hij niet bestaat, Den Haag er nooit geweest is, en de geheele expeditie naar Java Spanje's koude kleederen niet raakt. Rustig laten zij, met pen en inkt, hem Engeland aan 'de indignatie van Europa' prijsgeven; Zweden met eene 'denunciatie' dreigen; de 'schande van dit evenement voor de wapenen van Spanje' uitmeten; zinspelen op een 'convenabel dedommagement' voor de 'importante sacrifices' der Bataafsche Republiek, in den 'pressanten nood' harer kolonien; zich vleijen met de bij hem tot 'fiducie' geworden hoop dat de koning van Spanje 'zich met de veilige overvoering van het corps naar zijne destinatie zal chargeren.' Helaas, gelijk *wij*

om het stijltje lagchen waarin de arme Valckenaer zijn gouvernement belooft ‘alles te zullen appliceren om deze determinatie te doen leggen ter executie’, zoo haalden over hem en zijn ijver de spaansche ministers de schouders op; wel wetend dat hij niet in de eerste plaats Engeland of Spanje aan Europa's verontwaardiging, maar zichzelf en zijne Bataafsche Republiek nogmaals aan Europa's minachting en Europa's vrolijkheid overleverde.

Wat deed Spanje, toen Valckenaer zelf ten laatste betuigen moest, ook namens zijn gouvernement, de expeditie naar Java als eene mislukte onderneming te beschouwen? Het gaf de penningen terug, door Valckenaer beschikbaar gesteld voor de drie honderd Zwitsers op Majorca, geworven en van handgeld voorzien, maar niet geleverd en niet verzonden. *L'Espagne rendait l'argent*. Zoo doet, aan den ingang eener kermist, wanneer de jeune premier op den loop is gegaan met de jeune première, en de klucht dientengevolge niet vertoond kan worden, de bureaulist. *Relâche pour cause d'enlèvement*.

IV

Honderd malen heeft men in den tegenwoordigen tijd te vergeefs zich afgevraagd, wat er in eene hersenkas als die van Valckenaer en de zijnen eigenlijk mag om gegaan zijn. Zij hebben dit geheim met zich medegenomen in het graf. In den gewonen zin van het woord was Valckenaer niet krankzinnig. In zijn haat tegen het huis van Oranje valt tot op zekere hoogte gelijkheid aan zichzelf waar te nemen. Met zijn leidschen kollega Bavius Voorda adviseerde hij in 1795, tegen Willem V eene criminele regtsvervolging in te stellen; en in 1808 schreef hij aan koning Lodewijk: ‘Cet avis a été imprimé, et n'a jamais pu être réfuté; il a gravé *un caractère ineffaçable d'infâmie* sur le nom de ce prince, trop aveuglément dévoué aux intérêts de la Grande Bretagne. Cette pièce restera dans l'histoire et je n'en rougis pas. Je l'ai écrite, non pour un

temps de trouble, mais avec un respect sincère pour la postérité.' Mr. Sillem, Tweede Deel, bladz. 73 der Bijlagen. Doch moest men niet min of meer *toqué* zijn, met dat al, om iets te verwachten van een regtsgeeding tegen een afwezig, voortvlugtig prins, over wiens goederen men de vrije beschikking had, en wiens karakter men zich beroemde, in een onwederlegbaar geschrift, eene onuitwischbare klad te hebben aangewreven? Wanen wij niet eenigszins in een dolhuis te verkeerden wanneer wij lezen dat de Volksvertegenwoordiging dit advies zeer lumineus vond, terwijl Voorda en Valckenaer er ieder zevenhonderd gulden voor in rekening bragten? Mr. Sillem, Eerste Deel, bladz. 266. Noot.

Uit Valckenaer's openhartig omgaan met koning Lodewijk moeten wij afleiden dat hij een monarchaal gouvernement, onder welken naam dan ook, niet volstrekt schuwde; en uit zijn afkeer van Lodewijk's broeder, den alvermogenden keizer, meester van den schurk Talleyrand, dat een militair of aristokratisch despotisme hem tegen de borst was. Een konstitutioneel koningschap alzoo, een parlementaire regeringsvorm in de hoede eener dynastie, moet zijn ideaal tamelijk nabij gekomen zijn. Doch rijme dit wie kan met zijne diepgewortelde antipathie tegen Engeland, waar zulk een regeringsvorm bestond en bloeide! Met zijne hoofdgrief tegen Willem V, dat Englands belangen te zeer door den Stadhouder in de hand gewerkt waren!

Valckenaer had een ingekankerden hekel aan de voormalige Republiek der Vereenigde-Provincien; aan de autonomie harer provinciale en stedelijke besturen; aan haar federatieven, niet-unitairen staatsvorm; haar aristokratischen, niet-demokratischen geest. Zoo sterk was bij hem die tegenzin dat hij deswege als radikaler dan de radikaalsten beschouwd werd; als het aangewezen hoofd der nederlandsche jakobijnen. Doch zijn karakter en zijne handelingen waren met zijne politieke rigting te eenemaal in strijd. Aristokraat door zijne letterkundige beschaving en zijn onafhankelijk vermogen, is hij het ook in zijn omgang. Hij verkeert gaarne aan hoven en in aanzienlijke krin-

gen. Zijn intiemste vriend, Van Kooten, is iemand die latijnsche elegien dicht en door hem behandeld wordt als een getrouwe, op prijs gestelde huishond. Hij gebruikt en betaalt Bilderdijk om zich de ultra-demokratische Aletta Hulshoff, nederlandsche parodie van Charlotte Corday, van het lijf te houden. Voor de veldarbeiders op zijne landgoederen is hij minzaam en hulpvaardig, maar als een heer die de koorden der beurs in handen heeft. Eigenlijke deernis met de groote lijdende volksmassa is hem vreemd. Hij vindt het natuurlijk dat van zeshonderd Zwitsers, die Spanje tot bescherming van Suriname naar de West gezonden heeft, driehonderd daarginds elendig sterven; de driehonderd overgeblevenen van alles beroofd, door de Engelschen naar Europa teruggevoerd en in Spanje ergens naakt aan wal gezet worden. Die Zwitsers, of hunne nieuw aangeworven kameraden, acht hij goed genoeg om op Java te gaan vechten voor de Bataafsche Republiek, wier eigen zoonen, met uitzondering van eenige overkomplete luitenants uit het verlopen gesticht van Saint-Omer, voor de dienst in de overzeesche kolonien den neus optrekken. Ware het hem gelukt, tegen betaling van twaalf franken per stuk, oostenrijksche krijgsgevangenen uit Frankrijk te bekomen, hij zou dit met welgevallen naar Den Haag geschreven, en het als een nieuw bewijs zijner bijzondere geschiktheid voor de diplomatieke loopbaan voorgesteld hebben.

Hoe wij ons wenden of keeren, Valckenaer zou ondoorgrondelijk blijven, zoo wij niet wisten dat hij een type, en in de politiek voor niets te deugen zijne en der zijnen specialiteit geweest is. Als staatsman vindt hij zijne wedergade in den te Cadix ingeslagen voorraad *tablettes de bouillon aux herbes fines*, waarmede hij het bewind in Den Haag verzocht, als vergoeding voor de niet gezonden troepen, voor het oogenblik zich tevreden te stellen. De geschiedenis meldt niet of die koekjes, welke gekocht en betaald waren, naderhand van Malaga naar Holland gezonden zijn, en of de bataafsche huismoeders er al dan niet soep van gekookt hebben. Zij geven in elk geval een goed denkbeeld van de jakobijnsche staatkunde der Nederlanders van 1800. De fransche jakobijnen vergoten veel bloed, de nederlandsche slechts veel vleeschnat. Zij zijn een vreedzaam

ras geweest. Wanneer de Engelschen hunne schepen kaapten, dan troostten zij zich met de gedachte dat de provisien gelukkig voor een deel in het magazijn gebleven waren, en ook de krijgskas zich nog niet aan boord bevond. Helden bragten zij niet voort; maar wel, getuige Mr. Johan Valckenaer, fijne diplomatieke koppen. Java wilden zij beschermen met een korps van zesduizend man; en dit was braaf. Maar, krompen de zesduizend tot driehonderd, en smolten ook dezen daarna weg, zoodat er van hen niets dan eene scheepslading bouillon-tabletten overbleef, dan verzamelden zij al de krachten van hun geloof en hunne lijdzaamheid, en spraken van een 'fataal evenement.' Voor het overige waren hunne breinen weduwnaars van elke oorspronkelijke politieke gedachte, baauwden hunne monden slechts fransche gemeenplaatsen na, en leerden zij de wereld door hun voorbeeld dat, wanneer bij een volk het onvermogen in verbond treedt met den eigenwaan, de ondergang nabij is.

V

Twintig jaren geleden, in 1860 of 1861, op het haagsche Rijks-Archief een onderzoek instellend naar de daar aanwezige papieren uit de dagen der Bataafsche Republiek, - officiële en bijzondere, - ben ik tot eene slotsom geraakt waarvan ook het verdienstelijk boek van den heer Sillem mij niet heeft kunnen afbrengen. Het is monnikewerk, luidt zij, eene leesbare geschiedenis van dat tijdvak te willen schrijven. De gebeurtenissen waren te nietig, de menschen te onbeduidend, de denkbeelden te afgezaagd.

Uit Van der Palm's ambtsbrieven als agent van Nationale Opvoeding is elders door mij eene luimige korrespondentie met Schimmelpenninck over een borstbeeld van De Ruytermedegedeeld. Mikroskopisch-historische anekdoten van dien aard zijn nog het belangrijkste wat men vindt. Evenzoo heb ik elders

beproefd, volgens echte bescheiden, den indruk te schetsen der anglo-russische landing van 1799 in Noord-Holland.

Men vindt ook somtijds partikuliere brieven die licht verspreiden over onopgemerkte toenmalige gevoelens; niet zoozeer van personen (geen enkel persoon heeft beteekenis), maar van groepen.

Hoe is bijvoorbeeld in November 1813 het uitroepen van den prins van Oranje opgenomen door de voormalige, hun beginsel trouw gebleven nederlandsche jakobijnen, buiten Valckenaer om? De korrespondentie van Wiselius, uit Limburg Brouwer's nalatenschap aan het Rijks-Archief gekomen, geeft een antwoord op die vraag in schrifturen van Wiselius' voormaligen ambtgenoot bij het Comité van den Oost-Indischen handel en bezittingen, Mr. F.W. Fennekol. Het volgende is daaraan ontleend.

Fennekol schijnt zich naar het leven te teekenen, wanneer hij uit zijne noordwijksche dorpsafzondering aan Wiselius te Amsterdam schrijft: 'zich bij den Vorst vervoegen? 't Is dezelfde raad dien men gaf, toen de Koning [koning Lodewijk] kwam. Dat is zeer goed. Maar mogen gij en ik daarvan iets verwachten? Het Committé van Waakzaamheid is de Chinesche muur, die *ons* voor eeuwig van 't hof scheidt. Ik althans ook ben een slecht hoveling. Met geestdrift voor 't vaderland en de republiek zou ik iets spreken kunnen; bij opperheerschers kan ik slechts een ellendig krukkebeen zijn. De antichambre dient mij daarbij zoo weinig, dat ik waarachtig zelfs bij Schimmelpenninck stond te balbutiëren, zoo scherp drong de stem door mijne ooren: "*Vent, ge bedelt immers!*" En toch vroeg ik niets anders dan de herstelling in mijnen ouden post. Dus, te dezen aanzien kan ik niets; en zoo de gelegenheid ons geen beter werk aan de hand geeft, wanhoop ik aan iets nuttigs.'

Ten onregte wordt in P. van Limburg Brouwer's monografie (bl. 231) deze zelfkarakteristiek op rekening van Wiselius gesteld. De brief waarin zij voorkomt is niet *van* Wiselius maar van Fennekol *aan* Wiselius, dd. 4 December 1813. Dezelfde korrespondent schrijft van 23 of 24 November te voren, toen sedert eenige dagen in Den Haag en elders de Oranje-beweging aan den gang was, insgelijks uit het niet ver verwijderd Noordwijk:

‘Zoodanig mij van achter de zaak voorkomt, schijnt het buiten kijf, dat men *adroitement* van de verbittering des volks heeft gebruik gemaakt, om eene *nationale* beweging tegen eenen *gemeenen* vijand, tot eene *partieele* voor eene *faktie* of voor een *bijzonder persoon* te brengen. Men heeft slechts de lijst van regeringspersonen in te zien, gelijk ook de aanstelling van een gouverneur-generaal in den Haag, en wel van den Heer van Styrum, om overtuigd te zijn dat alles *eene complete reactie van 1795 is*. Waarlijk, de [aristokratische] Hanzen moeten genoegelijk in 't vuistje zitten te lagchen, dat zij ons zelf zien medewerken aan den stier, waarin wij, gelijk Phalaris, *den dood moeten vinden*. Niet Phalaris-zelf wordt bedoeld, maar de kunstenaar en hoveling die den siciliaanschen tiran het nieuwe foltertuing ten geschenke had aangeboden.

Nu zijn zij niet dom genoeg, om zich diets te maken dat zij langs dezen weg hunne revolutie *tegen de Franschen* consolideren zullen. Slechts 10.000 man, snel in aantogt, bragten alles op den ouden voet. Maar zij weten dat de vrede, die gaat genegotieerd worden, alléén dat werk rigtig bevestigen kan. Zij weten evenzeer dat de Franschen niet ligt alles zoo te onzen aanzien zullen opgeven, dat zij zelfs geene mogelijkheid zouden overhouden om eenigen invloed te verkrijgen. Alzoo, om den Engelschen etc. drang-argumenten te bezorgen, is 't noodig dat geheel Europa zie, hoe in dit land *de algemeene en vereenigde stem* enkel vóór het herstel des Oranje-stadhouders is. Wat zal men Frankrijk kunnen toestaan aan te merken, als zulks *de uitgedrukte begeerte des geheelen volks is?*

Zoo wij 't nu eens zijn dat dit de bedoeling zij van het oranje-dragen en oranjeboven-schreeuwen, Er staat: ‘van het oranje boven schreeuwen en dragen.’ dan weten wij ook wat ons staat te doen. Namelijk pogen, dat *partieele* of *factioneële* weder *nationaal* te maken. Wie weet, indien men uit Doctrina De ex-jakobijneclub in de amsterdamsche Kalverstraat. eens beproefde de *nationale* kokarde op te zetten; indien men, bij 't wuiven met den hoed, in plaats van *Oranje, Holland* -boven! riep, of niet weldra *het beste gedeelte van den opstand* anders gezind zou worden? Men heeft de oude kunst-

greep der liedjeszangers niet onbenut gelaten. Oranje-alléén komt daarin voor. Laten zij [van Doctrina] liedjes zingen, waarin *de Natie* wordt aangezet om [hare] onafhankelijkheid te heroveren of te handhaven! Hoe is het mogelijk dat in zoovele dagen geen eenig geschrift tot voorlichting der menigte geschreven is? *De vrinden* mogen niet afgeschrikt worden; want het is nu toch zoo van alle kanten gemaakt dat, *bij mogelijke wederkoming der Franschen*, wij allen, bij ongelijk gedrag, een gelijk lot moeten belooopen. *De goede* zal van *den booze* niet kunnen onderscheiden worden. Wat zal het ons dan baten, de bezadigheid tot het uiterste toe bewaard te hebben?

Thans werft *men* volk en *men* geeft één gulden daags met groote handgelden. Al weder op den naam van den soi-disant gouverneur-generaal Van Styrum. En op wiens kas? Zullen wij dus niet eindelijk betalen voor 't geen *tegen ons zelf moest dienen*, of waarin ten minste *wij* niets te zeggen hadden?

Het kan niet missen, of al deze opmerkingen liggen ook in den geest van zoo menig een patriot in uwe stad. Misschien wacht men slechts *een voorganger*, en ik zie niet dat een voorganger iets wagen zou. Wij arme 95ers kunnen ons niet te diep in den geest prenten dat *men* alles tegen ons aanvoeren zal, wat de *wraak- en partijzucht*, wat de *tuielgeest der réussite*, die voor overwinning geldt, uitdenken kunnen. Misschien, om de oogen te blinden, zou *men* ons openlijk vleijen en ondershands *knijpen en kwellen*. Bij hen is *geen genade*. Zij vergeten *nooit*.

De vriend S[missaert?] is van begrip, en ook gij schijnt er heen te willen, dat men de evenementen *compressis manibus* zou afwachten, om er zich goed mede te doen zoo *de poging der partij* afsprong, of zich aan Willem VI zelf te adresseeren, indien hij zijne intrede deed. Maar laat mij u wijzen op het onwaarschijnlijke van langs dezen laatsten weg iets [te verkrijgen of uit te werken]. *Heb uwe vijanden lief* is tegelijk de verhevenste en minst betrachte zederegel dien ik ken. Caesar vergaf als hij niets beters had te doen, en Augustus was goedertieren, maar niet eer voordat hij *uitgemoord had*. Indien al de goede inborst des Vorsten (waarop bij Willem VI niet te roemen valt) of de staatkunde *hem* tot gematigdheid houden konden, hoe zou hij dan nog zich op den duur verzetten kun-

nen tegen het heir van medegenooten die hem omringen: lieden aan welke hij alles verpligt is, en die elk hunne bijzondere veete te wreken en af te doen hebben? Ik ken een gedeelte der werktuigen die *men* in onze [noordwijksche?] streken gebruikt; maar zij zijn van de *scherpste* en *vreesselijkste* soort. Naar die de overige te beoordeelen moet eene uitkomst leveren, die *onze ongerustheid allerlevendigst maken moet*.

Het schijnt dan, dat ik 't eens zamentrekke, noodig, te werken op den geest der *oude vrinden*; inmiddels op die der *lagere klasse*, en beiden door geschriften te verlichten, of door liedjes etc. te amuseren. Dit alles, voor zoo ver van binnen betreft. Er is nog, meen ik, een ander middel, van buiten, waarover ik den vriend S[missaert] geschreven had, en 't welk ik niet mag nalaten u hier mede te deelen.

Door den gang der zaken is het hoogst waarschijnlijk geworden, dat dit land weder vrij geraken zal. Wij mogen op goede gronden aannemen dat het eene der conditien *sine quâ non* van den vrede aan de zijde der coalitie gaat zijn, en dat Frankrijk de overgifte niet zal kunnen ontduiken. Maar 't is denkelijk, dat de Keizer de[n] afstand zoo modifieere, dat Holland zich niet rangeeren kunne *tegen* hem. Daar nu gelijke reclame van Engeland ons in 't midden moet plaats en den waren stand aangeven *die ons voegt*, laat het zich gereedelijk gissen dat de overige mogendheden 't pleit zullen wijzen door elk der mededingers de *mogelijkheid* van den invloed alhier te laten, zonder een van hen 't overwigt thans in handen te geven. En doen zij dit, dan volgen zij niet enkel de natuurlijke billijkheid en 't gezond verstand, maar ook die onpartijdige staatkunde, die de meesten [harer] de wapens [heeft] doen opnemen.

Dit sluit den Prins van Oranje uit, welchen Frankrijk hier niet kan toelaten zonder dit land aan den overwegenden invloed van Engeland prijs te geven; en het eenvoudigst en natuurlijkst middel om dat te verkrijgen wat ik zoeven zeide, zou zijn: *de Bataafsche republiek*, die als zoodanig reeds door alle de mogendheden erkend is, *te herstellen in den status ante incorporationem*; welke *status* geen andere zijn kan dan die bij den vrede van Amiens plaats had, of, wil men dit liever, die ten tijde van de schepping des Konings bestond.

Op deze redenering nu wilde ik dat S[missaert] aan den Blinden Man schreef, hem al 't zelfde voorhield en [hem] trachtte te overreden om daarvan zoo 't behoort zoodanig gebruik te maken als best in staat is om 't *but* te bereiken. De 'blinde man' is Rutger Jan Schimmelpenninck, de voormalige Raadpensionaris, toen weder te Parijs. 't Is mogelijk alzoo dat bij gebreke van een redelijk middel om alle negotieerende partijen te vergenoegen, er te veel of te weinig gedaan worde. Met dit aan te geven doet men aan allen, *en bijzonder aan ons*, dienst.

Wie nu is hiertoe beter geschikt dan diezelfde blindeman? Hij is in 't vertrouwen bij de Franschen; hij heeft er relatien; het kan hem niet onverschillig zijn of Oranje hier al of niet heersche; want behoort hij niet tot de partij, die naar 't geloof *der* vrinden, hem ten lande uitgejaagd heeft? Hij is nu op dit oogenblik zelf te Parijs, en dus regt à *portée*. En echter keurt S[missaert] mijn idéé af, en wil liever de kat uit den boom kijken.

Maar wie weet niet dat het herders-uurtje vervliegen kan en, eens weg zijnde, te vergeefs verlangd wordt? Het *woelen der opstandelingen* moge voortgaan, ik verbeeld mij toch dat niet dan met den vrede ons eindelijk lot bepaald zal worden, al hadden wij *al de Franschen* verdreven; 't geen wel gezegd, wel gehoopt kan worden, maar niet zoo gereed te doen is.

Ik heb heden den vriend nogmaals [schriftelijk] daarover onderhouden; ik zag gaarne hem dien brief schrijven, omdat hij zeer gemeenzaam met hem, blindeman, bekend is. Wat dunkt u hiervan? Vindt gij er eenig gevaar in? Aan de zijde des blindemans kan er ook niets, dunkt mij, tegen zijn. 't Is wel zoo, dat, wanneer men eens, voor den *status* in questie, *zijn* Raadpensionarisschap nam, - 't geen tamelijk waarschijnlijk in 't cas wierd, - wij niets anders dan de verwijdering van Oranje zouden gewonnen hebben. Maar *deze verwijdering is in mijn oog alleen waardig alles wat wij sinds 1795 geleden hebben*. Met Oranje houdt de *eenheid* der Republiek op. Niet dat *hij* die vernielen zal; hij mag wel niets liever wenschen [dan haar]; maar zijne satelliten, zijne compagnons, de luiden

die hem ten troon hieven, zijn er te veel tegen, dan dat hij die zou *kunnen* bewaren. Bondgenootschappelijke regering [provinciale en stedelijke autonomie] biedt meer voordeelen voor de groote geslachten aan, etc. etc. etc. Oranje's verwijdering kan alleen die *eindelooze partijzucht uitroeijen*, die, sinds ons eerste aanzijn, al onze krachten ondermijnd heeft, en [ons] eeuwig [heeft] belet om tot die volkomenheid te geraken, *waarvoor wij vatbaar waren*.

Zoolang die partijschap zal bestaan, is alles vergeefs wat er voor 't geliefde vaderland wordt ondernomen. En hoe *kan* zij eindigen, als *de trotschheid* des overwinnaars ons gestadig zal doen voelen, dat wij *voor zoo edel eene zaak niet alles gewaagd hebben?*

De beginselen van vrijheid, de afkeer van eigendunkelijkheid, *kunnen niet meer uit ons weg*. De staat der kundigheden en der beschaving maakt het zeker, dat onze kinderen er nog dieper dan wij van doordrongen zullen zijn. Intusschen neigt alle magt, aan één wezen ter hand gesteld, tot grooter en allengs tot buitensporige. Wat moet tusschen zulk een heerscher en zulke beheerschten, *wier geschiedenis zoo levendige trekken van vrijheidszucht oplevert*, opkomen? Dit is gemakkelijk te raden. De *edele, verhevene mannen*, als de minsten, zullen weder 't vaderland moeten ruimen; buiten zullen zij alweder ligt *een schutsvriend* vinden, en mettertijd *dringen zij weder in*, etc. etc. etc. Laten wij den steen des aanstoots, *den Vorst*, te groot voor republikeijnen, ter zijde brengen, en wij zullen met *een burgerlijken President à la Noord-America*, sauf eene noodige modificatie, een kalme, en wel geen *doode*, maar *rustige* republiek hebben.

Ik houd het dan daarvoor, dat er *geen heiliger pligt jegens 't vaderland bestaat*, dan die van te bewerken dat eenmaal deze *patroon van plundering*, deze *fetische* van onze politieke kwakers en geestdrijvers, *weg uit dit land gerake*. Hiermede alleen wierd het achttienjarig lijden vergoed, terwijl wij anders geheel en al sinds 1787 te vergeefs gearbeid zouden hebben. Iets 't geen men verhoeden moet, zoo lang er middelen ter hand zijn.

Onze *revolutiemakers* vullen *de maat der zotheid* door nu *te werven om den vijand uit het land te drijven*. Geld schijnt er te wezen als water. *Zij zien niet* dat de Keizer te Utrecht een

reserve-leger wil opgericht hebben, en dat die stad dus niet zoo gemakkelijk zal te krijgen zijn. Zij willen Gorcum gaan bestormen. Witte Tulling commandeert vijfhonderd man Haagsche burgers, die hij te Leiden heeft gebragt. Daar werft men *met drift* en men neemt dienst *met dweepzucht*. Hier, op mijn dorp zelfs, heeft men nu reeds zestien mannen of jongens geënrolleerd, allen van de eerste *geele* soort. Is 't niet, dat zij ter slagbank gebragt worden?

Doch laat ik eindigen, Amice, en uw geduld menageeren.' Rijks-Archief, Korrespondentie van Wiselius.

VI

Mijne bescheiden melden niet, welke daarna de levensloop van Mr. Fennekol geweest zij: vermoedelijk is hij door toedoen van Canneman of een ander 'van onze oude leer' (want daar hing hij aan) op eervolle wijze ergens geplaatst. Omtrent zijn doorzicht kunnen wij geen gunstige meening koesteren. Den prins van Oranje beoordeelde hij glad verkeerd. Zelfs was hij kwalijk op de hoogte ten aanzien van zijn eigen vriend Wiselius, die de herinnering der 'lieve Waakzaamheid' zoo weinig als een chineschen muur beschouwde, dat Hogendorp hem reeds 30 November 1813 akte van zijne 'toetreding' tot de nieuwe orde van zaken geven, en beloven kon nog dien eigen dag er *Zijne Hoogheid* van te zullen verwittigen.

Het is van Fennekol niet bekend dat hij als Valckenaer zich ter beschikking van Koning Lodewijk gesteld, of als Bilderdijk dezen aangehangen had. Wij zien hem niet in het dubbelzinnig licht van Mr Johan, die in November 1813 eene naamlooze brochure schreef Mr. Sillem, Tweede Deel, bladz. 340 vg., of door Bilderdijk *deed* schrijven, waarin de hollandsche dienaren van het fransche koningschap de hollandsche hovelingen van het fransche keizerrijk verweten, zwart te zien.

Doch ook Fennekol maalt op één punt. Bespiegelingen *over* de vaderlandsche geschiedenis (studien *in* kunnen het niet geweest zijn) hebben hem als uitgemaakt doen aannemen, niet dat de Nederlanders van nature *public spirit* missen, maar dat zij van politieke vrijheidszucht blaken. *Bêtement* verbaast hij er zich over, dat de generaal Van Styrum over ruime fondsen beschikken kan. De vrienden van den prins van Oranje vullen volgens hem de maat der zotheid, wanneer zij soldaten werven om soldaten te verdrijven. Dit verstandige is drift; er aan mede te doen, dweepzucht; een bewijs, dat men tot de boozen, niet tot de goeden behoort. Zoo kwalijk kent Fennekol de kaart van het land, dat hij de prinsgezinden revolutiemakers noemt, woelende opstandelingen. Wie zich bij hen aansluit, denkt hij, gaat ter slagbank.

Niettemin bezit zijn brief historische waarde, om den blik dien hij gunt in een gemoedsbestaan dat eenmaal in Nederland voor nationaal gold, of zichzelf daarvoor hield. Ligtgeloovige aanhangers van het regerend stamhuis worden er door herinnerd aan een tijd toen Nederlanders, die zich als de bloem der natie beschouwden, het wegdoen dier dynastie niet te duur gekocht achtten met weldra twintig jaren lijden, en haar te verwijderen bij hen voor den heiligsten pligt jegens het vaderland doorging. De zaak is niet belangrijk genoeg om er een boek over te schrijven; doch nu er eenmaal vaderlandsche geschiedenissen bestaan, en moeten bestaan, spijt het ons niet de bijzonderheid op die wijze te kunnen staven.

Ook moeten onze zoonen zich eene zuivere voorstelling kunnen vormen van hetgeen de nederlandsche jakobijnen geweest zijn en gewild hebben. De grond van Mr. Fennekol's wezen was: vrees voor de Franschen, en een slecht geweten ten aanzien der stadhoudersgezinden onder zijne landgenooten. Hij duchtte partijschappen, en wachtte alleen heil voor het vaderland van het uitsluiten aller partijen, behalve de zijne. Zijn ideaal was: eene Bataafsche Republiek, niet volstrekt dood, maar rustig, kalm, en met een blinden voorzitter. Daarbuiten zag hij voor de edelen en verhevenen van zijne soort geen andere toekomst dan eene nieuwe patriotteballingschap, een nieuwen schutpatroon in den vreemde, en eene nieuwe terugkomst der uit-

geweaken door het geluk of de kracht van uitheemsche wapenen. Hij zou het zich verwijten, voor eene zoo edele zaak als de zijne niet alles te wagen; doch *wat* hij eigenlijk waagde, of wagen wilde, dit zegt hij niet. Hij meende een volk te kunnen regeren door in plaats eener gele, eene rood-wit-blaauwe kokarde op den hoed te steken, en Holland-boven! te roepen, in plaats van Oranje-boven! Ook verwachtte hij veel goeds van straatliedjes, die hij niet dichtte, en van populaire traktaatjes, die hij niet opstelde. Bleef de prins van Oranje maar weg, en keerde de bondgenootschappelijke regering maar niet terug, dan kwam het koningrijk der Hemelen van zelf.

Zoo was Mr. Fennekol, zoo Mr. Valckenaer, en van dezelfde kracht waren de overigen.

VII

Vindt de lezer smaak in nog wat bataafsche politiek, mijne aantekeningen zijn tot zijne dienst; en ik beloof, van zijn geduld noch zijne kieschheid misbruik te zullen maken. Er spelen in mijn concert slechts eerste violen. Kan ik geen daden vermelden (zelfs voor wandaden was het tijdvak te flauw), mijne bloemlezing van woorden zal de eer van het vaderlandsch gezond verstand zooveel mogelijk ophouden.

Zeventienhonderd vijfennegentig, het eerste jaar der Bataafsche Vrijheid, was nog niet ten einde, toen de arme Gogel reeds de volgende ondervinding opgedaan had: ‘Ons nationaal karakter brengt zwakheid mede; langdradigheid is mede een gebrek. Minder het verlangen om de oude orde van zaken weder in te voeren, dan de zucht om elks bijzondere geboortestreek en zoo veel van zijne provinciegenooten als mogelijk is te bevoordeelen, straalt in veele handelingen en vooral in verkiezingen door, en hierin munten de provincialen bijzonder uit. Dit zal moeilijk te vernietigen zijn.’

Hahn vroeg, 25 Julij 1795: ‘Wie zal tegenspreken dat

onze Uitvoerende Macht lam is?’ Hijzelf was óók lam, maar alleen aan de beenen.

Zeven maanden na de omwenteling was te Amsterdam de fut er al uit. ‘Wat activiteit,’ schreef van daar D.J. van Hogendorp van Hofweegen, 19 Augustus 1795, ‘is in 't generaal meer dan noodig, want ik zeg u dat ik 1787 hier volkomen zie herleven. De aristocratie is op den troon, meer dan ooit. Wij zinken, en *utinam sim falsus aruspex!* daar zullen stukken vliegen. Nimmer had ik gedacht dat de oude carré-pruiken zich in driekleurige linten zouden her vormen.’

‘Daden van onregtvaardigheid doen de grootste nadeelen aan de goede zaak die men wil bevorderen,’ evangeliseerde Pieter Paulus in December 1795. Om aan het hoofd der zaken te komen had hij, met de hulp van vreemde wapenen, eene nationale dynastie verdreven; maar eenmaal op het kussen, zou hij als Tartuffe er eene gewetenszaak van gemaakt hebben, in drift eene vloot te dooden.

Ziehier zijne lijkrede, door onzen vriend Fennekol, 17 Maart 1796: ‘Ik had het tijdstip om u te schrijven reeds opvolgend uitgesteld om u ten minste iets aangenaams te kunnen melden. Maar, mijn God! hoe ben ik teleurgesteld geworden. Mijn hart bloedt. De hoop der daarstelling van de goede zaak is verdwenen: alle vrienden des vaderlands treuren: de beminnaars der vrijheid treuren: de tranen vloeijen langs onze wangen, en de Godheid zelve schijnt mij droevig over haar eigen heilig werk. Voelt gij niet reeds wat ik zeggen wil? Pieter Paulus, de vriend van ons, van ons comité, van de revolutie, van de vrijheid, van 't vaderland, is niet meer. Kwartier over negen ure, dezen morgen, sloot de dood zijne oogen. Mijn hart behoeft aan het uwe niet voor te dragen het gewigtig verlies dat wij lijden: gij apprecieert dit: maar gij zult niet begrijpen kunnen dat in de Conventie alles zoo flauw te dezen aanzien is afgelopen, als het dezen morgen, op de communicatie van Kastele, afgelopen is. Slechts een decreet, dat hij tot aan zijn dood toe zich verdienstelijk heeft gemaakt aan 't Vaderland, en niets meer. Welke drooge, koude, en ellendige zielen! Maar niet meer hiervan; wij zullen nu over onze zaken spreken. Vergeef het slechts dat het niet zeer aan-

eengeschakeld zijn zal; want mijn hoofd bemint meer, te hangen dan te denken.’
Rijks-Archief, Korrespondentie van Wiselius.

Minder elegisch dan Fennekol is Smissaert, wanneer hij eene andere zitting der Conventie schildert: die van 14 September 1796. De stof was dan ook zeer verschillend: ‘In de Nationale Vergadering is heden wel gedelibereerd en gewauweld, maar niets essentieels afgedaan. Men heeft misschien een paar uren gehaspeld om te bepalen of er vijf of zeven administrateurs zouden zijn over de goederen van den ex-stadhouder, en of die, behalve hun tractement, nog reisgelden zullen genieten als zij in commissie gaan. Ik heb mij geschaamd voor de tribunes. Ds. Bosch c.s. hebben een ampel rapport gedaan wegens hunne commissie bij de uitdeeling der prijzen aan de kinderen te Bodegraven: dat rapport was in een overdreven stijl: ik geloof dat het een heldendicht moest wezen: nooit hoorde ik iets ridikuler. Voorts deden Castrop c.s. rapport, een rapport van verscheiden ellen, over twee soldaten, welke, ter dood veroordeeld wegens publiek geweld en vrouwenkracht, gratie hadden verzocht. Dat rapport verwekte allerlei mines onder de vrouwen op de tribunes. En met deze heldendaden gingen wij ten drie ure naar huis!’

Smissaert was (6 Oktober 1796) niet gerust omtrent den staat van 's lands financiën: ‘Het moet er met de publieke kasse allerdeerlijkst uitzien. De Marine te moeten laten stilstaan! Geene 25.000 guldens te kunnen voorschieten! Waar moet dat heen? Als 't niet spoedig vrede wordt, gaan wij gedecideerd naar den grond. En als men dan van nabij hoort hoe men ons behandelt in Frankrijk, dan moet men zich bijna schamen een Bataaf te zijn.’

Behaalden echter de Franschen in Italie eene schitterende overwinning, dan kwam de bataafsche fierheid weder boven. ‘Van harte geluk,’ schrijft uit Den Haag van 4 Februarij 1797 de kommissaris van Buitenlandsche Zaken, Hugo Gevers, ‘van harte geluk met de confirmatie van de zoo roemrijke als bijna ongeloofelijke overwinning van Buonaparte. Vingt-cinq mille prisonniers autrichiens, soixante pièces de canon, toutes

les munitions etc. etc. etc. etc. etc. etc. Vive le brave Buonaparte!’

Gevers, trotsch en gelukkig alsof de nederlandsche jakobijnen bij Arcole medegevochten hadden, maakt een epigram op de Oostenrijkers, of schrijft uit eene fransche courant het na:

‘Pour mettre à la raison le fier vainqueur d' Arcole,
De Vienne arrive exprès un bataillon nouveau;
Il jura de rester fidèle à son drapeau.
Par malheur, on a pris cet étendard si beau,
Et le corps a suivi pour tenir sa parole.’

December 1797 is in het land; en Smissaert vindt niet dat het gevangennemen dier vingt-cinq mille Autrichiens de Bataven veel goed gedaan heeft: ‘Geloof mij, onze natie is niet geschikt om uit hare eigen oogen te zien. Als zij invloed moet behouden op *alle* zaken van het Bewind, buiten de benoeming van hare representanten, buiten het punt der belastingen, en buiten het emploti der geldmiddelen, - zal zij altijd, en bij consequentie ook het vaderland zelfs, de speelbal blijven van de listigsten en de immoreelsten onder de intriganten. Ik beveel dit aan uwe overdenking. Zou dan in gansch Nederland niet één eenig kundig, eerlijk en incorruptibel vaderlander te vinden zijn? Valckenaer, zoo die hier te lande was, zou die in dit moment niet een geschikt meubel zijn?’

Doch Valckenaer zelf werd maar half vertrouwd. Sommige vrienden hielden *hem* voor een intrigant. ‘Niet,’ schrijft Hahn, die met Gevers lid van Buitenlandsche Zaken was, ‘niet alsof ik aan zijne uitmuntende bekwaamheden, betoonden ijver, en mag ik zeggen dien draai van geest die misschien in dergelijke zaken niet gemist kan worden, twijfel hechtte; ook niet alsof ik waande, dat hij niet een paar maanden uit Spanje zou kunnen vertrekken; maar’... - Er volgt eene nietige reden waarom Valckenaer te Madrid behoort te blijven. Dit briefje van Hahn (15 September 1797) wordt ook bij den heer Sillem gevonden. Tweede Deel, bladz. 385.

VIII

In den zomer van 1802 (er hebben intusschen, sedert de groote verandering van 1795, nog drie meer intieme wisselingen van staatsbestuur plaats gehad); in den zomer van 1802 is de vice-admiraal De Winter in de Middellandsche Zee aan het kruisen met een eskader, en hij wordt door Wiselius op de hoogte gehouden van hetgeen in het vaderland achter de schermen voorvalt:

‘De Departementale Raden (schrijft Wiselius) staan nu georganiseerd te worden, zooals ge uit de nieuwspapieren, die u zekerlijk worden toegezonden, zult hebben gezien. Het is er echter verre af, dat de keuze der personen over het algemeen smaken zoude. Zal ik mijn gevoel over Holland zeggen, dan moet ik bekennen dat de keuze voor dat Departement mij verbazend uit de hand is gevallen. Ik had wel verwacht, dat men er dezen en genen knappen oranjeklant in zou zetten, en dit strookte ook met het aangenomen systema van vereeniging; doch geenszins had ik mij kunnen verbeelden dat het blad juist zou zijn omgekeerd geworden, zoodanig dat men op zijne vingers kan berekenen dat de weinige echte patriotten, die in dat bestuur zitting krijgen, niets zullen te zeggen hebben, en als nullen in 't cijfer zitten. En dat toch is, met de hand te leenen tot de jongste verandering van zaken, nimmer onze bedoeling geweest.

Fulda schijnt nu de eenige schadevergoeding te zullen zijn, die men voor Willem destineert, en hij zal, zegt men, dat maar zonder veel complimenten pakken moeten, of anderszins krijgt hij niets. Velen onder ons schijnt deze vernedering van het Huis van Nassau-Oranje te kittelen, doch mij geeft dezelve geen genoegen. Ik zoude in eene schitterende plaatsing van den Erfprins, verre van ons af, voor mijzelf een geruststellende verzekering hebben gevonden tegen de herstelling van dat Huis in de vorige waardigheden in onze Republiek. Ik kan immers niet ontveinzen dat, zoo als de dingen binnenslands loopen, het mij toeschijnt dat wij eerlang hetzelfde interne staats-systema zullen zien vestigen dat immer bij ons in stad-

houderlooze tijden heeft plaats gehad; en zoo dat gebeurt, dan is het mijns inziens onmisbaar dat de natie, binnen den loop van op zijn langst eene halve eeuw, weder schreeuwen moet om 't herstel van 't Stadhouderschap. Was nu het huis van Nassau-Oranje in dier voege geplaatst dat het nimmer weder tot die waardigheid kon worden gebruikt, - of liever dat het belang van de duitsche Rijks-vorsten en ook van andere Landmogendheden vorderde om zulk eene vermeerdering van magt en invloed van dat Huis niet te gedogen, dan mogt het overige gaan zoo het wilde. En misschien ware het dan, vooral bij eene grootere neiging tot het oude federative systema, voor ons Land gelukkig, weder zulk een zegsman, als de Stadhouders naar den aard van dat ambt moeten geweest zijn, te hebben; mits men dan zorgde voor een periodieken overgang van het eene adellijke vaderlandsche huis in het andere, en men het Stadhouderschap bepaalde op den voet, waarop de Staten van Gelderland den minderjarigen Willem den IVde tot die waardigheid verhieven. Gij zult misschien zeggen: Alle deze dingen zijn nog verre te zoeken. - Het is waar. Maar ik geloove echter, dat men als staatsman ook voor de nakomelingschap moet zorgen, vooral daar onze landsgeschiedenissen zoo vele akelige voorbeelden opleveren van de doodelijke gevolgen van het leven bij den dag.'

Te Malaga, in de laatste dagen van Julij 1802, te Cagliari, in de laatste van November daaraanvolgende, vindt de admiraal tijd deze en andere brieven van Wiselius uitvoerig en in denzelfden geest te beantwoorden. Ook hij ziet de toekomst donker in: 'Ik vrees, dat wij bij een derden oorlog, voor de derde keer, de kolonien zullen verliezen om die nimmer meer terug te krijgen, en gelijk aan Hamburg en Genua te worden; dat God verhoede en ik wel wensche niet te mogen beleven. Edoch, ik kan ook niet anders doen als wenschen; want om zelfs eenig of het minste belang weder te nemen in het politieke van ons land, heb ik voor altijd afgezworen. Ik walg er van, en verlang niets meer dan een behouden retour in Augustus 1803 in 't vaderland. Ik zal altijd mijn pligt als militair in gevolge mijn ambt trachten te doen; voor het overige, wanneer ik niet meer in de mode zal zijn, en [niet meer] gezocht of gevraagd

zal worden, zal mij niets aangener dan in een stillen, braven burgerkring, vergenoegd, stilletjes, en mediocre, in de vergetelheid voort te leven, belagchende mijne fouten en dwaasheden, alsmede ijdele projecten, zoo van mij als anderen, en trachtende om een aannaderenden ouderdom dragelijk te maken door een gerust geweten te hebben, eene redelijke gezondheid en ligchaamvermogens naar de jaren, benevens een burgerbestaan om het noodige en aangename gemak te genieten.’

De admiraal wist toen niet, tot welke hooge waardigheden hij onder Lodewijk en onder Napoleon eerlang verheven zou worden. In een brief van 25 November laat hij zich nóg vertrouwelijker uit: ‘Ik ben het politieke zoo moede als gespogen spek, en verlang niets meer dan bij mijn vak als militair zeeman te blijven en mij met niets anders te bemoeijen; of, als men dit vak gelieft te negligeren, om na mijne terugkomst vergeten en stil voor mijzelf te leven; want ik heb te veel de nijd op onze [fransche] Broederen, zoowel als op onze geloofsgenooten [de Patriotten], om in 't politieke eenige dienst te kunnen doen. Ik heb sedert 1792 gevonden en ondervonden, dat aan dien kant alles groote vern..... is, daar een eerlijke kerel en kordaat mensch altijd de dupe van is.’ Rijks-Archief, Korrespondentie van Wiselius.

De Winter had goede gronden, liever niet aan het verledene te denken. In 1787 uitgeweken als jong zee-officier en patriot, hadden de Franschen in de ballingschap een generaal-majoor van hem gemaakt, en de Bataven, in 1797, hem eene vloot doen aanvoeren tegen de Engelschen, die bij Kamperduin hem deerlijk havenden. Daarop ziet een schrijven uit Spanje van Valckenaer aan Wiselius, San Lorenzo de l'Escorial 31 Oktober van dat jaar:

‘Heb dank, mijn vriend, voor uwe treurige nouvelles. Hoe treurig ook, zij zijn de eenigste die tot mijne kennis zijn gekoomen. Mijn hart bloed daarover. Ik heb er trouwens altijd een zwaar hoofd over gehad. Ik wantrouwde de personeele braafheid niet van De Winter, maar eensdeels zijne kunde, daar hij nooit een bricq, nooit een fregat, laat staan een oorlogschip, eene divisie, een eskader, een vloot, had gecomman-

deerd; en daar ik anderdeels de jaloezij der andere zee-officieren kende. Braak [?] en Sels hadden mij daar zooveel van gezegd. Ik ben in Meij 1796 de eenige geweest, die in Comité Generaal, op een bescheiden wijze mijn twijfel heb durven aan den dag leggen. Ik had het bevorens in het Heeren-logement reeds gedaan. Dan, toen ondersteunde mij niemand. En Hahn, Lestevenon, Visser, andere, allen vielen mij verwoed aan; en ik moest zwijgen. In dit voorjaar heb ik aan Hahn er nog eens ampel over geschreven. En nu zie ik dat tien schoone schepen weg zijn. Dit is onherstelbaar. Gedurende dezen oorlog zien wij geene Vloot weder in zee. Ik stelle vast dat gebrek aan navale tactique de oorzaak van dit wreed verlies is; dat zij de linie hebben laten breeken, door niet genoeg op te sluiten. Zullen dan, lieve Hemel, die Engelsche wreedtaarts eeuwig triumpheeren? Ik geloof niets aan uwe tijding van vrede met den Keijser. Ik denk dat er nog eene geduchte campagne te lande zal plaats hebben. En hoezeer ik niet twijfel aan den triumph der vrijheid, zoo heelt dat alles niet de smertelijke wonde, die de Engelschen ons op nieuw hebben toegebracht. Er is in onze historien geen voorbeeld van eene zoo noodlottige slag ter zee. Zou er ook geen verraad onder geschuld hebben? Ik kan het bezwaarlijk anders gelooven. Vaart wel, brave vriend, ik ben zeer bedroefd, zeer misnoegd, dat onze schoone vloot zoo verdelgd is. Mogten wij nu ten minste mannen zien opstaan om de natie aan te gorden en met dubbelen ijver een nieuwe vloot te zien daarstellen; dan, men zal, vrees ik, blijven slapen, blijven harrewarren, en over de beste middelen om den tachtigsten pennink te ontduijken, speculeren. - Vaartwel! Groet alle braven.'

Deze laatste klagt van Valckenaer is onbillijk. Als gezant te Madrid had hij *f* 20.000 traktement, *f* 12.000 reis-en equipagegeld, en eene toelage van *f* 40 daags voor de maanden dat hij het hof naar een of ander buiten verblijf volgen moest. Mr. Sillem, Tweede Deel, blz. 18. Noot. Voor koopen en omkoopen, ten behoeve zijner expeditie naar Java, roerde hij tot de ellebogen in het goud. Het was niet dwazer De Winter aan het hoofd een er vloot te stellen, dan *hem* met

het uitrusten van zulk eene onderneming te belasten. De nederlaag bij Kamperduin is minder belagchelijk geweest dan het kapen van Valckenaer's eigen schepen uit de haven van Barcelona. Valckenaer's overigens juiste aanmerkingen op De Winter, zijn de beste kritiek van Valckenaer zelf.

IX

Van 1787 tot 1795 leefde Valckenaer in Frankrijk, was lid van verschillende jakobijneclubs, woonde van 1792 tot 1794 de uitspattingen van het Schrikbewind bij, en had er persoonlijk van te lijden. Het Directoire echter was hem te flauw, te reaktionair, en werkte de reactie onder de Bataven te zeer in de hand. In Mei 1797 schreef hij daarover aan Wiselius uit Aranjuez:

‘Ik behoeve u niet te zeggen dat ik over het stuk onzer Constitutie, die zeer veel gelijkenis op den veelverwigen rok van Joseph heeft, ook vrij melancoliek denke: en echter oordeele ik dat men zich moet vereenigen, uit vrees voor erger, om dezelve te doen accepteren. Het is mij reeds vroegtijdig in het voorl. jaar gebleeken dat men zich wel vruchteloos kon sacrificieeren, maar dat de natie slapende bleef, en dat men van de zijde van het groote fransche Comptoir meer tegenwerking dan ondersteuning te wachten had.

Het schip van staat aldaar [in Frankrijk] is door de vacillatie der Leeden der Hoofddirectie vrij wat van zijn cours afgeraakt, waarvan de fraaije gevolgen in de fraaije keuzen voor het *nouveau tiers* zichtbaar zijn, en daar wij [Bataven] als een kleine trawant om die groote planeet dwalen, zoo volgt van zelfs [dat] al wat [bij ons] archimoderaat of half geel van couleur is, niet alleen den boventoon zingen, maar ook speciaal de mannen zijn en zullen zijn, welke het roer van staat in handen, en het kussen van staat onder [hun] Hoog Welgeboren agterste zullen houden.

Ik verwacht iets goeds van de terugkomst der dappere

fransche soldaten in hunne respective departementen. Dan zullen tot municipalen, tot electeurs, tot administrateurs en legislatureurs, gekoosen worden *les bons bougres*, zo als zij spreken, *qui se sont le mieux battus à la tête de leurs bataillons respectifs*. Ik reeken op het voetspoor van Voltaire dat, zo er driehonderd vijftigduizend Franschen uit de armeën te huyskomen, daaronder wel driehonderd duizend geveroleerde zullen zijn, die meer of min tapageurs zullen geworden zijn onder het rauwe leven des krijgs. Die snaken zullen zig door geene modérés of royalisten laten ringelooren, maar zig laten voorstaan dat zij hun leeven gewaagd, hun bloed gestort, hunne gezondheid verlooren hebben *en se battant pour la République*. Zij zullen, vertrouw ik, een nieuw leeven, een nieuwe veerkracht, een nieuwe toon geeven aan alle de raderen van het bestuur; zij zullen gereed zijn om de muscadins op de ooren te klappen. En daar de zelfsverveling de doodelijkste vijand der Franschen is, zullen zij [de tapageurs] hier en daar wel wat woelen om de royalisten te beteugelen; welke laatstgemelde, uit hunnen aart, zeer vreesachtig zijn, en bij het geraas van de trommen in de kelder of op zolder kruipen: zoo als ik meer dan eens met een zeker genoegen gezien hebbe.

Dan, en niet nu, zal ons klein [bataafsch] starretje den invloed eener meer republikeinsche wending gevoelen. Dan zal men Wiseliussen en andere helden zien opstaan!!! Genoeg hiervan. - Post Scriptum. Hiernevens copy der notitie heden morgen van Cadix ontvangen, betreffende de zes vaatjes wijn puik, puik; welke ik hoop dat behouden overkomen, en goed bevonden worden, en door u met smaak en gezondheid worden opgedronken op het succes der algemeene volksvrijheid.’
Rijks-Archief, Korrespondentie van Wiselius.

X

Gedurende tien jaren, van het begin der omwenteling tot 1804, als Schimmelpenninck door Napoleon tot raadpensionaris

zal benoemd worden, is bezorgdheid voor eene oranjegezinde of aristokratische reactie, afgewisseld door klagten over de flauwheid der natie, een vast jakobijnsch thema. In Mei 1797 verwacht Valckenaer alleen nog heil van eene herleving der jakobijnsche hartstogten in Frankrijk. In April 1804 heeft de brave Van der Palm de hoop bijna opgegeven, dat in Nederland van de algemeene volksvrijheid ooit iets terecht zal komen, zóó triomfeert alom het oude kwaad.

‘Ja, mijn vriend’, schrijft hij, ‘het ongelijk den Patriotten aangedaan, begint eindelijk volkomen te gelijken naar verraad aan het Patriotismus zelve gepleegd, en eene volkomene herleving, ten minsten van het oud-oligarchisch systema. Dit kan zoo niet, en er moet verandering komen, niet alleen om de schandelijkste verdrukking tegen te gaan, maar ook om des vaderlands wil, dat anders met grooter schokken, en welligt geheel verlies zijner onafhankelijkheid bedreigd wordt. Intusschen betuig ik niet door te zien, van welke zijde dit best zij aan te vangen, zonder de groote onheilen van verwarring, stremming, en wat niet al, te risquéren. Ik wenschte - ik wenschte - ik wenschte - maar helaas! wat kan men al *pia vota* en *desideria* in weinig regelen bij malkanderen brengen.’

In Oktober 1804 begint Smissaert het er voor te houden dat de dagen der eigenlijk gezegde Bataafsche Republiek geteld zijn, en Napoleon voornemens is zich met de zaak regtstreeks te gaan bemoeijen: ‘*Qu'allons-nous devenir?*’ dat moet de tijd leeren. Allen, die iets kunnen weten, schijnen daarin overeen te komen, dat onze politieke existentie in een oogschijnlijk gevaar is, en dat, indien de oorlog blijft voortduren, een mirakel noodig is om die existentie te behouden. Ik geloof altijd dat zeker *zeer* groot heer een bepaald plan met ons heeft tot welks uitvoering wij zoo zoetvoerig moeten geleid worden. “*Que dites-vous de Bréda, Bois-le-Duc, Bergen-op-Zoom, Grave?*” - “*Mais ces villes-là ne sont pas à nous!*” - “*Elles le seront sous peu de mois.*” - Dat gesprek, hetgeen zeer zeker gehouden is, ligt mij dag en nacht in het geheugen.’

In December 1804 twijfelt Smissaert niet meer aan de naderende instelling van het Raadpensionarisschap; en van dat oogenblik beschouwen jakobijnen en girondijnen hunne zaak

als verloren: 'Ik zie eene nieuwe verandering in 's lands Bewind met rassche schreden naderen. God geve dat men dan de knapsten en braafsten kieze! 's Lands onafhankelijkheid, die ik in groot gevaar reken, zal misschien afhangen van het beleid, de probiteit, en de fermiteit, van het nu te benoemen gouvernement. Ons beider bekende vriend [R.J. Schimmelpenninck], indien hij aanvaardt hetgeen ik verwacht, zal een *Magnus Apollo* zijn en een standbeeld verdienen, als hij het vaderland eenen politieken en finantiëlen staat weet te doen behouden. Hij zal eene gewigtige en geduchte taak op zich nemen.' Rijks-Archief, Korrespondentie van Wiselius.

Een niet ongepast besluit dezer uittreksels uit de korrespondentie van Wiselius zou de humoristische karakterschets van Wiselius zelf zijn, in den vorm van een medisch advies door De Mist ontworpen, die met Smissaert en Fennekol, eerst in het Comité van den O.I. Handel, daarna in den Aziatischen Raad, geruimen tijd zijn ambtgenoot was. Doch Limburg Brouwer deelde dien brief reeds mede, en de bijdrage heeft meer litterarische en persoonlijke dan algemeene of politieke waarde. Teregt beweert Limburg Brouwer, bladz. 222 vgg., dat blijkens het schrift, hoewel de brief niet ondertekend is, niemand anders dan Uijttenhage de Mist de afzender kan geweest zijn. Waarom echter uit het stukje juist de twee of drie zinsneden weggelaten, welke als trekken van landaard en tijdperk de meeste waarde hebben? Nederlanders en laatste vertegenwoordigers van den renaissance-smaak, - men denke aan de latijnsche verzen van Van Kooten, - beminden vele mannen dier dagen, Bilderdijk, Kinker, Valckenaer, op onschuldige wijze het indecente of obscoene. Blijkbaar behoorde ook De Mist tot die school; en Wiselius zou, indien hij er buiten had gestaan, den brief niet bewaard hebben. Doch kan men het Limburg Brouwer vergeven, tenzij eerbied voor de nagedachtenis eener vrouw zijn rigtsnoer geweest zij, een tekst op die wijze te hebben verminkt? Het uitgeven van historische bescheiden wordt doelloos, wanneer de uitgever naar welgevallen en zonder waarschuwen het een opneemt, het ander laat liggen. Belangrijker voor ons doel is hetgeen Smissaert dd.26 Oktober 1804, uit den tijd vóór Daendels, over de kolonien schrijft:

'Ik heb nadere brieven, zoo van Batavia als van Samarang,

loopende tot den 24sten Februarij jl. Deselve doen ook mij verzekerd zijn, dat de zaken aldaar bij uitstek slecht worden gedirigeerd. Domheid, trotschheid, intrigues, eigen belang, zijn aldaar aan de orde van den dag. De aanschrijvingen van het O.I. bestuur hier te lande worden aldaar noch gerespecteerd, noch opgevolgd. Niemand wordt geholpen dan uit eigen interest, of door *hooge* voorspraak, of door middel van eenige klinkende zakken. Overal heerscht oneenigheid. Bij den Raad van Justitie, onder anderen, maakt dit éclat. Van Nes is overleden, Stipriaan uitgebond, Popkens wordt vervolgd, Van Lennep is gebrouilleerd met de overige leden. Onwilligheid, onkunde, ongeschiktheid, slecht gedrag, distingueren vele militairen. Kortom, deze schets is aldaar bijna van eene algemeene applicatie, eenige weinigen uitgezonderd, en die kunnen geen opgang maken. Ons gouvernement [het Staatsbewind van 1801 en vervolgens] schijnt ten laatste óók daarvan eenig denkbeeld te krijgen, en misschien is daaruit geresulteerd de dezer dagen gedane benoeming van Wiese tot provisioneel gouverneur-generaal, in plaats van den honorabel ontslagen Siberg. Maar dat is verre van eene *generale* mesure te zijn. Het is op verre na nog geen halve mesure! Alles moet aldaar aangetast en gezuiverd worden. Maar hoe krijgt men dat gedaan door één mensch, - of door eene commissie, die fermiteit, invloed en probiteit genoeg bezit en behoudt om de zaken door te zetten, - zoo lang hier te lande een ieder van zijne zijde blijft zeggen: “ik wil *dien* persoon en geen anderen, of, ik wil niemand, en ook geene commissie, indien men op *dien* persoon blijft insteren”? Waarom niet de opinien vereenigd en van de beide kanten wat toegegeven om des vaderlands wille, dat geweldig lijdt bij dat halstarrig vasthouden aan personele gevoelens? Die benoeming van Wiese is door het Bewind geschied uit zijn eigen chef, zonder eenige tusschenkomst van den [Aziatischen] Raad en zonder eenige melding te maken van eene door denzelven gedane voordragt. Ik geloof als nog, dat zulke handelingen sedert lang de meeste collegies [hebben] geïndisponneerd; en wie weet, of zulks ook nu niet meer of min zal contribuëren tot gebeurlijke zaken!

De laatste Kaapsche brieven loopen tot half Junij. Die

luchtstreek moet geschikt zijn om moed en krachten bij te zetten aan *ouden van dagen*. Ten minsten, de Raad van Polici de Salis, en de Raad Consulent Grand, hebben 't gewaagd ieder eene jonge vrouw te trouwen: de laatste eene dochter van den ons bekenden Egbertus Bergh. Dat is nog wel zoo een reisje waardig.' - Rijks-Archief, Korrespondentie van Wiselius.

XI

Deze en dergelijke brieven, dunkt mij, uit bijzondere of openbare verzamelingen oordeelkundig gekozen, verkort of in hun geheel publiek gemaakt, - publiek met de zorg die men aan de tekst-uitgaaf van een oud schrijver besteedt, - zijn de eenige aannemelijke vorm, ik zeg niet van eene geschiedenis der Bataafsche Republiek, want van een tijd waarin niets geschied is kan niemand de geschiedenis schrijven, maar de eenige aannemelijke van een overzicht, ten behoeve van het nu levend geslacht, der gaping tusschen 1795 en 1813. Elk ander verhaal beweegt den lezer een rad voor de oogen.

Zeker kan ik niet instemmen met het wegwerpend oordeel dat hier en ginds over het boek van den heer Sillem geveld is. Het *Leven van Mr. Johan Valckenaer* heeft mij sommige zaken weder te binnen gebragt, die ik half vergeten was. Andere zaken en in grooter getale, die ik niet wist, heb ik er uit geleerd. Dit verzoent altijd. Onder de Bijlagen komen stukken van waarde voor. Eén daarvan is zoo substantieel, dat ik er genoeg aan heb gehad voor dit opstel.

Doch waarom schrijft de heer Sillem, die zelf ook nog jong is, waarom schrijft hij historische werken die de leergierige jeugd, tuk genoeg op Fruin, op Dozy, op Groen, op Van den Brink, op Hooft, op Macaulay, op Augustin Thierry, op Taine, op Ranke, op Machiavelli, ongeduldig maken? Waarom moeten wij ouderen hem doen opmerken dat zijn Valckenaer een

staatkundig mispunt geweest is? Zoo zijne Bataafsche Republiek met algemeene stemmen voor het vervelendst tijdperk der vaderlandsche geschiedenis is verklaard, waarmede kan hij het uitgeven van een duur boek *over* dat tijdperk verontschuldigen? Sedert dit geschreven werd is eene goedkoope nieuwe uitgaaf van Mr. Sillem's werk aangekondigd. Zijn *dit* de vruchten van het jongst historisch onderwijs in Nederland, middelbaar en hooger? Staat er in één deel van Wagenaar, blindelings gekozen, niet meer wetenswaardigs te lezen dan in deze twee?

Op die hooggelaarsde vragen kan men antwoorden dat een geesteloos boek eene vergefelijke zonde is, vatbaar voor delging door het schrijven van een ander en geestig; de auteur, met zijn proveniershuis-geschrift over een proveniers-tijdvak, in zijn geheel is gebleven; en hij wel is waar ten onzen koste, maar met een goed doel, eene proef met zijne methode van historische kritiek heeft willen nemen. 'Oefening kweekt kennis.'

In dien humanen zin wensch ik het verstaan te hebben. Den eerstbeginnenden historieschrijver kennen wij het regt toe, ons als klad te bezigen. De vuurproef der openbaarheid is onmisbaar voor zijne vorming; en zoo wij niet, door iets van hem te verdragen, zijdelings hem de behulpzame hand bieden, wordt hij nooit de man van gezag dien wij, in het belang onzer landgenóoten en zijner toekomst, zelf wenschen moeten uit hem te zien groeijen. Alleen moet hij wederkeerig gedogen dat wij ter wille van ons broddellap-zijn onze zelfstandigheid niet prijsgeven, maar wanneer hij *te* sterk borduurt, ons *te* veel sprookjes op de mouw zoekt te spelden, hem herinneren:

'Met uw verlof, waarde heer, *les bons comptes font les bons amis!*'

De heer Sillem heeft eene prijzenswaardige methode averegts toegepast. Verre nabestaanden van Valckenaer ontsloten hem wagenwijd de deuren van een volledig huis-archief, waar, in zijn tegenwoordigen staat nog niemand had mogen grasduinen: maagdelijk woud van echte stukken en echte brieven. Een dankbaar neef, sedert vele jaren overleden, rangschikte vóór zijn dood die papieren, nagelaten door een als mensch buitengewoon en merkwaardig, als staatsman door het prisma

der deernis en der erkentelijkheid aanschouwd oom. De oudminister Luzac heeft niet altijd doorslaande blijken van schranderheid gegeven. Valckenaer's gebrek, te veel waarde te hechten aan 'energique nota's' en het met woorden overleveren aan 'de algemeene indignatie', was ook het zijne. Maar al degenen die hem gekend hebben, roemen hem uit één mond als *un coeur d'or*, en niemand vindt het onnatuurlijk dat de nagedachtenis van den broeder zijner moeder voor hem eene kwestie van piëteit geweest is.

Voor een jongmensch, die zich een naam als geschiedschrijver wenscht te maken, welk een voorregt te worden toegelaten in zulk een heiligdom! De ware levensloop van den brompot en vuurkijker van het Huis te Bijweg (alleen in den vorm dier karikatuur heeft een ouder geslacht eene flauwe herinnering van Valckenaer bewaard), was nog door niemand beschreven. Niet alleen de nederlandsche Vapereau, het *Biografisch Woordenboek* van Van der Aa, vertelde fabelen omtrent hem, maar zelfs de naauwkeurige Limburg Brouwer, toen hij zijn boek over Wiselius schreef (1845), was niet op de hoogte. Er viel iets geheel nieuws te leveren. Het onvrijwillig huis-arrest, dat Valckenaer's laatste levensjaren verbitterd had, was het schiften en schikken van oude papieren gunstig geweest. Het zich bemoeijen met vele zaken had vele nota's; veelvuldige uitlandigheid eene uitgebreide korrespondentie doen geboren worden, met sommigen nog aangehouden. In later tijd waren nieuwe briefwisselingen de vroegere komen vermeerderen. Dit alles te zamen vulde van boven tot beneden een groot vertrek; en hoewel de stukken betreffende de expeditie van 1800 slechts een druppel in dien emmer vormden, de druppel geleet een emmer op zichzelf. 'Ontzagwekkend,' verzekert de heer Sillem, 'zijn de lijvige boekdeelen en portefeuilles met brieven door Valckenaer over deze aangelegenheid geschreven aan den Aziatischen Raad te Amsterdam, aan den agent van Buitenlandsche Zaken in Den Haag, aan de bankiers die te Amsterdam en te Madrid voor de betaling der noodige penningen hadden te zorgen, aan den konsul Cabanyes te Barcelona, die de schepen voor den overtocht had geleverd, aan de agenten die met de aanwerving der driehonderd Wallisers belast waren, aan kolonel

Wimpffen, den kommandant van 't regiment te Majorca waaruit die aanwerving moest geschieden, aan de civiele en militaire officieren die met de expeditie zouden meegaan, enz. enz. Bij 't doorlezen van die brieven staat men verbaasd over de *ontzaglijke werkzaamheid* van den bataafschen Ambassadeur; maar meer nog over...'

Meer nog waarover? Hier blijken de omstandigheden, onder welke den jongen geleerde het vrije gebruik van al die papieren toegestaan werd, hem eene verzoeking geworden, en hij daarvoor bezweken te zijn. De hoeveelheid benevelde zijn oordeel omtrent de hoedanigheid, en de oom verscheen hem in het licht der eigenliefde en der goedhartigheid van den neef. 'Meer nog staat men verbaasd', gaat hij voort, 'over den *scherpen, praktischen blik* dien Valckenaer toont te hebben in de keuze der middelen om de expeditie te doen gelukken, en over zijne onophoudelijke zorg voor allerlei details [dit moet op de bouillonkoekjes zien] die men niet zou verwachten dat bij hem bekend waren.'

Enmaal het dwaallicht van Luzac's familiezwak gevolgd, is de heer Sillem al verder voortgegaan op den verkeerden weg, en heeft, nadat hij den diplomaat had opgeknapt, als korrektief der voorstelling in Vitringa's *Gedenkschrift en Staatkundige geschiedenis der Bataafsche Republiek*, óók nog van Valckenaer den toonbaren vertegenwoordiger eener afzonderlijke rigting onder de patriotten gemaakt. In onderscheiding der bataafsche federalisten zal Valckenaer de type van den unitarist, of, zoo men aan de fransche benamingen de voorkeur geeft, in onderscheiding der bataafsche girondijnen de type van den bataafschen jakobijn geweest zijn.

Dit is het geheim der ongeëvenaarde verveling waarmede men onder het lezen van Mr. Sillem zich overgoten gevoelt. Wij die, wanneer wij Valckenaer een jakobijn noemen, daarmede een humoristischen pseudoniem bedoelen tot aanduiding eener onpraktische, zelfgenoegzame, magtelooze staatspartij van weleer, wij kunnen desnoods geduld worden. De heer Sillem daarentegen behandelt die zotheden, aan welke zelfs de dubbelzinnige lof niet toekomt misdadig geweest te zijn, alsof het eene ernstige zaak gold. *Il croit que c'est arrivé*. De woorden ont-

zaglijk en ontzagwekkend wisselen elkander bij hem slechts af, om plaats te maken voor schitterende verdiensten of een scherp en praktischen blik. De glimlach besterft er ons bij op de lippen. Komt in het tweede deel hier en daar een weinig beweging, het geheele eerste is tergend langdradig en mythologisch onbeduidend.

Heeft Valckenaer ten behoeve van zijn *Advokaat der Nationale Vrijheid* nooit één leesbaar dagblad-artikel geschreven? Bestaan er van hem geen andere stukken dan zijne officiële, in de ons bekende stadhuistermen, vol convenabele dedommagementen en eclatante satisfacties? Zijn er niet, onafhankelijk van zijne paskwil-politiek, door mannen van geest of van beschaving brieven aan hem gerigt, waaruit omtrent de denkbeelden of de zeden van het tijdvak iets wetenswaardigs te leeren valt? Kan uit Valckenaer's eigen brieven niet eene nuttige en aangename keus gedaan worden? Is hij *altijd* onleesbaar, *altijd* verwaand, *altijd* pedant, *altijd* een jakobijnsche blaauwkous in manskleederen? Niemand die het gelooft. Niemand die op het gezag van den heer Sillem niet gaarne aanneemt (hijzelf noemt brieven aan den zwager, brieven aan den neef, brieven aan Lestevenon, brieven van Nieuwerkerke) dat in Valckenaer's nagelaten rommelkamer de stof van een paar belangwekkende boekdeelen schuilt. Alleen heeft de schim van den deftigen ouden heer Luzac den tot deftigheid geneigden jongen historieschrijver verboden, dit menschelijke uit te geven. Voor den levenslustigen Valckenaer der werkelijkheid hebben wij een ingebeelden politieken hansworst in de plaats bekomen; en wij haten thans den man die, zoo hij ons naar waarheid was voorgesteld, welligt een onzer goede vrienden zou geworden zijn.

De vaderlandsche litteratuur, die van den patriottetijd zich tot het herstel der nationale onafhankelijkheid uitstrekt, vormt eene tamelijk breede galerij. Wij hebben de gedenkschriften van Hogendorp, het leven van Cornelis van Lennep, het leven van Schimmelpenninck, het leven van Jean Chrétien Baud, de teksten van Vitringa, De Bosch Kemper, Vreede, Jorissen. Wij hebben de verzen van Bellamy, van Nieuwland, van Van Alphen, van Van de Kastele, van Kantelaar, van Simons,

van Van Kooten; het proza van Ockerse, van Van Hemert, van Van Woensel, van Bruno Daalberg. Wij hebben die gedeelten van Bilderdijk, Feith, Kinker, Van der Palm, Wiselius, welke binnen de grenzen van het tijdperk vallen. Ik sla er maar een slag in.

Daartusschen is plaats, en eene goede plaats, voor Mr. Johan Valckenaer. Wij die hem als staatsman belagchelijk en smadelijk vinden, wij weten dat hij in een moeilijken tijd geleefd heeft, en zijn alles behalve overtuigd dat door ons in zijne plaats wijzer of beter zou gehandeld zijn. Doch niet het minst om die reden wenschen wij het beste te bezitten wat van hem mag overgebleven zijn: eene verzameling opstellen en brieven die duidelijk maken dat en waarom hij bij zijne tijdgenooten is doorgestaan voor een man boven de gewone maat, geletterd, scherpzinnig, geestig, tot aanvoeren in de wieg gelegd, en, indien listig of lastig, of beiden, niettemin in zijne vele goede oogenblikken vereerens- en beminnenswaardig. Al komt de uitnoodiging wat laat, de heer Sillem wordt beleefd verzocht die bijdrage alsnog het licht te doen zien.

1881.

Het Land van Rubens. De belgische feesten van 1880.

I

De Belgen hebben in den zomer van 1880 het eerste halve eeuwfeest hunner onafhankelijkheid gevierd; en er is door hen zorg gedragen, dat de wereld dit weten zou. Kolossale biljetten in de wachtkamers van buitenlandsche spoorwegstations, advertentien der feestkommissie in buitenlandsche couranten, korrespondentie-artikelen uit Brussel, groote prenten in alle geïllustreerde weekbladen, eene afzonderlijke *Illustration Nationale* in veertig nummers, ondersteund door het belgisch gouvernement, - moeite noch kosten zijn ontzien om aan de gebeurtenis de meeste ruchtbaarheid te geven. De afgevaardigden van verschillende kongressen zijn van regeringswege ontvangen met eene gastvrijheid die hunne brieven naar huis, overvloeiend van erkentelijkheid voor een onthaal zonder wedergade, nogmaals als middel van publiciteit heeft doen dienen.

Slechts een paar dagen ben ik van deze nationale feestviering, - die maanden geduurd heeft, - getuige kunnen zijn; en mijne waarnemingen hebben zich tot Brussel moeten bepalen. Doch wat ik gezien heb, heeft mijne ingenomenheid met Belgie, overgehouden van een minder vlugtig bezoek, twee

jaren te voren, krachtig doen bovenkomen. Te krachtiger, ongetwijfeld, omdat zij gesteund werd door aangename en levendige herinneringen.

Personen, die in den zomer van 1880 met geen ander doel naar Brussel kwamen dan om feest te vieren, zijn ligt teleurgesteld kunnen worden. Evenals groote volken, hebben ook de kleinere hunne kleine zijden; en eene kleine der Belgen is, dat zij tot iederen prijs het groote najagen. Bij openbare festiviteiten moet dit zwak meer dan één nummer van het programma doen mislukken.

Doch men kent België niet, wanneer men het alleen beoordeelt naar hetgeen de hoofdstad des lands, bij gelegenheid van het eerste vijftigjarig jubilé, te aanschouwen heeft gegeven. Brussel is veel, maar niet alles. Daar is Antwerpen, met zijne reede, zijne kathedraal, zijn muzeum, zijn stadhuis, zijne beurs, zijn park, zijne oude en zijne nieuwe gebouwen. Daar is Luik, met de smelterijen en gieterijen van Seraing, met de bekoorlijke omstreken van Spa. Daar zijn Gent en Brugge, bovenal, met hunne middeneeuwsche gedenkteeken van vlaamsche kunst. Brussel verkrijgt eerst zijne ware beteekenis, wanneer men er komt uitrusten, van een bezoek aan al het overige. En te Brussel zelf treft niet het voorbijgaande het meest, het toevallige, de tijdelijke versieringen, datgene wat aan een feest van den dag herinnert; maar de schoone ligging der stad, hare heuvelen, hare onnavolgbare Groote Markt, hare nieuwe straten en buitenwijken, haar Bois de la Cambre, en, evenals te Antwerpen, hare hoofdkerk en hare schilderijen.

Doch ik wensch mij voor herhalingen te wachten. En daarenboven - juist iets toevalligs heeft te Brussel, in de laatste week van Augustus, zeer mijne aandacht getrokken. Het buitengewoon levendig verkeer bedoel ik, veroorzaakt door den gestadigen aanvoer van vreemdelingen uit het buitenland en van landgenooten uit de provincien. In de laatste jaren is Brussel zulk eene groote stad geworden, met zulke voorsteden, zulke boulevards, zulke parken en pleinen, dat in gewone omstandigheden de bevolking niet talrijk genoeg schijnt voor de ruimte. Men vindt de straten doodsch, de voetgangers zeldzaam, de rijtuigen schaarsch. Tijdens de feesten daarentegen

wemelde het op alle punten. Men verbeeldde zich in het Brussel der toekomst te verwijlen, wanneer het cijfer der inwoners een half miljoen en daarboven zal bereikt hebben.

Alleen moet er noodig bijkomen dat de drukte bij den toeschouwer de overtuiging doe ontstaan, eene ernstige drukte te zijn. Op alle uren van den dag heb ik uit spoorwegstations digte drommen de stad zien binnenstroomen. Doch het waren boeren en boerinnen in zondagsche kleederen, feestelijk uitgedoste families van kleine gezeten burgers, onderwijzers aan de spits van jongens- of meisjesscholen, afgevaardigden van genootschappen met muziekkorpsen voorop. De inspanning en het hijgen van den arbeid ontbraken. Men ontving niet den indruk dat Brussel zelf deze menschelijke mierewereld in beweging had gebragt, of voortging bezig te houden. Men gevoelde te doen te hebben met eene bedrijvigheid voor eens, wier stoot van buiten kwam.

Behoef ik te zeggen dat, met uitzondering van die boerinnen (vrouwen in donker pimpelpaarsch, met opgerolde palmdoeken *en sautoir* over den rug), nergens een spoor van nationaal kostuum te ontdekken viel? Hiermede is het te Brussel tegenwoordig evenzoo gesteld als te Berlijn en te Londen, te Parijs en te Napels. Overall in Europa behoort de bonte volksmenigte, - bont in den eigenlijken en teekenachtigen zin van het woord, - tot de geschiedenis. De kleeding van alle mannen zonder onderscheid komt regelregt uit de voorraadschuren van de eene of andere Belle Jardinière; van alle vrouwen, uit die van een Bon Marché, een Printemps, een Petit Saint-Thomas of een Grand Magasin du Louvre. Het kleurlooze en eentoonige van den aanblik houdt verband met de gelijkheidsbegrippen der eeuw. Zelfs de militaire uniformen, anders in Belgie kleurig genoeg, bezorgen maar weinig afwisseling.

Uitnemend, intusschen, is daarvan partij getrokken door den schilder Verhas, wiens doek, voorstellend de *Revue des écoles* bij gelegenheid der zilveren bruiloft van den koning en de koningin in 1878, ik op de historische tentoonstelling van moderne belgische kunst in het Palais des Beaux-Arts aantrof. In digte gelederen, hand aan hand, ziet de toeschouwer daar eene schaar kleine meisjes op zich aanrukken, allen in

het wit en naar één model, defilerend voorbij den zilveren bruidegom en de zilveren bruid. Er is iets ongemeen aanvalligs in deze schilderij, die op nieuw bewijst dat de eentoonigheid zelve, voor een kunstenaarsoog, eene oneindige afwisseling van schakeringen kan aannemen.

Onwillekeurig doet deze hedendaagsche proeve mij aan het oude werk van Quinten Metsys denken, waarmede sedert mijn vorig bezoek de schoone verzameling middeneeuwsche vlaamsche meesters van het brusselsch Rijksmuseum uitgebreid is. Voor tweehonderd duizend franken kocht de regering dit kapitale altaarstuk van het kerkbestuur of het gemeentebestuur van Leuven.

Evenals de beroemde *Nood Gods* van Metsys te Antwerpen, vormt ook deze schilderij een driblad. Het groote middenvak stelt het kind Jezus voor, gezeten op de knie zijner moeder, en van Sint Anna kleine geschenken ontvangend. Een tafereel uit de nieuwtestamentische huiskamer. Jezus houdt een vogeltje op de hand, en is omgeven door verschillende leden der familie zijner ouders: ooms en tantes, kleine neven en kleine nichten. Op het regter zijblad aanschouwt men het sterven der heilige grootmoeder. Zij ligt achterover, op een bed, met het hoofd in de kussens; en op het eerwaardig gelaat, in de brekende oogen, valt door een geopend venster overvloed van zilverachtig daglicht. De geheele schilderij is bovendien met licht als overgoten. De wand, waartegen zij is aangebragt, en wiens volle breedte zij inneemt, glinstert er van.

Het is een wezenlijk genoeg van het reizen in Belgie dat men, bij het terugzien van bekende punten of inrigtingen, nu in het aanbrengen van iets nieuws, dan in het vullen eener leemte, telkens de bewijzen eener schrandere nationale kunstliefde ontmoet. Uit het oogpunt der kosmopolitische belangen komt het er weinig op aan, dit zij zoo, of een volk al dan niet prijs stelt op het bezit van schoone vaderlandsche relieken. In het buitenland worden voor zulke zaken altijd liefhebbers en koopers genoeg gevonden; en wat wij ons eigen land zien uitdragen, dat vinden wij, vaak door den vreemdeling hooger vereerd dan te onzent, in andere landen met welgevallen terug. Doch wie is bij magte zich altijd wereldburger te ge-

voelen? Wie vindt het niet somtijds aardig, medelid te zijn, zelfs van eene kleine natie, en onder eene regering te leven die het vuur van den regtmatigen volkstrots brandend weet te houden?

Belgie trekt noch door zijne politieke zeden aan, noch door zijne litteratuur, noch door zijne dagbladpers; allermint door den strijd van Vlamingen tegen Walen of van liberalen tegen konservatieven. Maar zoowel in de kunst als in de nijverheid staat Belgie ongemeen hoog; en weldadig ziet men er in die vereenigingspunten allerlei najver van minderen rang wegvloeijen, allerlei kleingeestigheid en verdeeldheid.

Het rekening houden met deze hoogere neiging door het gouvernement, is eene daad van goede staatkunde. Het eene jaar koopt de regeering te Antwerpen, en betaalt zij met goud, de oude drukkerij der Plantyn's, weldra herschapen in een belangwekkend muzeum. Het andere koopt zij voor Brussel de schilderij van Quinten Metsys, en behoudt voor het land een nationaal gedenkteeken. Waar aan den edelen bovenbouw van het volksleven dus gearbeid wordt, daar kunnen de troebele wateren van politieken of kerkelijken hartstogt veilig doorstroomen onder de bruggen. Zij zullen geen noemenswaardige schade aanrigten.

II

Het stadhuis te Brussel was tot heden veel fraaijer aan de buiten- dan aan de binnenzijde; en het stond in dit opzigt onder de vermaarde belgische raadhuizen, uit midden-eeuwen of renaissancetijd, niet alleen. Die bekoorlijke gebouwen, welke in de geschiedenis der europesche architectuur zulk eene voorname plaats beslaan, doen somtijds aan de gepleisterde graven denken, waarover in den bijbel gesproken wordt. Hunne gevels, wonderen van bouw- en beeldhouwkunst, getuigen van scheppende fantasie, bij diepte van gedachte. Hunne torens verheffen zich beurtelings met indrukwekkende stoutheid en innemende

bevalligheid. Doch van binnen is in deze burgerlijke paleizen gewoonlijk niets te zien dan uitgestrekte, ledige zalen; omvangrijke grafkelders boven den grond, waarin men het gebeente waant te hooren rammelen van een ontluisterd voorgeslacht.

Te Brussel vormde weleer in het groote ledige stadhuis, zoo kwistig versierd aan de buitenzijde, waar het den geheelen kring van gedenkwaardige gevels nog overtreft en beheerscht, van binnen alleen de raadkamer eene uitzondering. In de tweede helft der zeventiende eeuw hebben leerlingen van Rubens daar een beroemd mythologisch plafond geschilderd; eene soort van geopenden olympischen hemel, vol allegorische manne- en vrouwebeelden, zoo kunstig geteekend dat, wanneer men omhoog ziende de zaal rondwandelt, de figuren met den toeschouwer schijnen mede te gaan. Sommige zittenden rijzen allengs op, en blijven van het begin tot het einde u aanzien. Een meesterstuk van overwonnen moeijelijkheid op het gebied der perspektief. Met dien toon is de verdere versiering der kamer in overeenstemming: de marmeren schoorsteenmantel, de behangsels, het rijk verguldsel van lijsten en luchters. De weelde van het tijdvak van Lodewijk XIV paart er zich aan die der vroegere vlaamsche renaissance. Doch juist daardoor past deze vergaderzaal, hoewel in hare soort fraai en merkwaardig gedekoreerd, kwalijk bij den middeleeuwschen stijl van het gebouw.

In navolging van hetgeen eenige jaren geleden met de groote zaal in het stadhuis van Antwerpen geschied is, maar volgens een geheel oorspronkelijk plan en in nog zuiverder historischen trant, heeft men nu te Brussel, ter eere der naderende gebeurtenis van 1880, onafhankelijk van de reeds versierde raadkamer, de groote naar het marktplein gekeerde hal herschapen in eene middeleeuwsche feestzaal, geheel van eikehout, versierd met modern-middeleeuwsch tapijtwerk uit de voortreffelijke fabriek te Mechelen. De tapijten, in smaller en breeder vakken met licht goudkleurige achtergronden, stellen oud-vlaamsche mansbeelden in bonte nationale kleederdragt voor: meer dan levensgrooten banierdragers van verschillende gilden, geweven naar schilderijen van Willem Geets. Er hangen geen luchters of kroonen in de zaal, maar in de gebogen houten

zoldering zijn van punt tot punt, tusschen het snijwerk, kristallen reflektors aangebragt, die 's avonds, bij feestelijke gelegenheden, eene overvloedige gasverlichting weerkaatsen. Toegang tot de hal verleent van buiten eene monumentale trap, die beneden op de Markt een aanvang neemt, waar zij een bordes vormt, gevat tusschen twee zittende schilddragende leeuwen. De twee portalen der trap zijn gedekoreerd met twee tafereelen uit de vaderlandsche geschiedenis, door Wauters. Eene ruime voor- of ontvangstzaal, die sedert kort als Salle des Mariages dienst doet, is insgelijks naar de overleveringen van het middeneeuwsch burgerlijk ornament ingerigt, maar veel eenvoudiger en ietwat naakt, zoodat men daarna, bij het treden in de deftig-luisterrijk beschoten feesthal, met hare groote vlaamsche schouw op den achtergrond, terstond den vollen verlangden indruk ontvangt.

Deze nieuwe Salle des Fêtes van het brusselsch Stadhuis is in waarheid een gedenkteeken der hedendaagsche kunst en kunstnijverheid in Belgie. Ik wil geen kwaad spreken van de wijze waarop men te Utrecht bezig is den ouden kloostergang te herbouwen, die toegang verleent tot de groote akademische gehoorzaal; noch van het weder inrigten der gehoorzaal zelve als kapel (of hoe zal ik het noemen?) van het voormalig dom-kapittel. Vergeleken bij den stilstand die elders in Nederland op dit kunstgebied heerscht, zijn de utrechtsche restauratiewerken een verblijdend teeken van leven. Maar de vergelijking valt voor de Hollanders niet gunstig uit. De Belgen besteden meer geld, en hebben meer smaak.

Zij overwegen nu het plan, op den top van een der heuvels die Brussel omringen, - de hoogvlakte van den Koekelberg, - een nationaal Pantheon te bouwen. De uitvoering zal van het slagen eener nationale loterij of nationale tombola afhangen. Mogelijk handelen de Belgen onvoorzigtig, nog vóór hun reusachtig Paleis van Justitie voltooid is, alweder aan een ander, nog minder praktisch monument te gaan denken. Doch, gelukt de onderneming, dan zal Brussel onder zijne openbare gebouwen een nieuw sieraad bezitten. De Koekelberg is zoo gelegen dat men, over een afstand van minstens een uur gaans, wanneer men den fraaijen Boulevard du Jardin Botanique met

zijn monumentaal terras als uitgangspunt kiest, eene breede onafzienbare laan, dalend en rijzend, naar het hoogste punt van den heuvel ziet klimmen. Te midden van een park, nog niet aangelegd, moet daar het nieuwe Pantheon zich verheffen, - gebouwd naar het antiek model te Rome in rotonde-vorm, doch niet alleen van binnen, maar ook aan de buitenzijde, omgeven door een rondgaande zuilegalerij.

Slechts gedurende een minuut of drie heb ik, toeschouwer van het groote vuurwerk, - in den avond van 29 Augustus tot sluiting der brusselsche feesten op den Koekelberg afgestoken, - mij eene voorstelling kunnen vormen van het effekt dat de Belgen met hun aanstaand Walhalla bedoelen. Een der nummers van het programma gaf, in vurige en vonkelende omtrekken, de hoofdlijnen van het toekomstig monument getrouw terug. En ik moet zeggen, - al werd er door vele Brusselaren om mij heen, ontevreden dat de groote afstand sommige détails aan hun oog onttrok, vrij wat geklaagd en geprutteld, - de uitwerking was een triomf. Zoo *dit* het plan van het belgisch Pantheon is, dan hebben de belgische kunstenaars op nieuw getoond in geen vorm van architectuur, den antiëken zoomin als den middeneeuwschen, of dien der herlevende italiaansche kunst uit de 15de en 16de eeuw, vreemdelingen te zijn.

Evenals de vorige maal heb ik dezen keer mij gehaast een bezoek aan het Bois de la Cambre te gaan brengen, doch met het voornemen de wandeling wat verder uit te strekken. Het Bois de la Cambre, thans een aangelegd park met breede rijwegen, belommerde voetpaden, glooiende grasperken en groote waterpartijen, vormde nog in 1870 het dichtst aan Brussel grenzend gedeelte der omvangrijke Forêt de Soignies. Van dit woud heeft men een stuk afgenomen, ten behoeve van het park; maar het overblijvend gedeelte is er onmiddellijk aan blijven grenzen, en zonder inspanning rijdt of wandelt men het Bois uit, de Forêt in, naar Groenendaal. Vandaar voert een andere weg, gedeeltelijk buiten het bosch om, naar Brussel terug.

Ik geloof niet op dit togtje, waarmede vier of vijf uren gemoeid zijn, één medesterveling te zijn tegengekomen, - behalve

de jonge konijnen die onder het hooge hout van Soignies over de zandige voetpaden sprongen, laatste buitelingen vóór den jagttijd. Men moet eenige dagen in eene feestvierende, muziekmakende, kongres- en tentoonstellinghoudende woelige hoofdstad doorgebracht hebben, om de eenzaamheid en de stilte van zulk een woud ten volle te leeren waarden: de gezonde lucht die men er inademt; de bierhuizen en de café-chantants die men er ontvliedt; het hôtelleven en de gaarkeukens waarvan men er zich verpoost. In gewone omstandigheden gaan de Brusselaren vrij geregeld een halven dag te Groenendaal doorbrengen, om in het bosch te wandelen, en pannekoeken te eten in het voormalig heerehuis van dien naam, thans eene uitspanning. Dit is het eenig overgebleven plekje buiten de stad, waar zij de natuur nog eenigzins op heeter daad betrappen kunnen. Johannes Ruysbroeck, waar zijt gij?

Aan parken, voor het overige, geen gebrek. Over eenige jaren zal Brussel er minstens een half dozijn tellen: het oude park bij de Place Royale, het park van den Jardin Botanique, het park van den Jardin Zoölogique, onlangs aangekocht en Parc Léopold herdoopt, het park De la Cambre, het park van Laeken, en weldra het park van den Koekelberg. Voor dat gedeelte der bevolking van eene groote stad, welks middelen geen andere dan zondagsche uitgangen veroorloven, zijn zulke openbare wandelingen eene weldaad. De groote steden worden zoo groot, de afstanden zoo buitensporig, dat, waar eenige honderdduizenden op één punt zamenwonen, één uitspanningsoord niet langer voldoet. Elke voorstad krijgt behoefte aan hare eigen gelegenheid tot luchtverversching. In vroeger tijd gingen de menschen 's zondagsmiddags naar de kerk, of sloten zich in hunne huizen op en lazen in den bijbel. Onze eeuw heeft den wensch naar meer zuurstof doen ontwaken en de openbare wandelingen onzer dagen zijn eene soort van openbare godsdienstoefeningen voor het gezin van den kleinen man geworden. Over het heuchelijke van het verschijnsel kan men verschillend denken; doch niemand gevoelt zoo weinig voor de natuur, dat hij zijne medeburgers zonder fortuin het voorregt misgunt, omringd van vrouw en kinderen, zich eenmaal 's weeks met eigen oogen te kunnen gaan overtuigen dat werkelijk de

19de eeuw zoo grijs niet is als hare grijze steden er uitzien, en er hier en ginds nog echte boomen te vinden zijn, met wezenlijk groen er aan.

In het park van Laeken verheft zich thans het gedenkteeken ter eere van koning Leopold I, kortelings onthuld: óók al bij gelegenheid van het jubilé, want de Belgen hebben in den zomer van 1880 al hunne schulden willen afdoen. Het heeft den vorm eener gothische kapel, met breeden veelzijdigen onderbouw en hooge spits: alles van witten gehouwen steen. Onder het verwelf, welks bogen doorzigtig zijn en vrijen toegang tot het inwendige verleenen, staat op een voetstuk en in de generaals-uniform van 1830 (hetgeen met den middeneeuwschen stijl van het monument zonderling kontrasteert) 's konings witmarmeren standbeeld. De inschriften op het voetstuk zijn in het fransch en in het vlaamsch gesteld.

Wanneer men, langs den gewonen weg van Brussel komend, het monument van verre zich tegen de blaauwe lucht ziet afteekenen, dan vindt men het niet hoog genoeg en niet slank genoeg. Het breede benedengedeelte verdwijnt op dien afstand te zeer tusschen de verraderlijk elkander kruisende lijnen van golvende heuvels. Gezien uit het koninklijk paleis daarentegen, dat er uit de hoogte door beheerscht wordt en er vlak tegenover ligt, doet het eene treffende werking. De naald gelijkt dan niet langer de torenspits eener kleine kerk, wier schip de ruggen der heuvels onzichtbaar maken, maar verbindt zich met den onderbouw tot één geheel. En zoo heeft de architect het blijkbaar bedoeld. Het monument is in de eerste plaats eene hulde der natie aan het koninklijk huis. De koningen van België moeten niet voor het venster van hun paleis te Laeken kunnen treden, zonder bij het opzien vervuld te worden met ontzag voor den schranderer stichter hunner eigen dynastie.

Aan Leopold den Eerste het dankbare België staat op eene der zijden van het voetstuk. Op eene andere: *Opgericht bij nationale inschrijving*. Het gelukt de Belgen niet alle dagen, wanneer zij officieel vlaamsch schrijven, zulk goed vertaald fransch te leveren. Op hunne briefkaarten leest men: *Zijde voor het adres voorbehouden*, en in het postkantoor te Brussel vond ik met

groote letters aangeplakt: *Behoud u van de beurzensnijders!* Maar, ook al waren er in de vlaamsche opschriften enkele gallicismen geslopen, het nieuwe gedenkteeken te Laeken zou er niet minder fraai om zijn. Vooral zou het panorama, aangeboden door de omgangen aan den voet zijner spits, er niet onder lijden. Een schooner vergezigt valt in den omtrek van Brussel niet waar te nemen, geloof ik. Regts, in nevelen gehuld, de groote stad met haar stadhuis- en hare kerktorens, gekroond door haar Paleis van Justitie; links, in het volle zonlicht, de bloem der brabantische vallei, akkers, hofsteden, buitenplaatsen, opgaand hout. Een onmetelijk landschap; en waardoor slechts eene rivier zou behoeven te kronkelen, door bruggen overspannen, om het met de stoutste en liefelijkste natuurafereelen in Europa op één lijn te doen komen.

Brussel heeft aan de heuvelen, waarop het gebouwd is en waardoor het omzoomd wordt, wezenlijke verpligtingen. De reiziger kan niet onkundig zijn dat hij zich bevindt in een klein land, te midden van een klein volk, nog kleiner door zijne splitsing in twee afdeelingen, elk met eene eigen moedertaal. Maar de kring dier heuvelen doet het hem vergeten. De omgeving draagt een grootschen stempel. Alleen eene wereldstad, schijnt het, kan zulk een schouwspel aanbieden. De natuur houdt de gedachte aan het kleinsteedsche op een afstand. Men ademt iets van de grootmoedigheid in, die in onze eeuw als het uitsluitend voorregt van groote natien beschouwd wordt.

III

Zonder allegorischen of historischen optogt zouden de belgische feesten van 1880 niet volledig geweest zijn. De Zuidelijke-Nederlanden hebben van oudsher in zulke vertooningen uitgemunt. Het is de weelde der prachtlievende bourgondische hertogen, overgebracht uit de paleizen en de luthoven naar de openbare straat en onder het volk. Gedeeltelijk zijn het ook

navolgingen van de kerkelijke omgangen der midden-eeuwen. Albrecht Dürer's beschrijving der groote antwerpsche processie van Maria Hemelvaart, in 1520, doet voor de eene helft aan een godsdienstig feest denken; voor de andere helft aan eene rederijkers-maskerade welke Filips de Goede en Karel de Stoute met welgevallen zouden hebben zien voorbijtrekken.

Een volk, bij hetwelk zulke optogten sedert eeuwen inheemsch en vaste uitingen van het nationaal leven zijn, bezit ontegenzeggelijk eene kunstenaarsnatuur. Het zal voor eene zaak, een beginsel, een denkbeeld, in geestdrift kunnen ontgloeijen; tijdelijk daarvoor kunnen lijden, en alles opofferen. Maar juist omdat het bij voorkeur eene artistieke natie is, zal het in zijne ingenomenheid niet lang volharden. Betrekkelijk spoedig zal het gaan inzien dat hetgeen men denkbeelden en beginselen noemt, tot het gebied van het afgetrokkene behoort waarvoor het aanleg mist. Zijn enthousiasme zal berusting, zal onverschilligheid worden. Misschien gevoelt het naderhand berouw, de verveling der standvastigheid niet met taaijer geduld doorgestaan te hebben. Maar het kon niet anders. De natuur ging boven de leer. Op een gegeven oogenblik wil een kunstenaar wel martelaar worden; doch men moet niet van hem vergen dat hij zich levenslang in zak en asch hulle.

Voor mij ligt in die beschouwing, welke onder het zien voorbijtrekken der Grande Cavalcade van Augustus 1880 (*calvacade* noemde haar de luide stem eener programma's ventende vrouw uit het volk) zich verlevendigde; voor mij ligt daarin de halve oplossing van een voornaam raadsel der belgische geschiedenis. Het feit, bedoel ik, dat de opstand tegen Spanje in de 16de eeuw, die in Noord-Nederland met het vestigen van een onafhankelijken Staat eindigde, in de Zuidelijke-Nederlanden niet heeft kunnen slagen.

De belgische historicus Altmeyer heeft de bouwstoffen van een omvangrijk boek over dit onderwerp nagelaten, bijeenverzameld uit echte, nog niet geraadpleegde vaderlandsche bronnen. De regering kocht die papieren, en door tusschenkomst eener geleerde vereeniging of maatschappij zullen zij binnenkort uitgegeven worden. Tien deelen nieuwe bescheiden, vrucht der nasporingen van een geheel leven.

Natuurlijk zal uit dit werk nogmaals blijken dat het mislukken der omwenteling in Zuid-Nederland aan eene groote verscheidenheid van oorzaken moet toegeschreven worden. De edelen, de staten, de geestelijkheid, de burgers, het volk, - alles moet, daar de uitslag in het Noorden zoo verschild heeft van dien in het Zuiden, alles moet hier anders in elkander gezeten, in elkander gegrepen, op elkander teruggewerkt hebben. Enkel toeval kan het niet geweest zijn. Er moet eene zamentreffing van bijzondere omstandigheden hebben plaats gehad.

Altijd echter, geloof ik, zal tot op zekere hoogte ook zeker verschil van landaard in rekening moeten gebragt worden. Zijn de Belgen en de Hollanders wel ooit vogels van één veeren of uit één nest geweest? In de 16de eeuw waren zij het blijkbaar niet geheel en al; en men behoeft slechts op den verschillenden loop te letten dien, in de 17de eeuw, de schilderkunst in beide landen is gaan volgen, om zich te overtuigen dat, ondanks de verwantschap op menig gebied, er uiteengaande neigingen bestaan hebben. Ik spreek van neigingen, niet van deugden. Het veroveren van een onafhankelijk volksbestaan is in zichzelf geen deugd. Of wel, het kan op zulk een verlies van andere goede eigenschappen te staan komen, dat het voorregt er door opgewogen en half vernietigd wordt.

Mij is geen belgisch schrijver van den nieuweren tijd bekend die den eigenlijken aard der zuidelijke opstandelingen in de 16de eeuw zoo naauwkeurig heeft voorgesteld als Charles de Coster, in den historischen roman *La légende d'Ulenspiegel*. Niet dat De Coster (hij overleed in Mei 1879, pas twee en vijftig jaren oud) in allen deele eene eer der belgische letteren geweest is. Hij was met sommige gebreken behebd, die Theodoor van Ryswyck insgelijks aankleefden. Ook niet, dat zijn hoofdwerk gezegd kan worden onberispelijk van samenstelling te zijn. De aanhef wekt verwachtingen die te dikwijls onvervuld blijven. Het ligt ook niet hieraan dat De Coster voor zijne vervolgte en geplaagde medeburgers uit den ouden tijd, slagtoffers van Spanje, steeds of bij voorkeur eerbied afdwingt. Zijn held is daartoe te zeer een avonturier, een drinker, een vrouwejager, een snaak; althans bij buijen. Maar de gezonde levenslust, die op den bodem van Tijn Uilespiegel's karakter

sluimert, mag niet over het hoofd gezien worden. Als mengsel van goed en kwaad is hij een merkwaardige type. Hij heeft het diep gevoel van regt, hetwelk een volk op den duur het despotisme haten doet. Hij lijdt mede met den kleinen burger, tot wiens stand hij behoort. Hij is dapper, vindingrijk, en edelmoedig: een poorter met de gevoelens van een ridder. Zijne litzinnigheid zelve heeft iets elegants, iets artistieks, iets van de veder welke Teniers eenmaal zijn jonge dansende vlaamsche boerebruigoms op de muts steken zou, en waarmede dan ook, op de titelprent, Tijl's hoofddeksel versierd is.

Niet alleen houd ik het er voor dat Charles de Coster in zijne eenvoudigheid (want zijn kwanswijs oud fransch is maar een masker, en hij was meer een man van smaak dan van studie) de Belgen der 16de eeuw op die wijze naar het leven geteekend heeft. Ik geloof ook dat de opstand tegen Spanje in Zuid-Nederland om de zelfde reden mislukt is, die ons De Coster's boek onbevredigd uit de handen doet leggen.

Wanneer Tijl de guitestrecken zijner vlegeljaren achter den rug heeft, dan zweert hij wel, bij het lijk zijns vaders, een ernstig man te zullen worden, een echte Geus; doch hij doet zijn eed niet gestand. Alleen bij tusschenpoozen ontwaakt in hem de volksheld. Zijne doorgaande levenswijze blijft die van den zigeuner, den onverbeterlijken pretmaker, den man naar het hart van Jan Steen. Er is in zijne vrijheidsliefde, hoe vurig ook, iets negatiefs. Hij wil den koning weghebben, de priesters, de inquisitie, de regters die met de geestelijkheid heulen, de landvoogden die door belastingen het volk uitzuigen. Maar met welk doel? Dit begrijpt men niet, of te weinig. Wij gevoelen alleen dat Uilespiegel in zijn regt is, wanneer het instinkt van zijn landaard hem zegt dat het leven de moeite niet loonen zou, zoo elke kermisvreugde er uit gebannen werd.

Nu vergelijkte men echter dezen grondregel met de stemming waarin de opstand tegen Spanje in Noord-Nederland, ik zeg niet aanvaard, want daarin stonden Noord en Zuid gelijk, maar volgehouden is! De Hollanders, al toonden zij zich gematigder beeldstormers, waren even heftig anti-paapsch en

anti-spaansch als de Belgen. In zucht naar onafhankelijkheid gaven zij de zuidelijke broeders niets toe. Maar zij wisten beter wat zij wilden; of ten minste, onder de leiders van den opstand in het Noorden bevonden er zich, die doorzagen welke partij er, voor het stichten eener onafhankelijke nationaliteit, van de opgewekte kalvinistische hartstogten te trekken viel. Zuchtend of vrijwillig, de Hollanders hebben zich onderworpen aan de noodzakelijkheid, een vreugdeloos kalvinistisch leven te leiden. Het bestaan der hoogere standen werd in Noord-Nederland zoo saai dat de schilders, tenzij in konventionele schuttersmaaltijden, in sombere regente- en regentessestukken, geen kans zagen het op doek te brengen. Het afbeelden van gemeene drinkgelagen, in gemeene herbergen, moest als veiligheidsklep der onderdrukte vrolijkheid dienst doen; gelijk aan de bruiloftsmaaltijden door schuinsche liedjes het puritanisme zich schadeloos stelde, of in de schouwburgen voor een keer het hart ophaalde aan eene uit de goot afkomstige klucht. Maar onderwijl werd in Europa de strijd tegen Spanje krachtig en glansrijk voortgezet; werd in Indie een groot overzeesch rijk gesticht; werden Amsterdam de schatten verzekerd, die Antwerpen derven moest; en verrezen er, tot eer der wetenschap, beroemde Hoogescholen.

Belgie heeft voor zijn meerderen levenslust, zijn krachtiger artistieken zin, gedurende meer dan twee honderd jaren met het verlies zijner onafhankelijkheid geboet. Dit is eene harde straf geweest. Maar ook Holland is niet vrijgeloopen. Om zich te kunnen handhaven heeft het zich moeten afzonderen, in zichzelf moeten opsluiten. Het is buiten de algemeene beschaving geraakt; is in de achttiende eeuw allengs eene europesche kuriositeit geworden. En eene wormstekige kuriositeit daarenboven! Toen de kalvinistische republiek tweehonderd jaren bestaan had, is zij op een kouden winterochtend van het jaar 1795 roemloos ineen gezonken. In het begin dezer eeuw hadden Holland en Belgie elkander niets te verwijten, niets te misgunnen. Beiden waren van de kaart van Europa geschrapt, en fransche wingewesten geworden.

Ik gaf reeds te kennen dat Tjil Uilespiegel mij toeschijnt, door eenzijdigheid, zich aan zwakheid en ligtzinnigheid be-

zondigd ja, maar tevens, in één voornaam opzigt, de zaak bij het regte eind gehad te hebben. Laat mij dit mogen herhalen. De geschiedenis heeft, ten aanzien van hetgeen er goeds in hen was, de Belgen in het gelijk gesteld; en het oordeel der Noord-Nederlanders zelf gaat daarin met de geschiedenis mede. Het is niet alles deugd geweest, wat in den strijd tegen Spanje de Hollanders heeft doen zegevieren; niet alles ondeugd, wat de Belgen heeft doen bezwijken. Aan de eene zijde zijn niet enkel voordeelen behaald, aan de andere zijde is niet enkel schade geleden. De Belgen hebben integendeel iets overgehouden wat de Hollanders zich nog eigen moeten maken: ik weet niet welken zin om het leven te verfraaijen, de alledaagsche zorgen voor een keer van zich af te schudden, onbekrompen in de beurs te tasten, ten einde een uitgezocht genoeg te smaken. Ongetwijfeld zouden de Belgen zeer verkeerd gehandeld hebben, zoo zij in de 16de eeuw, ter wille van het kalvinisme, dien natuurlijken aanleg hadden onderdrukt. En nog verkeerder zouden zij heden ten dage handelen, zoo zij, ter wille van hun fatsoen of uit menschevrees, er te weinig van lieten blijken.

Dit laatste voeg ik er bij, omdat in den geschiedkundigen en zinnebeeldigen optogt, welks herinnering mij deze beschouwingen doet schrijven, Uilespiegel schijnen moest haast te zeer een ordelijk huisvader geworden te zijn, beschaamd over de losse haren zijner jeugd. Sommige bijzonderheden waren grappig genoeg, maar werden zoo niet bedoeld. Onmogelijk kan verhinderd worden, wanneer men een ligt en digt getimmerden zegewagen door paarden laat voorttrekken over straatsteen, dat het dreunen van den wagen zich mededeelt aan de beelden van hout of gips, die zich op den top in evenwigt houden. Het maakte een uiterst humoristischen indruk, koning Rubens en koning Leopold, met verguldsel en al, zoover het oog hen volgen kon, op die wijze te zien voortwiebelen door Brussel's straten en langs Brussel's boulevards. Voor het overige niets dan ernst, niets dan echte geschiedenis en deftige zinnebeelden. Het éénig oogenblik dat men aan den dorstigen Tijn dacht was, toen de groote bierwagen voorbijtrok, met Gambrinus, in Silenusgedaante, hoog in de lucht en schrijlings op zijne ton.

Om het even! Een brusselsch koffijhuishouder heeft met regtmatige fierheid mij verzekerd dat er in den stoet negenhonderd paarden en vijftienhonderd menschen medewerkten; de uitrusting een millioen franken gekost heeft; en iedere omgang (de voorstelling is driemaal herhaald) honderdduizend. De trein, als ooggetuige kan ik dit bevestigen, was drie kwartier lang. Van de allegorische zegewagens trof mij het meest die van den landbouw, getrokken door vierentwintig ossen, in zes schoone spannen van vier. Dit was inderdaad een indrukwekkend schouwspel. Voor den vreemdeling bezat overigens het historisch gedeelte de meeste kracht van aantrekking. Eerst: de middeleeuwsche kostumen, gegroept om den zegewagen der oude gemeenten. Dan de renaissance-tijd: zeventien amazonen, voorstellend de zeventien nog ongescheiden provincien. Daarna het tijdvak van Maria Theresia: de keizerin, te paard onder een troonhemel, voorafgegaan en gevolgd door witte oostenrijksche uniformen. Tot besluit: de groep van 1830, met een muziekkorps te paard in de kleedij der Kozakken van de Maas, en daarachter een flink korps vrijwilligers, vlug ter been. Kozakken en infanterie, allen in vonkelnieuwe blaauwe kielien, - bij wier aanblik de Hollander, die vijftig jaar geleden nog een kind was, gevoed met moedermelk en citadelpoëzie, de vroegste vaderlandsche herinneringen zijner jeugd voelde ontwaken.

Het was de eerste maal in mijn leven dat ik met eigen oogen zulk eene belgische maskerade zag, en het heeft mij niet berouwd om harentwil een dag langer te Brussel gebleven te zijn dan het plan was. Ik stel de vertooning geenszins op één lijn met Belgie's vorderingen in de bouwkunst, bij voorbeeld. Maar zij opent aardige kijkjes, en men is naderhand blijde er *de visu* over te kunnen medespreken.

IV

Ongaarne laat ik de historische beschouwingen varen, waar-

toe elk bezoek aan Brussel onwillekeurig den stamverwant noodigt. Doch ik mag niet vergeten dat, zoo de feesten van 1880 een nationalen stempel gedragen hebben, zij bovenal merkwaardig zijn geweest door hetgeen zij omtrent België's ontwikkeling in de laatste vijftig jaren te aanschouwen gaven, onafhankelijk van elke betrekking tot Holland in vroeger tijd niet alleen, maar ook gedurende de korte vereeniging van 1815 tot 1830.

Het ernstig *verso* der illuminatien, der vuurwerken, der fanfares, der maskeraden, der gondelvaarten, der tooneelvoorstellingen, is, behalve door muzikale uitvoeringen op groote schaal, die de belgische toonkunst zeer tot eer verstreken, geleverd door twee kapitale tentoonstellingen, beiden te Brussel: eene van nationale kunst, in het nieuwe Palais des Beaux-Arts der Rue de la Régence, en eene van nationale nijverheid, in het nieuwe Palais de l'Industrie, op den heuvel tegenover de Rue de la Loi. Eene beschrijving van beiden te ondernemen zou een ondankbaar werk zijn, reeds verrigt (en beter verrigt dan woorden dit doen kunnen) door de prenten der voortreffelijke *Illustration Nationale*. Ik stip slechts eenige feiten aan, en geef eenige opmerkingen ten beste.

Oordeelend naar hetgeen ik in 1862 te Londen en in 1878 te Parijs van de nieuwere belgische kunstschool gezien had, verwachtte ik dat de jubilé-tentoonstelling van 1880, te Brussel zelf, een nog veel vollediger overzicht zou aanbieden. Daarin ben ik teleurgesteld. Twee vruchtbare levende meesters vooreerst, Emile Wauters en Charles Verlat, exposeerden hunne voornaamste werken in afzonderlijke lokalen, eigen of gehuurde ateliers, buiten het tentoonstellingsgebouw. En dit was nog de voornaamste oorzaak der vele gapingen niet! Vele groote werken van De Keyser, Leys, Gallait, Slingeneyer, Portaels, bevinden zich in kerken, stadhuizen, of andere openbare gebouwen, waaruit zij niet losgemaakt kunnen worden. Wiertz verlaat zijn eigen muzeum niet. Al heette de tentoonstelling in het Palais des Beaux-Arts eene 'Exposition historique de l'art belge de 1830 à 1880', zij gunde niet, hoewel ook beeldhouwwerken, aquarellen, en teekeningen omvattend, hetgeen wij op zijn duitsch een totaalblik noemen.

Een genoegen en eene verrassing was het, met dat al, de vorderingen gade te slaan door de belgische kunst in dat tijdperk gemaakt, eerst onder franschen invloed, daarna op eigen voeten. Voor de Belgen der 19de eeuw zijn de fransche schilders geworden hetgeen in de 16de en de 17de de italiaansche voor hen waren. Eenerzijds is hunne moderne school eene succursale van die van Parijs; doch tegelijk putten zij meer en meer uit het nationale leven, bestuderen de nationale binnenkamer, het nationaal landschap, het nationaal rivier- of zeegezicht, de nationale geschiedenis.

Ik behoef niet te herinneren tot welke hoogte Leys de herleving der oudvlaamsche lokale kleur heeft opgevoerd. Leys vertegenwoordigt hetzelfde jaartal, als in den historischen optogt de zegewagen der middeneeuwsche Gemeente. Bij Gallait vindt men de eeuw der Zeventien-Provincien terug. Zijne graven van Egmond en Hoorne hebben de vlaamsche kleeding van den ouden tijd afgelegd en zich in de nieuwere spaansche gestoken. Het tijdvak der spaansche landvoogden, na de scheiding, herleeft bij Willems. Hij geeft heeren en dames uit de groote wereld dier dagen, louter fluweel en satijn. Bij Madou ontmoet men de staartpruiken der eeuw van Maria Theresia, de driekante hoeden, de korte broeken, de schoenen met gespen. Aan hem sluiten zich de schilders onzer eigen tijdgenooten aan: De Winne met zijne uitnemende mansportretten, Alfred Stevens met de bekoorlijke vrouwebeeldjes zijner fantasie. Intusschen zijn, terwijl Dillens ons Zeeland bestudeerde, Portaels en Verlat - ook al naar fransche voorbeelden - het Oosten gaan aanhechten, en bragten zij, de een uit Egypte zijne ideale typen, de ander uit Syrie die realistische mede, aan wier bloote voeten men het stof der woestijn ziet kleven.

Bestaat er eene specifiek belgische schilderschool, van de andere hedendaagsche scholen in Europa onderscheiden? Wanneer men daarbij aan de Van Eycken en Metsys, aan Rubens en Van Dyck denkt, neen. Maar onze eeuw is in alles, ook in de kunst, zoo kosmopolitisch, dat op de vraag, dus gesteld, geen antwoord kan gegeven worden. Zoo er geen nieuwere belgische kunstschool bestaat, er bestaat zeer degelijk een krachtig belgisch kunstenaarsleven van den nieuweren tijd. Met

voorbeeldige opgewektheid zijn de Belgen na 1830 aan het werk getogen; hebben zich gevormd naar de beste toenmalige modellen in het buitenland; zijn toen ingekeerd tot zichzelf; zijn bij toeneming de overleveringen hunner eigen roemrijke kunstgeschiedenis gaan raadplegen; en behalen thans, zoo vaak op eene wereldtentoonstelling vergelijkend examen gehouden wordt, de eervolste vermeldingen. Uit dit oogpunt was de expositie in het Palais des Beaux-Arts ongemeen belangwekkend. Geen tweede land van België's omvang in Europa bragt, gedurende de laatste vijftig jaren, op een gelijk getal schilderwerken, zoo veel buitengewone en van europesche vermaardheid voort.

Op de bevallige schilderij vol kleine meisjes, van Jean Verhas, vond ik reeds gelegenheid de aandacht te vestigen. Voor de meeste bezoekers uit het buitenland was Verhas een onbekende, dien zij van harte welkom geheeten hebben. Een andere veelbelovende onder de jongeren is Jan van Beers, de zoon van den dichter. Zoo zijn voortgang gelijken tred houdt met zijn begin, dan zal hij binnen weinige jaren een der beroemdste schilders van zijn land zijn.

En nu wenkt ons de nijverheidstentoonstelling die, nog kosmopolitischer dan hare zuster, in het geheel niet naar oorspronkelijkheid vraagt, zoo maar het bewijs geleverd is dat, voor het vruchtbaar maken van 's lands kapitaal en 's lands bodem, al de hulpmiddelen der eeuw te baat genomen zijn.

Dit bewijs *is* geleverd. Verbaast België den door trekkenden vreemdeling door zijne welvaart en zijn rijkdom, de afdeling 'Industrie' der Exposition Nationale verklaarde dit raadsel. Sedert zijne afscheiding van Nederland heeft België al zijne vroegere middelen van bestaan om zoo te zeggen herzien, en daarenboven een groot aantal nieuwe in het leven geroepen.

De papierfabrikatie, bij voorbeeld, heeft een verbazenden omvang bekomen. Dezelfde belgische firma die in 1830 honderdduizend kilo 's jaars vervaardigde, levert thans ieder jaar tien millioen kilo. De geheele produktie wisselt tusschen twee en dertig en vijf en dertig millioen kilo, waarvan in 1879 achttien en een half millioen kilo uitgevoerd werden.

Dertig jaren geleden bestond er in België geen enkele sigare-

fabriek. Heden ten dage levert België aan Amerika, en aan die landen van Europa waar geen monopolie gevonden wordt, groote hoeveelheden havana-sigaren, gemaakt te Antwerpen, te Gent, te Brussel, te Luik, en op sommige kleine plaatsen in Vlaanderen. De tabakskultuur, van oudsher in België gevestigd, heeft zich in verschillende distrikten krachtig uitgebreid. Tot in de kleinste steden, en zelfs op dorpen, vindt men tabaksfabriekjes die in de behoeften der omwonende bevolking voorzien.

Brussel vervaardigt ieder jaar voor twee millioen franken aan handschoenen voor het buitenland. Het artikel 'lingerie confectionnée belge', dat in zichzelf reeds een tak van den europeschen handel vormt, heeft in den laatsten tijd ook de korsetten in zich opgenomen. Eén fabrikant zendt daarvan tegenwoordig twintig duizend dozijnen 's jaars naar de Vereenigde-Staten.

De katoenspinnerijen en weverijen, in het leven geroepen door koning Willem I, zijn in zulke mate gaan bloeijen dat, wanneer men met de uitgebreidheid des lands en het zielestal der inwoners rekening houdt, België in dezen tak van nijverheid alleen door Engeland en Zwitserland overtroffen wordt. Het middenpunt dier bedrijvigheid is Gent.

Dan komen de wapenfabrieken van Luik. Het getal revolvers, te Luik vervaardigd, is van zeventigduizend in 1867 geklommen tot vierhonderd duizend in 1878 en 1879. Geheel Europa wordt door Luik van jagtgeweren voorzien, ook al heeten die afkomstig van fransche of engelsche fabrikanten. Veertien millioen franken 's jaars is het gemiddeld cijfer van Luik's gewapenden uitvoer.

De vaarten in België zijn sedert 1830 met vijfhonderd kilometers aangegroeid; de straatwegen met tweeduizend. Wat de thans bestaande vierduizend vijfhonderd kilometers spoorweg betreft, deze zijn geheel en al eene schepping van den nieuweren tijd.

Niets heeft de zucht der Belgen naar een onafhankelijk volksbestaan zoo krachtig in de hand gewerkt, als de spoorwegen. Aan de lokomotief danken zij het dat zij, daags na de omwenteling bijna, zonder zich aan Holland te storen te hebben,

de Noordzee en de Schelde in betrekking konden brengen met de Maas en den Rijn, en zichzelf daardoor aan een middel van gemeenschap met Midden-Europa helpen.

In Junij 1833 werd het eerste spoorwegontwerp ingediend; in Mei 1834 was de voordragt wet; in Mei 1835 liep de eerste trein van Brussel naar Mechelen. Waren de drie eerste lokomotieven in Engeland moeten vervaardigd worden, door Stephenson, reeds in December 1835 kon de belgische firma Cockerill, te Seraing, het gouvernement eene lokomotief van eigen fabrikaat aanbieden. Van de honderd dertig, in wier bezit omstreeks het begin van 1840 de regering zich verheugde, waren er reeds tachtig in Belgie gemaakt: te Seraing, te Luik, en te Brussel. Op dit oogenblik, en sedert lang, loopt op de belgische spoorwegen geen enkele buitenlandsche lokomotief; en (zulk eene vlugt nam deze industrie) het gouvernement heeft thans de keus uit meer dan zestig belgische leveranciers.

Door het vervaardigen van lokomotieven zijn de Belgen van zelf aan het zamenstellen van andere stoomwerktuigen geraakt, en, nadat zij hunne eigen spoorwegen, hunne eigen katoenspinnerijen, hunne eigen lakenweverijen, van het noodige voorzien hadden, ook voor het buitenland gaan werken. Op die wijze is, na uitkoop van Koning Willem I, de beroemde inrigting van Seraing ontstaan; die misschien niet meer dan een twintigste deel vertegenwoordigt van hetgeen het land op dit gebied vermag, maar, door hare ligging en hare volledigheid, de beste voorstelling geeft van het geheel. De Société Cockerill te Seraing delft kolen, delft erts, giet staal, en levert alle soorten van stoomwerktuigen. Op de jongste tentoonstelling maakte zij, mag men zeggen, de bewondering der wereld gaande. Haar reusachtige stoompomp van duizend paardekrachten, bestemd voor het droogmalen eener mijn in Pruissen, stak hoog boven alle andere voorwerpen uit, en bragt de grove en toch zoo lenige schonken met indrukwekkende statigheid in beweging.

Wanneer men aan den voet van zulk een werktuig staat, dan gevoelt men eerst regt zijne eigen nietigheid, en welke dommekrachten, dienstbaar gemaakt aan de schranderheid, door

onze 19de eeuw ontketend zijn. De oudheid heeft grootsche werken volbragt, herkenbaar aan onmetelijke bouwvallen. Doch van iets, tegelijk zoo magtig en zoo fijn, zoo noodlottig en zoo beziel, heeft zij zelfs geen voorstelling gehad.

De lezer schenkt mij het overige, onderstel ik. Belgie brengt, als voedsel voor de hoofdtakken zijner nijverheid, ieder jaar acht duizend tonnen lood voort, tachtig duizend tonnen zink, vijfhonderd duizend tonnen ijzer en staal. Elke ton op duizend kilo berekend. De steenkolen-productie van Henegouwen, Namen, en Luik, die in 1830 twee millioen vijfhonderdduizend ton 's jaars bedroeg, dertigduizend werklieden bezighield, en eene waarde van vijf en twintig millioen franken vertegenwoordigde, werpt op dit oogenblik vijftien millioen tonnen af, geeft werk aan honderd duizend man, en wordt geacht met eene jaarlijksche inkomst van honderd vijftig millioen franken gelijk te staan.

Die kolen en die metalen zijn het eigenlijk geheim van Belgie's fortuin. Door de gelukkigste zamentreffing van omstandigheden is Belgie een afzonderlijke Staat geworden, juist op het oogenblik dat de stoffelijke beschaving van Europa eene nieuwe wending nemen ging. IJzer voor de spoorstaven en de werktuigen; kolen voor het gas en den stoom; - Belgie bezat ze in overvloed. Waar de gelegenheid zoo gunstig stond, maakte de nood spoedig vindingrijk; prikkelde de nationale eigenliefde tot inspanning; deed de vaderlandsliefde offers brengen; en regtvaardigde zich, in de oogen van elk onbevooroordeelde, de scheiding van 1830. De nationale tentoonstelling van 1880, ik herhaal het, heeft hier op schitterende, ginds op geduchte, in elke afdeeling op eervolle wijze, dit feit aan het licht gebragt.

Laat mij er mogen bijvoegen dat te midden dier bijna onstuimige vlugt, door de nijverheid genomen, noch het onderwijs verwaarloosd is, noch de goede smaak schade geleden heeft. De geheele eerste sektie der tentoonstelling ('Enseignement. - Arts industriels et décoratifs') gaf daar getuigenis van. Wat al afgebeelde model-lokalen van bewaarscholen, lagere scholen, middelbare scholen, akademien, muzeums! Welk eene verscheidenheid van leermiddelen! En de instrumenten,

de telegrafische en de fotografische toestellen, de uurwerken, de orgels en de klavieren, de schilder- en teekenbehoefden, de papérierie! De grens der kunstnijverheid is genaderd, naar men bemerkt. Tapijten en meubelstoffen, die met de oudvlaamsche kunnen wedijveren; bewonderenswaardige kantwerken; boekbinderswerk van de fijnste kwaliteit; vonkelende juweelen; de rijkste keus van plateel- en brons- en marmmerwerk; salon- en zitkamer-ameublementen gelijk alleen millionairs bekostigen kunnen, maar alle dichterlijke epikuristen, ook al knopen zij met moeite in de werkelijkheid het oude jaar aan het nieuwe, vrijheid hebben zich te droomen. Inzonderheid het stoffeerders- en meubelmakersvak is in België, door studie en oefening, de volmaaktheid zeer nabij gebragt.

En hoe kan dit, bij een weinig nationale eerezucht, anders zijn, waar, op het gebied der kunstnijverheid, uit de belgische kerken, de belgische muzeums, de belgische boekerijen, de verzamelingen van belgische partikulieren, nationale gedenkstukken bijeen te brengen vallen, gelijk de Exposition Rétrospective de l'Art Industriel, in het hart der Exposition Nationale, te bezigtigen gaf? Tweehonderd oude tapijten, uit den bloeitijd der vlaamsche weefkunst; tweehonderd handschriften uit de bourgondische bibliotheek, versierd met onsterfelijke miniaturen; honderd oudvlaamsche schrijnen en dressoren en lezenaars en tafels; een geheel prieel van oude kantwerken en oude priestergewaden, geborduurd, zou men zweren, naar teekeningen van Memling; duizend en nogmaals duizend voorwerpen van gedreven koper, gedreven zilver, gedreven goud, beurtelings de tijdvakken van Frans I, Lodewijk XIV, en Lodewijk XVI in herinnering brengend, - aan deze tastbare overleveringen der kunstliefde van het voorgeslacht is België zoo rijk, dat de goede smaak in onze dagen er de hand slechts behoeft uit te strekken. Sedert men die mijn is gaan ontginnen, is het materiaal telkens degelijker, zijn de vormen allens onberispelijk geworden. Eere wien eere toekomt: de moderne Salons en Collectivité, bijeen gebragt door verschillende fabrikanten in verschillende steden, werden door de Exposition Rétrospective *niet* in de schaduw gesteld.

V

Een engelsch schrijver over de brusselsche feesten van 1880, overigens ten aanzien van Belgie zeer welwillend gezind, stelt als eene uitgemaakte zaak dat men de bewonderenswaardige vlugt, sedert 1830 door Belgie genomen, bovenal als een gevolg van Belgie's - onzijdigheid te beschouwen heeft. Het kleine Belgie is alleen groot kunnen worden, redeneert hij, doordat de mogendheden, met Engeland aan de spits, zijne neutraliteit gewaarborgd hebben, en tegelijk nooit door de Belgen ook maar eene poging is aangewend om die voorwaarde van hun volksbestaan te schenden.

Ik betuig, van zulk een *chercher midi à quatorze heures* mij geen voorstelling te kunnen vormen: - tenzij men, om niets over te slaan, ook die onzijdigheid wenscht medegerekend te zien onder de vele en velerlei gunstige omstandigheden door welke Belgie's opkomst bevorderd is. Maar, kleine noch groote volken kunnen aan eene negatieve beweegkracht van dien aard in de eerste plaats hun bloei te danken hebben.

Neen, bij al het overige waarop wij thans niet terug behoeven te komen; bij den rijkdom van zijn bodem, bij zijn spoorwegnet, bij zijne handelsbetrekkingen, bij den in 1830 opgelegden nood alleen op eigen krachten staat te maken, - is vooral het aannemen der fransche taal Belgie's behoud geweest. Het fransch, in de eerste plaats, heeft Belgie van de middelmatigheid gered waarin het anders weldra zou teruggezonken zijn. Het fransch gaat voort, Belgie's betrekkelijke meerderheid te verzekeren.

Gemakkelijker welligt dan een der andere kleine volken van Europa begrijpen wij Nederlanders, welk een voorregt het voor Belgie geweest is, op straf van ondergang, zijne beschaving te moeten regelen naar die van een groot naburig land, daarenboven zoo arbeidzaam, zoo ondernemend, zoo rijk, zoo kunstvaardig, zoo veerkrachtig en levenslustig, als Frankrijk. Daarin ligt het eenige voorname onderscheid tusschen onze eigen beschaving en die van Belgie. In honderd zaken van ondergeschikt belang staan de Belgen en wij gelijk. In hon-

derd andere, minder ondergeschikt, overtreffen wij hen. Doch zij kennen een prikkel dien wij missen; een prikkel van de hoogste orde; en zonder welken, voor de kleine natien van den tegenwoordigen tijd, alle andere voorregten hunne waarde verliezen.

Bij gelegenheid van ik weet niet welk internationaal kongres herinner ik mij een geestig journalist uit Praag ontmoet te hebben, geboren Bohemer, die belangwekkende bijzonderheden omtrent de nieuwere boheemsche poëzie en romantiek verhaalde. Allen dachten wij dat nu ook de courant, aan welke hij verbonden was, in het boheemsch geschreven werd, en wij kennis hadden gemaakt met iemand die hoofdartikelen en nieuwsberigten opstelde in eene taal, welke de bekwaamsten onzer slechts van hooren zeggen kenden.

Doch dit was een misverstand. Alle voorname te Praag verschijnende dagbladen, deelde hij ons mede, werden in het duitsch geschreven. Duitsch was het voertuig van lager, middelbaar, en hooger onderwijs; duitsch de taal van het staatsbestuur, in gemeenten en provincien; de taal der regterlijke magt; de taal der boheemsche afgevaardigden in de Kamer te Weenen.

Wel bestond er een moderne boheemsche litteratuur van onbetwistbare verdienste; maar de beoefenaren van deze waren direkteuren of leden van genootschappen uit wier fondsen de kosten der uitgaven bestreden werden. Op die wijze had Boheme het dubbele voorregt, door het duitsch een levend lid der groote oostenrijksche monarchie en van het nog grootere duitsche vaderland te vormen, en tegelijk door het boheemsch eene afzonderlijke nationaliteit te blijven, - vruchtbaar in het voortbrengen van nieuwe nationale werken, ijverig in het bestuderen van de historische en litterarische overblijfselen der nationale oudheid.

Ziedaar, - indien het bij zulk een gewigtig onderwerp geoorloofd is, zich tot aanduidingen te bepalen, - ziedaar de vlieg welke de Belgen in 1830 ons afgevangen hebben. Het vlaamsch zou hun ondergang geweest zijn; het fransch heeft hen behouden. Hunne parlementaire redenaars zijn geen Mirabeau's; in de poëzie moeten zij hun Lamartine nog voortbrengen;

hunne prozaschrijvers munten, over het algemeen, minder door smaak dan door kundigheden uit. Maar er is een hooge standaard waartoe te hunnent elk, die wil medetellen, trachten moet zich te verheffen; en zulke standaarden bepalen den graad eener beschaving.

Het gevaar dat de belgische vorsch, door aanhoudend op de groote fransche koe te staren, zichzelf te bersten blazen zal, is hersenschimmig. Den Noordnederlanders der 16de en der 17de eeuw ten minste is het zeer goed gekomen, in hunne soort even magtig te willen worden als de koning van Spanje. Tentoonstellingen als de twee brusselsche van 1880 zijn feiten welke men niet wegredeneert. Belgie, het land der begijnhoven, is in slechts vijftig jaren een volledig ontwikkelde moderne Staat geworden, waar handel, nijverheid, wetenschappen, kunsten, een ongewonen trap van bloei bereikt hebben. Zonder kolonien is het roomsche Zuiden verder gekomen, dan zelfs het bezit van een zoo schoon rijk als de Maleische Archipel het protestantsch Noorden brengen kon.

Men zegge niet dat de Belgen braver, vromer, of knapper zijn dan wij; hun land meer hulpbronnen bezit; zij tegen de konkurrentie van den nieuweren tijd beter gewapend werden. Het een is zoo onwaar of zoo overdreven als het ander. Maar de zaak is dat zij het vlaamsch aan de flaminganten gelaten hebben, en zelf fransch zijn gaan spreken.

1880.

Bij dit opstel heeft een naschrift behoord hetwelk ik hier grootendeels weglaat.

Ik verdedigde in dat aanhangsel de boven uitgedrukte stelling: dat Noord-Nederlands middelmatigheid in den nieuweren tijd, vergeleken bij de snelle vorderingen van Belgie gedurende de laatste vijftig jaren, voornamelijk moet worden toegeschreven aan het isolement waartoe Nederland veroordeeld is door zijne taal.

‘Een volk beweegt zich in een cirkel’, luidde mijne slotsom, ‘wanneer men het een maximum van belastingen laat opbrengen ten einde het eene schrijftaal te onderwijzen welke het nimmer leert spreken, eene spreektaal welke het nimmer zal kunnen schrijven, en die, al schrijft het als Van der Palm en al praat het als Brugman, tot niets anders dient dan

tusschen dat volk en de buitenwereld, waaruit het de vernieuwing zijner levenskracht te putten heeft, een ringmuur op te metselen.'

Hetgeen verder daarover, en over het aannemen van het fransch als tweede moedertaal, door mij gezegd is, kan door belangstellenden worden nageslagen in het *Algemeen Dagblad van Nederlandsch-Indie*, jaargang 1880, laatste kwartaal, en in het maandwerk *Nederland*, jaargang 1881, No 1.

De welwillendheid waarmede mijn denkbeeld in Indie en in Nederland door sommigen ontvangen en beoordeeld is, - eene heuschheid waarvoor ik erkentelijk ben, - zou mij in verzoeking kunnen brengen het nogmaals voor te dragen en met nieuwe redenen aan te dringen. Doch nuttiger schijnt het mij toe, de woorden aan te halen van een man wiens gezag het mijne ver overtreft.

Den 'noodkreet' bedoel ik die, weinige maanden na het verschijnen van mijn welgemeend advies, door den hoogleeraar Max Müller, van Oxford, in de *Deutsche Rundschau* van Augustus 1881 geslaakt is; kreet den schrijver ontlokt door den onmaatschappelijken moedwil die de kleine volken van Europa kinderachtig doet volharden in het schrijven en spreken van maar één idioom.

'Wat *de taal* heeft bedoeld, dat hebben *de talen* verwoest', zegt de uitmuntende schrijver. 'De talen vereenigen de menschen niet; zij trekken scheidsmuren tusschen hen op, onoverkomelijker dan bergen en zeeën. De vogels in het woud verslaan nog altijd het oude roepen, - de menschen hebben opgehouden elkander te verstaan. Gelijk een vogel in de kooi, zoo is de geest van ieder mensch gevangen in zijne moedertaal.

De nagenoeg duizend talen der menschheid zijn louter onverstand. Want onverstand is al hetgeen zichzelf tegenspreekt, en het spreekt zichzelf tegen dat eene kloof te vormen tot het wezen of de bestemming eener brug behooren zou.

Maar het onverstand is een groot en magtig rijk, dat zich niet met één stoot omver laat werpen. Ook zijn zijne ministers slimme lieden. Niemand praat zoo verstandig als deze priesters van het Heilig Onverstand. Geldt het de verdediging eener onverdedigbare zaak in het zedelijke, zij steken zich in monnikskappen en houden processie. Moet er in het verstandelijke iets buitengewoon doms gezegd worden, zij hullen zich in academische toga's. Komt het er op aan iets tegen te houden welks invoering het algemeen welzijn bevorderen zou, dan zetten zij de frygische muts op, of tooijen zich met vaderlandsche kokarden en vaderlandsch dundoek.

Op die wijze hebben zij, onder het masker van patriotisme, de volken wijsgemaakt dat niets zoo heilig of onschendbaar is als hunne moedertaal, en dat een volk ophoudt een volk te zijn wanneer het zijne taal verlaat. De lieden in Wales moeten maar altijd welsh, de Luikerwalen waalsch spreken en schrijven; deden zij anders, zij zouden aan zichzelf en aan hunne vaders hoogverraad plegen. Er wordt tegenwoordig nauwelijks één taal gevonden, één volk, klein of groot, dat niet tot deze leer bekeerd is.

Japan alleen maakt eene uitzondering, en beschaamt de overige landen. Toen dit volk van bij de vijfendertig millioen zielen, met eene beschaving en eene letterkunde ouder dan de meeste europesche, uit zijne dommeling ontwaakt eene wereld om zich heen zag die het niet begreep en door welke het niet begrepen werd, toen gevoelde het dat Japan, met den kogel zijner taal aan het been, nimmer zou kunnen deelnemen aan den wedloop der menschheid. En de ware japansche patriotten, wien het welzijn der nakomelingen meer ter harte ging dan de gemakzucht der tijdgenooten, bepaalden dat in alle scholen des lands engelsch zou geleerd worden, opdat het opkomend geslacht in geestelijk verkeer zou kunnen treden met het volk van Engeland, van Amerika, en daardoor met alle volken der aarde. Moeten de moedertalen daarom uitgeroeid worden? Zij moeten integendeel blijven; en nog langen tijd *zullen* zij blijven als de gezellige vertrouwelijke talen van huis en haard, van lief en leed. Even krachtig als de Zwaben en de Beijeren dit doen, weten op het slagveld des geestes de Sleswijk-Holsteiners de taal van Luther en van Goethe te voeren. Nogtans gedogen zij niet dat men hunne “Modersprak so slicht und recht” hun ontroove.

Er is een tijd geweest dat het latijn als europesche *lingua franca*: dienst deed. Die tijd is voorbij; en in de plaats der ééne doode taal staan thans in Europa vier levende, waartusschen ieder volk dat het tooneel der wereld betreden wil te kiezen heeft: engelsch, fransch, duitsch, en italiaansch. Ieder geleerde, ieder wijsgeer, ieder staatsman, behoort, wil hij zich doen gelden, één dezer talen vlot te spreken en te schrijven, gelijk ieder welopgevoed man tegenwoordig ze alle vier in voldoende mate verstaan moet.

Dat veel huiselijk provinciaal of vaderlandsch dichten zal blijven bloeijen naast deze wereldlitteratuur; dat rumeensche liedjes, servische balladen, deensche tragedien, platduitsche vertellingen, russische novellen, van jaar tot jaar in rijke verscheidenheid zullen voortgaan te tieren, -wie twijfelt er aan? Doch wereldtalen, talen met een verleden en eene toekomst, zijn er thans in Europa maar vier. Of er ooit één wereldtaal ontstaan zal, orgaan der internationale gedachtewisseling van alle volken, kerken, en akademien, wie weet het? De talen van Babylon en van Jeruzalem, van Athene en van Rome, zijn verstomd: staan de kansen van het engelsch of het fransch, het duitsch of het italiaansch, voordeeliger?

Doch laten wij de toekomst en de groote verwachtingen aan hare plaats. Wat wij doen kunnen, wat een ieder kan doen, is op het ruime veld des onverstands, met tak en wortel, althans één vooroordeel uitroeijen. Want een vooroordeel is het dat vaderlandsliefde eene vaderlandsche taal tot voorwaarde heeft, en de eerste plicht van een goed patriot bestaan zou in ten eeuwigden dage, het zij oorlogs- of vredestijd, de wapenrusting zijner landstaal te dragen, oud, zwaar, en verroest.

Blijve bij dit dogme wie het voor de roeping der talen houdt, te bewerken dat de menschen elkander *niet* verstaan. De toekomst zal leeren dat geen mensch, geen volk, zijne schuld aan de menschheid in pasmunt kan afdoen.' - Deutsche Rundschau, 7de Jaargang, Augustus 1881, bladz. 306-308: 'Sprache und Sprachen.'

Daar ik noch de eer heb den heer Max Müller persoonlijk te kennen; noch met hem in briefwisseling sta; noch met hetgeen hij 'mezzofantiasis' noemt in zulke mate hem bezocht acht dat van mijne bescheiden opmerkingen door hem kennis zou genomen zijn, - moet de even volledige als toevallige instemming van zulk een bondgenoot dubbel treffen.

1883.

Mr. C. Vosmaer.

Amazone, door Mr. C. Vosmaer. Den Haag, 1880.

I

Het oordeel over *Amazone* moet, naarmate van het gezichtspunt, verschillend luiden.

Met welgevallen laat het keurig toegesteld boek in één adem zich uitlezen. Aan den stijl is gepeuterd; doch liever wat te veel zorg, dan te weinig. De ten tooneele gevoerde personen hebben iets ongemeens over zich. De italiaansche omgeving niet minder. Het streven van den auteur is: zijne lezers in eene andere, schoonere wereld te doen verkeeren. Hijzelf is evenmin alledaagsch. Om zulk een boek zoo te kunnen schrijven moet men veel gelezen, veel nagedacht, veel ondervonden hebben. *Amazone* getuigt van een rijken en rijpen geest.

Doch - de schrijver zelf zal de laatste zijn die het zich verheelt - dit alles geldt slechts en heeft slechts waarde, wanneer men van de nieuwste nederlandsche letteren in het algemeen een geringen dunk koestert; zoo gering dat, niet onleesbaar te zijn, nadenken en studie te verraden, van te voren als eene zeldzaamheid in een hollandsch boek beschouwd wordt. Vindt men het daarentegen niet genoeg dat de raaf wit zie; verlangt men dat hij bovendien in zichzelf een welgemaakte vogel blijke, afkomstig uit een nederlandsch nest; dan wijkt de slotsom af.

De auteur van *Amazone*, die het 'poëzie en idealisme zijn

aristocratisch van nature' in zijn schild voert, heeft regt te eischen dat men zijn werk uit dit hoogere oogpunt, en zelfs alleen uit dit bezie. En dan treft ons in de eerste plaats, wanneer wij den roman aan de beste voorschriften en de beste modellen toetsen, ik weet niet welk gemis van oorspronkelijkheid.

De toekomstige boedelbeschrijver der nederlandsche bellettrie onzer dagen zal welligt, ten behoeve van een volgend geslacht, bij het opmaken van zijn inventaris *Amazon* als de zuiverste uitdrukking eener hebbelijkheid of overeengekomen plooi van denkwijze onder ons aanmerken. 'Omstreeks 1880,' zal hij zeggen, 'zijn die en die halfduitsche, halfengelsche begrippen over kunst, in Nederland het burgerregt beginnen te verkrijgen, en is men er die en die artistieke levensbeschouwing, waarmede de meer beschaafden, door het lezen van uitheemsche werken, sedert korter of langer reeds vertrouwd waren, smakelijk gaan maken voor onbeschaafden. Verschillende nederlandsche auteurs in dien tijd, prozaschrijvers en dichters, hebben daartoe medegewerkt, elk op zijne wijze. Veel van die prozaïsche verzen en dat dichterlijk proza kunt gijlieden ongelezen laten; alleen *Amazon* niet. *Amazon* is het neusje van den zalm. Hoe de visch smaakt, en of hij naar meer smaakt, dit moogt gijzelf beoordeelen.'

De maatstaf van dien litterarischen notaris der toekomst zal juist wezen; doch bij het aanleggen zal tegelijk van de onderstelling worden uitgegaan dat *Amazon* slechts een kleed van den dag geweest is, waarmede geesten van minder rang, ten einde door te gaan voor op de hoogte van hun tijd, zich getooid hebben.

De meeste denkbeelden in dit boek, ook de in beeld gebragte daaronder, ook de personen, alegader aangekleede denkbeelden, zijn buitenlandsche mode-gemeenplaatsen; teksten van gisteren, afkomstig van over den Rijn of het Kanaal, waaraan eenvoudigen zich vergapen, doch die op ingewijden in deze soort van litteratuur dezelfde werking doen als op eene andere klasse van lezers bijbelteksten in gekostumeerde traktaatjes.

Een geloovig haagsch predikant schreef weleer 'godsdiensdige

en zedekundige novellen.' Thans schrijft een haagsch vrijdenker een 'esthetischen roman.' Daarmede wordt niet bedoeld dat de roman esthetisch is; dit zou vooruitloopen zijn op een indruk dien het publiek nog ontvangen moet. Het beteekent alleen dat, in plaats van vermomde theologie te geven, hij vermomde esthetiek geeft; in navolging van duitsche en engelsche auteurs die tien of twintig of meer jaren geleden op dezen weg voorgingen.

Laat mij door een voorbeeld mogen staven dat de schrijver van *Amazonie* er niet in geslaagd is, zijn werk met den stempel te merken welke het vreemde nationaal doet worden, - zooals, wanneer men metterwoon zich komt nederzetten in een vreemd land, een gouden armband dit wordt, door in het nieuwe vaderland hem naar de Munt te zenden en van de nieuwe nationale keur te laten voorzien. Het spreekt van zelf dat ik mijn voorbeeld niet uit bijwerk kies, maar uit het hart van boek en stelsel.

II

Welk nederlandsch *gentleman* van den tegenwoordigen tijd - want de lezer herinnert zich dat de roman niet in de grieksche oudheid, allermint in deze of gene eeuw der grieksche mythologie, maar in het Napels en het Rome onzer dagen speelt, moderne amourette met eene pompejaansche decoratie tot achtergrond, - welk nederlandsch kunstenaar in den bloei des levens, ontwikkeld en vermaard schilder als onze tijdgenoot Siwart Aisma, zal voor zijne wettige echtgenoot, toekomstige moeder zijner kinderen, eene vrouw begeeren, - eene schoone en vermogende haagsche dame wel is waar, pas dertig jaren oud, en gelukkig reeds weduwe van een nederlandsch minister, maar die te Rome, ten einde genoeg te geven aan een jong amerikaansch beeldhouwer, dezen haar persoon is gaan aanbieden als model, in het bewustzijn van hetgeen zij hare *schoone vormen* noemt? Die er roem op draagt, te dezen aanzien boven elk vooroordeel verheven te zijn, en slechts van liefde voor de kunst te blaken? Eene haagsche mevrouw en aanstaande haagsche mama, in één woord, die aan een vreem-

deling, een ongehuwd man, een toevallig vriend, voor wien zij geen liefde gevoelde en *omdat* zij die niet gevoelde, zich vertoond heeft in haar hemd, en zelfs zonder haar hemd?

De schrijver verhaalt dit met onberispelijke kieschheid, in eene opwelling van geestdrift, vol bewondering voor zijne esthetische heldin; en niemand zou, indien de handeling voorviel te Athene, in de kunstenaarswereld der oudheid, er aanstoot aan behoeven te nemen. Over zeden, welke de onzen niet zijn, hebben wij geen oordeel. Zelfs prinsessen Bonaparte mogen, hoewel haar leeftijd zooveel minder ver affligt, onzentwege voor Canova zitten.

Doch denken wij, voor eene poos, ons in de plaats van den esthetischen held, den schilder! Fries van afkomst, gevormd in Nederland en Belgie, om zijne kunst te volmaken naar Italie getogen, in Italie zelf een voorwerp van algemeene bewondering, wordt Siwart Aisma ons bekend gemaakt als het beste penseel zijner eeuw en een der edelste karakters van zijn land.

Ten gevolge eener teleurstelling in de liefde is hij somber gestemd, en heeft hij zich voorgenomen het niet weder met vrouwen aan te leggen. Daar leert hij, op zijne jongste italiaansche reis, Marciana kennen, de dame van het bezoek bij Askol, den beeldhouwer; en zijne belangstelling gaat weder ontwaken. Eerst strijdt hij tegen zichzelf, en onderdrukt zijne opkomende genegenheid. Doch de liefde wordt eerlang de sterkste. Meer en meer leert hij in Marciana de vrouw bewonderen en beminnen, die voor hem als man en als kunstenaar het ideaal vertegenwoordigt.

Marciana, harerzijds, is ongelukkig geweest in het huwlijk. De minister was een filister gebleken. Zij heeft geen kinderen, maar woont zamen met een oom, man van jaren, beminlijk, monomaan, die haar medeneemt naar Italie, het land van zijn Horatius. Marciana heeft een amazone-aard; den aard der tot jaren van onderscheid gekomen en ontgoochelde vrouw, nog jong en schoon, doch vast besloten zich nooit weder aan een man te hechten, - evenals Siwart Aisma nooit weder aan eene vrouw.

Ten einde de mannen en de liefde op een afstand te hou-

den, speelt zij eene rol en blijft die vervullen... tot zij Aisma ontmoet, die (zij ziet in zichzelf eene fameuse dichteres) haar aantrekt als fameus schilder, vooreerst, en weldra als man van karakter. Zij doet wat zij kan om hem zich uit het hoofd en hart te weren, doch te vergeefs. Wanneer zij hem gebruskeerd heeft op eene wijze die geen ander van haar verdragen zou hebben; zijne koffers reeds gepakt zijn; hij Rome zal verlaten en te Athene de cholera gaan trotseren,-dan krijgt zij berouw, legt het hoofd in den schoot, vertaalt hare wanhoop en hare liefde in een sonnet van Shakespeare, en keert, als Siwart's bruid, met hem en haar oom naar Den Haag terug.

Een zeer gewoon trouwgeval, zoo men wil, maar gegrepen uit het wezen der menschelijke natuur; eene uitnemende stof, waarvan door menig romancier, en meer dan één romanière, met benijdenswaardig talent partij getrokken is.

Bij den schrijver van *Amazonie* echter komen wij er zoo gemakkelijk niet af! Zijne Marciana is niet slechts eene vrouw, zij is ook eene rigting; en Aisma niet maar een schilder met buitengewoon veel talent, maar tevens iemand die aan levensbeschouwingen doet, en bij wien dit filosoferen de fijne punten van het gevoel verstompt heeft.

Hij verneemt met zekerheid dat Marciana den beeldhouwer is gaan opzoeken in zijn atelier en haar naakt hem tot model heeft gediend, - en hij laat zich door Askol met een kluitje in het riet sturen. Hij gelooft Marciana op haar woord, wanneer zij zweert dat alles is toegegaan in eer en deugd. Bezitter van Marciana's schoonheid uit de derde hand, - na den minister en na den beeldhouwer, - acht Aisma, in de kracht zijner esthetiek, zich den bevoorregtste der stervelingen.

Welke nieuwe trekken Marciana, zoolang zij er goed blijft uitzien, hem welligt na het huwelijk spelen zal in Den Haag, hij geeft er niet om en denkt er niet aan. In Den Haag wordt niet naar het naakt gewerkt, niet aan groote kunst gedaan. En dan, Marciana maakt zulke kostelijke verzen! Rijmlooze verzen ter eere van Carrara's marmergroeven, uit wier schoot zoo vele fraaije kopijen naar grieksche modellen voortgekomen zijn, en daarna de geheele oorspronkelijke skulptuur van Michelangelo!

III

Moet men zich het meest over Marciana verbazen die, om Askol's wil, glijden liet wat zij niet vasthield? Of het meest over Aisma die Askol de broederhand reikte, en God voor het bezit van Marciana zou gedankt hebben zoo zijne kunstleer hem niet verboden had aan God te gelooven?

Over beiden even weinig, ben ik van meening. Het zijn wassen beelden die bij niemand de begoocheling van levende wezens wekken, maar dan ook niemand ergeren kunnen. Siwart en Marciana zijn alleen denkbaar in een boek. In de nederlandsche werkelijkheid zou Aisma zich onteerd achten, zoo hij met zulk eene vrouw voor den ambtenaar van den burgerlijken stand verscheen en haar voorstelde aan zijne zuster. Had er in Marciana's aderen echt amazonebloed gevloeid, zij ware de bittere kruiden der vreugdeloosheid blijven eten, liever dan voor het leven de hand te reiken aan zulk een man, zoo goed van aannemen, bedrogen echtgenoot vóór de letter en juichend in het ongeval.

De hoogere eenheid, waarin de auteur deze tegenstrijdigheden zich laat oplossen, is niet, gelijk wij verwacht zouden hebben, een gulle oudvaderlandsche lach, maar eene benepen soort van moderne duitsche sentimentaliteit.

Marciana is in den grond der zaak zulk eene ordinaire vrouw, zoo weinig ontwikkeld, dat zij Aisma's voorlichting noodig heeft om te ontdekken dat de teekeningen op sommige japansche waaijers door eene eigenaardige schoonheid uitmunten. 'Die man opent mij telakens nieuwe gezigtspunten', zegt zij tot zichzelf, 'en hij heeft gelijk, *eerst nu zie ik het*'.

Hare vaardigheid als dichteres is denkbeeldig. Het Carrara-vers is niet van haar, maar van den auteur. Zij prijst het, bewondert het, verliefd er op, met eene ingenomenheid die de lezer niet zou kunnen verdragen, zoo hij niet wist dat zij met geleende vederen pronkt.

Hoewel er voortdurend over haar amazonegemoed gesproken wordt, verrigt zij, op één gelegenheid na, geen enkele amazonedaad. Er is aan haar inwendig bestaan niets buitenge-

woons, behalve dat zij, ongevraagd en onverzeld, zich met een fiacre naar Askol's atelier laat brengen, en *à bout portant* tot hem zegt: ‘Ik weet - waartoe dwaze bedeesdheid onder kunstenaars? - dat ik schoone vormen heb. Gij kunt mij krijgen voor wat gij in uwe Amazone noodig hebt. Ik beschouw dit als een heilig offer aan de kunst.’

Marciana is niet onbeschaamd, niet onkiesch, niet onvrouwelijk; zij is sentimenteel. Met dien amerikaanschen beeldhouwer heeft zij niets te maken; uitgezonderd dat hij aan eene amazonegroep werkt, en zij behagen scheidt in de voorstelling ook zelve van inborst eene amazone te zijn. Sedert drie jaren ontmoet zij hem van tijd tot tijd, bij verschillende bezoeken aan Rome. Hij is een gewone goede kennis.

Doch de hollandsche ministers-weduwe dringt zich op, in de wieg gelegd te zijn dien veelbelovenden Yankee aan eene reputatie te helpen. In zijne eenvoudigheid rekt hij haar aan de ooren dat zijne groep, van welke hij en zij voor zijne toekomst groote verwachtingen koesteren, onmogelijk slagen kan, omdat de vrouwen uit de romeinsche volksklasse, die voor hem komen poseren, zulke gemeene armen, gemeene beenen, gemeene vormen hebben. Geen haar op zijn hoofd denkt op dit oogenblik aan de fashionable haagsche dame, met wie hij spreekt, als mogelijke plaatsvervangster.

Maar zij, de kruin vol esthetiek, zit zich voor dit denkbeeld warm te maken. De wereld zou er niet komen, verbeeldt zij zich, indien Askol's marmergroep minder fraai uitviel. Hare eenige vrees is dat Askol, wanneer zij in zijne tegenwoordigheid zich ontkleedt, hare bedoeling verkeerd uitleggen en misbruik zal willen maken van hare weerloosheid: ‘Ik wil weten of gij mij als goede vriendin, ronduit als kameraad, vriendschap toedraagt, dan wel, of gij mij zoudt willen beminnen, welligt mijn hand winnen en - kom, ronduit gezegd, wij zijn kunstenaars onder ons - en of gij mij aanziet met begeerte?’

Hij verdrijft die bezorgdheid, door Marciana te verzekeren dat zijn hart niet vrij is. Dit stelt haar gerust. Ergens in de Vereenigde-Staten heeft Askol een eigen meisje. Askol zal haar geen kwaad doen. Zij is tevreden. ‘Askol bloosde; Marciana niet.’

Dit is het wezen der sentimentaliteit, geloof ik: door een onnatuurlijk gevoel zich in zulke mate te laten opwinden, dat de gewone verhoudingen der aandoenlijkheid omgekeerd worden; de mannen eene kleur krijgen, de vrouwen kalm blijven. De fransche Virginie van Bernardin de Saint-Pierre komt liever in de golven om, dan zich van hare kleederen te ontdoen, opdat een goedhartig matroos met haar naar den wal kunne zwemmen. De pseudo-duitsche Marciana's vragen: 'Askol, wat was dat ook weer in de oudheid, dat de vrouwen ergens zich aan een beeldhouwer aanboden, om voor hem te poseren?'

IV

Let ook op de andere vrouwelijke hoofdpersoon.

Eene flinke ongehuwde hollandsche dame van tusschen de dertig en vijf en dertig jaren, vrijzinnig van denkwijze, maar die het ongeluk had te worden opgevoed door nijldige orthodoxe tantes, van welke zij nog steeds afhankelijk is, - zulk eene vrouw zal in de werkelijkheid haar best doen, aan die slavernij te ontkomen. Indien zij niet verslaafd is aan esthetiek, gelijk andere vrouwen aan chloraal, dan zal de tegenkating wederkeerig eene kracht tot verzet bij haar doen ontwaken; zij zal zich van sluimerende talenten bewust worden; zij zal toonen, niet langer een speelbal te zijn.

Geheel anders de Ada, met welke wij in *Amazonie* kennis maken. Deze laat door hare tantes zich uit Holland verdrijven, naar Zwitserland zenden, tot zwerven en dweilen in Italië veroordeelen, *pension* in, *pension* uit. Slagtoffer onder de menschen, sympathiseert Ada met hare lotgenooten onder de dieren. Zij gevoelt iets voor paarden met duizelingen in het hoofd. De regtzinnigheid van derden heeft elke kracht van initiatief bij haar gebroken, en onze deernis wordt gevraagd voor hare apathie. Een noodlot doemt haar tot sentimentaliteit.

Vindt zij ten slotte in Zwitserland een knaapje of meisje, hetwelk zij van het geld der gehate tantes eene opvoeding geven kan, dan smaakt zij zelfs de voldoening niet, dat het een kind als anderen zij. Het is een kind 'verwaarloosd en verstooten, omdat het bezijden de regels der maatschappij in het leven

was gekomen.' Arme Ada! Voor allerlei brood en allerlei beentjes had haar goed hart, zoo de auteur niet zulk een ziekelijk verschijnsel van haar gemaakt had, al sedert jaren dankbaar kunnen kloppen; en, nu zij te elfder ure óók eens een nuttig lid der zamenleving worden zal, nu ziet zij zich met de zorg voor een buitenbeentje belast!

V

De Ouden bezaten het talent, onder het gewaad der anonymiteit den boezem der menschheid te doen golven. Er leeft eene ziel in hunne rustige werken, maar onpersoonlijk als de natuur of het algemeene zijn. Wij nieuweren, schijnt het wel, dringen altijd eerst ons zelf en ons eigen binnenste op den voorgrond. Wij zijn niet tevreden, of de geheele wereld moet onze biecht vernemen; moet weten hoe ons geloofsbelijdenisje luidt.

Neem een der fraaiste hoofdstukken in *Amazonie*, - het fraaiste van allen misschien, - het gekostumeerd feestje in Askol's atelier, waar de gasten, voor de aardigheid, altegader in antieke kleederdragt verschijnen en enkelen hunner een antiek tooneelstukje vertoonen.

Het heet dat wij ons te Rome bevinden, in de thermen van Diocletianus; doch eigenlijk zijn wij in Den Haag, en wonen eene voorstelling van Pulcri Studio bij. Weder fungeert Marciana als dichteres; en daar het gezelschap maar voor een gedeelte uit Hollanders bestaat, worden hare verzen door een der aanwezigen in het duitsch vertaald. Marciana spreekt in die dichtregelen van 'Priapos', van al wat 'stinkt', van 'boksreuk', van 'drastisch' en 'pornoplastisch'. Doch wij denken er zelfs niet aan, haar dit ten kwade te duiden. De onvrouwelijke taal is niet van haar, maar van den auteur. Het is de auteur die het woord voert; de auteur die bij monde van Marciana zijne eigen litterarische theorie toelicht en verdedigt. In een esthetischen roman moet ook iets over de letteren gezegd worden; over den wansmaak van het groote publiek; over idealisme en naturalisme.

Onder den schijn Ada's lotgevallen te verhalen, rekent de schrijver met zijn persoonlijken weerzin tegen het kerkelijke

af. Den ouden heer Walborch gebruikt hij om ons bekend. te maken met zijne eigen horatiaansche leer van het ware midden. Marciana houdt hij dom, ten einde onder den naam van Aisma haar onderrigt te kunnen geven in de pompejaansche muurschilderingen. Askol's voorbeeld en gesprekken moeten ons aan het verstand brengen, hoe de auteur zich de verhouding denkt tusschen een beeldhouwer onzer dagen en zijne antieke voorgangers. Salviati is eene op krukken voortspringende moraal, eene leerrede over de opgeruimdheid, als bron der tevredenheid van misdeelden.

De roman blijft een traktaatje in den vorm, en zijn inhoud een schoolboek. Hetzij gij van Ada of van Marciana leest, van Salviati of van Van Walborch, van Askol of van Aisma, telkens treft het u dat, in strijd met het antieke, het personele in *Amazonie* zooveel plaats beslaat. Van de eerste tot de laatste bladzijde is men genoodzaakt, zich met de bijzondere denkwijze van den schrijver bezig te houden, met zijne levensbeschouwing, zijne kunsttheorie, zijne voorkeur in dit, zijn hekel aan dat. De lezer gevoelt zich niet ontzien, en wij staan verwonderd dat met de ten tooneele gevoerde personen even weinig complimenten gemaakt worden als met ons. Pas heeft de verbeelding van den auteur een wezen buiten hem het aanzijn gegeven, of zijne inbeelding, die niets en niemand nevens zich duldt, blaast onbewust de levensvonk weder uit. Italië zelf wordt door hem opgeofferd aan de zucht, slechts voor *zijne* bespiegelingen gehoor te vinden.

VI

Dit laatste is inderdaad een sprekend bewijs, hoe onze leeftijd door de subjectiviteit verteerd wordt.

De auteur van *Amazonie* schrijft over Italië met al de kennis van zaken die, buiten Italië, schranderere lezers en kunstbeschouwers kunnen opdoen uit boeken, uit fotografien, in muzeums, bij tooneelvoorstellingen. Doch Italië zelf laat hem ongeroerd. Aanhoudend stelt hij zijn persoon voor het verschijnsel in de plaats, en roemt indrukken die hij niet geeft omdat hij, vervuld met bijoogmerken, ze niet ontving.

In een londenschen schouwburg zag ik indertijd, tusschen een historiespel van Shakespeare en een vaudeville, een beweegbaar panorama vertoonen, voorstellend de jaarlijksche reis van koningin Victoria van Windsor naar Balmoral. De toeschouwers werden geacht in den trein te zitten, en uit de raampjes het landschap te volgen. Ik zag velden, heuvelen, bosschen, stroomen. Zag, bij de aankomst, eene blaauwe lucht zich uitspannen boven een grijs kasteel en een groen park, waar (prins Albert was pas overleden) de jonge koninklijke weezen in den rouw een groep vormden om de in den weduw-kap gehulde moeder. Het orkest speelt *God save the Queen*. Maar wat ik hoorde of wat ik zag, het levend Engeland zag ik niet.

Zulk een indruk maken ook de natuur- en plaatsbeschrijvingen in *Amazonie*. De tempel van Paestum, geschilderd panorama; Pompeji en de Golf van Napels, panorama; Rome en de Monte Pincio, panorama. Zoo zag de Krim er uit, toen Potemkin haar in bordpapier aan Katharina II vertoonde. Het Italië van den auteur van *Amazonie* is niet het heilige der werkelijkheid, maar het nagemaakte van Pulcri Studio. De woorden, waarmede het geschilderd wordt, hebben een klank van piëteit; de piëteit zelve ontbreekt.

VII

Terwijl ik dit schrijf gewordt mij een brief van eene geestige landgenoot, die mij uit de verte met de mededeeling verrast dat *Amazonie* haar aan Multatuli's onsterfelijken Sjaalman denken doet; Sjaalman, door zijn amsterdamschen kostgever weggezonden als schuldig aan luiheid, pedanterie, en ziekelijkheid. 'Vindt gij óók niet', vraagt zij, 'dat dit juist de drie gebreken zijn van dezen roman?'

Zonder voorbehoud kan ik de vraag niet toestemmend beantwoorden. *Amazonie* onderscheidt zich niet door het geniale dat *Max Havelaar* eigen is. Zij nadert meer, ook door het lidwoord weg te laten, aan *Vorstenschool*, die zij tevens overdrijft. Koningin Louise *noemt* alleen haar navelmerk; Marciana *vertoont* het hare.

Ook bestaat er een groot verschil tusschen den humor die Sjaalman aan onze door weemoed getempered vrolijkheid prijsgeeft, en de deftigheid die bewondering vraagt voor Marciana en haar Siwart.

Maar het overige laat ik gelden, en maak eene buiging voor de scherpzinnigheid der brieveschrijfster. Ziekelyk is *Amazonne* zooals de sentimentaliteit ziekelyk, pedant zooals de scolastiek pedant, traag zooals het zelfbehagen traag is, dat voor het zonlicht, hetwelk wij zouden wenschen te aanschouwen en op te vangen, zijne eigen schaduw tusschen ons en den italiaanschen hemel dringt.

Het is eene fout van dit boek en van onzen tijd dat wij de liefde zelve, van welke wij voor het schoone beweren te blaken, door onze eigenliefde verontreinigen. Onze persoon, ons stelsel, ons talent, is ons meer waard dan de kunst; meer dan de schoone wereld welke God geschapen heeft, en waarin vóór ons, door grooter geesten dan wij zelf, edeler werken zijn voortgebragt. Onze hoofden zijn broeikasten geworden, waarin wij met wetenschappelijke zorg uitheemsche planten zonder toekomst kweeken. Wij stellen ons voor, iets zeer fraais aan het licht te brengen, en er komt fraaije onnatuur voor den dag. Wij maken veel drukte over het daemonische bij de Ouden, en laten door het altijd jeugdige duiveltje der ijdelheid ons verschalken.

Doch ziedaar beschouwingen die alleen te pas zouden komen, indien *Amazonne* voor een ernstig kunstwerk wilde doorgaan. Als populaire esthetiek in gesprekken, toegelicht door voorbeelden, bezit het boek verdiensten; en ik heb reeds gezegd dat het eene onderhoudende, beschaafde, gedistingeerde lektuur aanbiedt.

1880.

Mr. N.P. van den Berg.**Het tooneel te Batavia in vroegeren tijd. Batavia, 1880.****I**

De studie van den heer Van den Berg over het tooneel te Batavia, - voorheen, - wordt met eene bede besloten die, zoo het publiek der groote steden op Java daarin van harte deelt, meer kans heeft allengs vervuld te worden dan men een half dozijn jaren geleden had durven denken.

Bij de Nederlanders is kortelings eene geruimen tijd onderdrukt gebleven belangstelling in het nationaal tooneel ontwaakt, die wezenlijke vorderingen in de tooneelspeelkunst ten gevolge gehad, en tevens de markt der dramatische talenten overvoerd heeft doen geraken.

Toen ik indertijd in een indisch dagblad voorstelde een gezelschap bekwame nederlandsche acteurs en aktrices naar Batavia te lokken, toen scheen het denkbeeld eene hersenschim. Sedert ging eene rotterdamsche troep, de voetstappen drukkend der nederlandsche tooneelsten van de 17de en 18de eeuw, wier optreden te Stockholm, te Kopenhagen, te Dantzig, te Lubeck, te Kiel, te Hamburg, de heer Van den Berg met onderscheiding herdenkt, te Londen eene reeks voorstellingen geven, die wel is waar uit financieel oogpunt teleurstelling baarden, maar uit een ander en hooger de meeste voldoening schonken en bijna gelijkstonden met een triomf.

Waren zij slechts verzekerd zich niet te gronde te zullen

rigten, dezelfde rotterdamsche tooneelsten kwamen vast even gaarne, en nog liever, voor hunne landgenooten in Nederlandsch-Indie optreden. 'Al ware het alleen bij wijze van afwisseling, het verschijnen van een goed zamengesteld nederlandsch tooneelgezelschap zou door het bataviaasch publiek zeker met groote ingenomenheid worden begroet,' zegt de schrijver, 'en ongetwijfeld ben ik de tolk van velen, wanneer ik deze tooneel-aanteekeningen besluit met den wensch, dat de tegenwoordige direktie de in 1836 mislukte onderhandelingen over het engageren van een nederlandsch gezelschap andermaal openen en tot een gelukkig einde brengen moge.' Men kan hierop slechts amen zeggen. De uitvoering van het plan zou misschien veel geld, maar zeker weinig moeite kosten, en het welslagen zoo goed als verzekerd zijn.

De waarde echter der nieuwe bijdrage van den heer Van den Berg wil niet in de eerste plaats beoordeeld worden naar den mogelijken uitslag van een dramatischen veldtocht der toekomst. Zelfs niet naar het meer of minder schokkende of aangrijpende der medegedeelde bijzonderheden omtrent het bataviaasch tooneel in het verleden.

Een bloeiend bataviaasch tooneel, weerklank van een bloeiend nederlandsch, merkwaardig door belangwekkende eigen lotgevallen, heeft nooit bestaan. De chinesche kolonisten, die den bouwtrant hunner huizen en hunner graven naar Nederlandsch-Indie overbragten, hebben er op hunne wijze ook een tooneel kunnen scheppen. Door hunne wajang-voortooningen konden de Maleijers het dramatisch leven in hun boezem, hoe flauw dit kloppen mogt, helpen onderhouden. In Nederland daarentegen bleef zelfs in de veelzijdig ontwikkelde 17de eeuw het nationaal tooneel een zwakke broeder, en de nederlandsch-indische maatschappij was zelve nooit talrijk of ingewikkeld genoeg om een afzonderlijk tooneel te kunnen voortbrengen. Dramatisch leven onderstelt: een volk met dramatisch genie in het verleden of het tegenwoordige, eene dramatische litteratuur, en eene klasse van dramatische kunstenaars. Geen wonder dat de heer Van den Berg in weinig meer dan tachtig bladzijden eene geschiedenis van twee eeuwen heeft kunnen zamendringen.

Mag ik echter mijne lezers naar mijzelf beoordeelen, dan heeft het boekje hen van het begin tot het einde geboeid, omdat het door een overvloed van kleine trekken, die met de lotgevallen van het tooneel somtijds alleen zijdelings verband houden, zulk een aanschouwlijk beeld geeft van eene geheele maatschappij; eener maatschappij die tot het verledene behoort, maar in het tegenwoordige nog naleeft.

II

Als recensent heb ik meermalen het verwijt moeten hooren, aandacht te schenken aan auteurs en boeken die beter op hunne plaats schenen in den papiermolen, dan in eene geschiedenis der letterkunde.

Het geschrift van den heer Van den Berg is zeer geschikt om hen, die zulke bedenkingen opperen, met het zoogenaamd voor den molen bestemde te verzoenen. De archieven, uit welke door hem geput is, - oude koffijhuis-reglementen, oude officiële couranten, notulen van mogelijke en onmogelijke genootschappen, - laat ik rusten. Voor het meerendeel zijn zij zoo onaanzienlijk dat een Chinees, handelaar in vuurwerk, er te veel eer aan zou meenen te bewijzen indien hij ze opkocht om zwermen van te maken. In elk geval doen zij voor de geraadpleegde boeken niet onder, en men leert door de eenen zich van de anderen eene voorstelling vormen.

Dat Valentyn en Nieuhof nageslagen werden, oude kneuën, spreekt van zelf. Doch het moet sommigen verwonderen den eersten door den heer Van den Berg een 'onwaardeerbaar schrijver', het werk van den ander een 'keurig reisverhaal' te hooren noemen. Valentyn, Nieuhof, Cornelius de Bruin, gaan bij het nu levend geslacht voor onleesbaar door. Dit is echter nog maar een begin der onwaarschijnlijke oktavo's, kwarto's, of folianten, in den tekst aangehaald en in de noten genoemd. Wij krijgen:

De gedenkwaardige voijagie van Gerret Vermeulen naar Oost-Indien. Amsterdam, 1677.

Aenmerkelijke Reijsen van Christophorus Frikius nae en door Oost-Indien. Utrecht, 1694.

Batavia, begrepen in zes boeken, door Jan de Marre, Amsterdam, 1740.

d' Aenmerkelijke Reijzen van Elias Hesse nae en in Oost-Indien, van 't jaer 1680 tot 1684. Utrecht, 1694.

Reis na Siam, gedaan door den Ridder de Chaumont, geschreven door Vader Guy Tachard, reisgenoot van gemelden gezant. Amsterdam, 1687.

De gevaarlijke en zeldzame Reijzen van den heere François Leguat met zijn bijhebbend gezelschap. Utrecht, 1708.

A. Bogaerts, Historische Reizen door de oostersche deelen van Asia. Amsterdam, 1711.

W. Schouten, Reistogt naar en door Oost-Indiën. Amsterdam, 1775.

Curieuse beschrijving van de gelegenheid, zeden, godsdienst en ommegang van verscheijden Oost-Indische gewesten en machtige landschappen. Rotterdam, 1677.

Stavorinus, Reize van Zeeland over de Kaap de Goede Hoop naar Batavia, Bantam, Bengalen, enz. Leiden, 1793.

J.W. Heijdt, Geographisch und Topographischer Schauplatz von Africa und Ost-Indien. Wilhermsdorff, 1744.

Relation ou Journal d'un voyage fait aux Indes Orientales. Paris, Estienne Michallet, 1677.

Voyage d' Innigo de Biervillas, Portugais, à la côte de Malabar, Goa, Batavia, et autres lieux des Indes Orientales. Paris, 1736.

Briefe des Herrn von Wurmb. Gotha, 1794.

Johan Wilhelm Vogel, Ost-Indianische Reise Beschreibung. Altenburg, 1716.

David Tappen, Curiöse und denckwürdige auch sehr gefährliche Ost Indianische Reise-Beschreibung. Hannover, 1704.

De zes Reizen van de Heer J. Bapt. Tavernier, baron van Aubonne, door J.H. Glazemakervertaalt. Amsterdam, 1682.

Gerrit van Spaan, opkomst der Oost-Indische Compagnie met de voornaamste Land- en Zeegevechten, verhandeldt en vertoondt in Batavia voor den Generaal en Raden van Indiën. Rotterdam, 1711.

Batavia in deszelfs gelegenheid, opkomst, enz. Amsterdam, 1779.

P. de Vries, Jan Pietersz. Coen, Voorstander der Bataviase Vrijheid; Blijeyndent oorlogspel verciert met zang, dans en vertooningen. Batavia, 1762.

L. Brezee, Groot Divertissement, verzierd met veele veranderinge van Tooneelen, Dans, Konst- en Vliegwerken en een uitmuntende Illuminatie. Lof en Vreugde Viering in het Choor aan Apollo toegeweid. Batavia, 1764.

Bij deze fransche, duitsche, en hollandsche fraaijgheden, wier titels met de onbeduidendheid van den inhoud schijnen aan te groeijen, - alles uit de 17de en de 18de eeuw - komen de hollandsche en de engelsche uit de eerste helft der 19de. Behalve uit Mr. P. Mijer, Mr. Levyssohn, Mr. Hoek, is uit de volgende wereldberoemde schriften geput:

Sketches civil and military of the Island of Java, comprising interesting details of Batavia. London, 1811.

W. Thorn, Memoir of the Conquest of Java. London, 1815.

G.A. Addison, Original familiar correspondence between residents in India, including sketches of Java. Edinburgh, 1846.

Bijzonderheden nopens Batavia en deszelfs omstreken. Uit het dagboek van Dr. Strehler. Haarlem, 1833.

W. Eekhoff, Het leven en de lotgevallen van J.M. Baljee. Leeuwarden, 1835.

D.H. Ten Kate van Loo, De dood van Jan van Schaffelaar. - Petronella van Saxen, Gravinne van Holland. Batavia, 1827.

P. Vreede Bik, Graaf Lodewijk van Nassau of de Overwinning bij Heijligerlee. Batavia, 1836.

A. Cramer, De Kleine Bedelaar, of de Hongaarsche Wapensmid. - Het Verlaten Meisje, of het Concert van den Intendant. -- Het Geraamte, of de Leeuwenridders. - Vertoond te Batavia in 1828.

Dit laatste nummer van het programma wordt alleen genoemd als 'niet vertaald', en in de onderstelling dat A. Cramer een ingezetene van Batavia geweest is.

Uit hetgeen de heer Van den Berg verder mededeelt omtrent tooneelstukken, vertaalde en niet vertaalde, die te Batavia door het dilettanten-gezelschap *Ut Desint Vires* vertoond zijn, blijkt dat met enkele uitzonderingen (Iffland en Scribe) vooral Kotzebue het buitenland vertegenwoordigd heeft, terwijl Jan de Marre, mevrouw Van Merken, Wiselius, Feith, Van der Vijver, Maarten Westerman, en A. Ruijsch, voor Nederland opkwamen.

Al de vertooners waren mannen of jongelingen. Gedurende het engelsch tusschenbestuur gaven engelsche officieren in het kampement te Weltevreden één stuk van Shakespeare, één van Goldsmith, één van Sheridan, en verschillende nieuwere engelsche drama's en kluchten. Ook zij staaften, gelijk de heer Van den Berg zich uitdrukt, dat Batavia destijds rijk was aan 'jonge dochters van de manlijke kunne.'

III

Welk eene wereld, en welk eene litteratuur!

De schrijver verhaalt ergens dat het tegenwoordig komediegebouw te Batavia, tusschen 1820 en 1821, is opgemetseld met behulp der materialen 'profluërend uit de demolitie' van een voormalig tuchthuis, eene voormalige militaire pupilleschool, en een voormalig hospitaal: nevens elkander gelegen aan eene verlaten gracht in de benedenstad. Bij eene oppervlakkige beschouwing schijnt het wel, alsof ook zijn eigen geschrift uit zulke dubbelzinnige bouwstoffen is zamengesteld. Welk een onderwerp, en welke hulpmiddelen!

Niettemin boeit, als ik zeide, het kleine werk van de eerste tot de laatste bladzijde. De plaats uit Valentyn, waar deze met of zonder slaapmuts op, halve nachten naar de bataviasche watermuziek ligt te luisteren, beziggehouden en bekoord, is zelve eene bekooring. Herrn von Wurmb's muzikale kritiek doet er geen schade aan.

De opmerking van den franschen reiziger der 17de eeuw: 'La république des Lettres compte à Batavia beaucoup moins de sujets que la république de Hollande', treft ons door hare beleefde snedigheid.

Forsch klinkt achter tafel, bij een gouverneur-generaal der oudheid, het op kommando voortgebracht geluid van een soldaat der Compagnie, die in last had een onhebbelijk javaansch gezant tot zwijgen te kanonneren.

Niet vleijend maar karakteristiek is de aantekening van Stavorinus uit de tweede helft der 18de eeuw: 'Een Engelschman zou niet in staat zijn den ondragelijken hoogmoed door te staan, waarmede een bediende van de Hollandsche Maat-

schappij van zijne meerderen behandeld wordt, zoowel op Batavia als op de Buiten-kantoren.’

Met welgevallen hoort men de schrijvers van *Batavia in deszelfs gelegenheid* omstreeks 1780 de ironische gissing wagen: ‘Mogelijk hebben tot het zeer algemeen verspreide denkbeeld van Batavia's goddeloosheid, eenig kwaad gedaan de fraaije jaarlijksche Biddags-uitschrijvingen, in welke men alle onheilen, zelfs tot de ontsteking der brandende bergen van Banda en Ternate toe, aan de krijtende zonden der bataviasche gemeente ziet toegeschreven.’

Opmerkelijk is het aangeteekend zamentreffen, na de omwenteling van 1795, der onafhankelijkheid ten aanzien van het moederland, met het weder opluiken der kolonie.

Amusant zijn uit dezen tijd de bepalingen van het dilettanten-gezelschap *Inschikkelijkheid voor Lof*: ‘De Societeit zal bestaan uit dirigerende, agerende, beschermende en figurerende leden, - de dames zullen hare zitplaats in de loges, de heeren in het parterre hebben, - de laatsten zullen niet dan tusschen de bedrijven in de loges bij de dames mogen gaan.’

En de gouverneur-generaal Daendels, die wegens *volstrekt gebrek aan wijn en andere europesche provisien*, de eerste ambtenaren en verdere ingezetenen van de verplichting ontheft, den verjaardag van koning Louis feestelijk te vieren! En de gouverneur-generaal Janssens, die verlangt dat het illumineren op den naamdag van keizer Napoleon *bij de goede intentie blijven zal*, omdat eene algemeene illuminatie *den prijs van de olie tot eene buitensporige duurte zou brengen!* En de vice-president Muntinghe, die op den verjaardag van George III een engelsch vers van eigen maaksel opsnijdt, en voorstelt *God save the King* te zingen! En de jonge engelsche-dwarskijker, die in brieven aan een vriend de hollandsche dames te Batavia *yafraus* noemt! En de engelsche Juvenalis, die in de *Java Government Gazette* het half-inlandsch kostuum dier jufvrouwen persifleert! En de zich noemende bataviasche Njonja Toewa, die in brabbelmaleisch daartegen opkomt! En de deftige Nederlander, die in hollandsche dichtmaat der 18de eeuw vreedestichtend tusschenbeide treedt!

Doch, fransche heerschappij en engelsche overgangsregering

wijken allengs naar den achtergrond; Nederland is weder meester in zijn eigen wingewest; in Maart 1828 wordt in de zalen en den tuin der Groote Societeit te Batavia, daartoe ‘zeer doelmatig en allezins aardig’ ingerigt, eene oud-hollandsche kermis gevierd:

‘Men zag er den wijd beroemden tandmeester Lehman Nathan Dentz, welke op de passer-dagen de armen gratis en officieus zal bedienen, en daartoe aangezocht ook uit piedjitten gaat; - de van ouds gerenommeerde van alle commoditeiten voorziene wafelkraam van de Nicht van Mees, bijzonder geschikt voor rendez-vous van het fatsoenlijk publiek; - de groote koninklijke diergaarde van X. van Aken en Y. Martin met gedresseerde apen van Lapland, groote uilen uit het Kafferland, welafgerigte badjings, en onberedeneerd moedige Jan Krieks; - de groote kunstgalerij van Weenen, het non plus ultra der tegenwoordige werktuigkunde op de staathuishoudkunde toegepast, waar ambachtslieden en kinderen voor half geld toegang hadden; - de van ouds beroemde amsterdamsche Drie Kroonen, waar men niet mogt rooken en geen witte buisjes aanhebben; - den mechanicus Hadjie Moehidien, meester exteroogensnijder en nagel-remedieerder, te Haarlem met een gouden medalje van Nijverheid beschonken; - Bamberg Emanuel, bekend als den habielsten en vermaardsten kunstenaar in tours d'adresse en mechanieke subtiliteiten; - Bravo Vermack, meester koekebakker uit den gloeienden oven te Deventer, die geen koeken afgeeft dan met een certificaat van oorsprong; - Guillaume Bastide du Corset, met een magazijn corsetten van eigen maaksel en vinding, en al wat verder tot het vak der rijglijfkunde behoort, die, om wel bediend te worden, zijne persoonlijke hulp, zoo voor het van pas maken, als voor het behoorlijk aandoen zal verleen; - en voorts rottingjoden, draaischuitjes, hansworsten, wagens met eijeren en zuur, mangelen en vruchten, en alles wat men op een amsterdamsch kermisfeest ziet en ontmoet.’

IV

Eene ondankbare stof, naar men bemerkt, is door de be-

handeling aangenaam geworden. Zoo de heer Van den Berg omtrent het tooneel te Batavia, uit den aard der zaak, niet veel buitengewoons verhalen kon, zijn eigen stukje is een geestig bataviaasch tooneel uit den ouden en den nieuweren tijd.

Het zijn, hierop wilde ik komen, nederlandsch-indische schetsen van eene goede soort. De stelling dat zulke schetsen willen geschreven worden door auteurs die aan ondervinding kennis paren, en aan kennis smaak, is geen magtspreuk. Zonder litterarischen eigenwaan ten toon te spreiden, bezit de studie van den heer Van den Berg litterarische verdiensten. De nederlandsch-indische zamenleving wordt er noch in verguisd, noch in verheerlijkt, maar voorgesteld als een menschelijk verschijnsel, kluchtig en kleingeestig genoeg om een glimlach te wekken, beminlijk genoeg om eene levenslange gehechtheid te verklaren. Voor het openen van ruime vergezigten worden onbelangrijke feiten tot uitgangspunt genomen. Anderen zouden te vergeefs beproeven, de soort van oorspronkelijkheid, welke den schrijver eigen is, onzelfstandig na te volgen. Niettemin leverde hij een model. Voor zoover ik weet, heeft na den marine officier Stavorinus, die tusschen 1768 en 1771 Batavia bezocht; na den zich noemenden Patriot, die tusschen 1780 en 1790 de zeden der O.I. Compagnie te luchten hing; geen nederlandsch auteur binnen zulk een klein bestek, en op zoo onderhoudende wijze, omtrent onze indische wereld zooveel nieuws aan het licht gebracht.

Mogelijk is het een gebrek, dat men eenigen tijd te Batavia moet gewoond hebben om aanstonds in het boekje den regten smaak te kunnen vinden. Doch het bezit blijvende waarde en zal langzamerhand doordringen, - dank zij niet minder de goede methode, bij het noemen en gebruiken der hulpmiddelen gevolgd, dan het aantrekkelijke der vele pikante bladzijden.

1881.

M.D. de Bruijn.**1809-1881.****Ter gedachtenis.**

Tot het schrijven dezer regelen over een man dien ik heb liefgehad ben ik aangespoord door jongere nederlandsche vrienden, sedert eenige jaren te Parijs gevestigd. 'Te Utrecht,' meldden zij mij, den laatsten November 1881, onder den indruk van het doodsberigt, 'te Utrecht kenden wij den heer De Bruijn van nabij, en leerden hem waarden als een der beste mannen die ons land misschien ooit voortgebragt heeft.' Ik ging hun een bezoek brengen, en wij spraken lang en veel van De Bruijn.

Vijf of zes jaren geleden, op de reis van Batavia naar Napels, kruiste ik te Port-Saïd een indisch predikant, bedreven in de indische kerkgeschiedenis, kweekeling der utrechtsche hoogeschool, terugkeerend van verlof. Het was avond; wij zagen elkander slechts één half uur, bij het schemerlicht eener kaars in de hut eener mailboot, en wij spraken - over De Bruijn.

Anderhalf jaar later ontving ik te Parijs een bezoek van een ander utrechtsch kweekeling; een meer dan gewoon vriend. In ik weet niet hoe langen tijd hadden wij elkander de hand niet gedrukt. Hij kwam uit de Transvaal, ging naar de Transvaal, moest onmiddellijk weder vertrekken, en kon mij slechts enkele oogenblikken geven. Wij spraken - over De Bruijn.

Uit deze voorbeelden ziet men op welk een ruimen kring van betrekkingen, leerlingen, vrienden, de schijnbaar eenzelvige grijsaard bogen mogt; en hoe, na eene scheiding van jaren, op de verwijderde punten, dankbare harten het voorregt van zijn omgang herdachten, of voortgaan te herdenken.

Mijne eigen kennismaking met hem behoort onder mijne aangenaamste herinneringen uit een lang verleden tijd, toen ik dikwijls te Utrecht kwam, omstreeks 1850. Bij mijn laatste bezoek in den zomer van 1880, dertig jaren daarna, was er in De Bruijn's leven niets veranderd; behalve dat zijne kleine vrijgezelshuishouding, te voren bestuurd door zijne moeder en zusters, allen tusschentijds vertrokken of overleden, thans door hemzelf gedreven werd.

Nog altijd was hij wat hij langer dan eene halve eeuw geweest is: een godgeleerde die studenten der godgeleerde fakulteit voorthielp bij hun werk; een letterkundige die aan het nederlandsch proza en de nederlandsche poëzie der 17^e en 18^e eeuw eens voor al eene eeredienst gewijd had; een beminnaar van boeken, nieuwe en oude, wien zijne boekerij een gezelschap van goede vrienden was, en die van den ochtend tot den avond deze getrouwen raadpleegde.

Hijzelf was eene bibliotheek, beweegbaar en bewegelijk. Onder de rustige oppervlakte van kundigheden, even buitengewoon door hare verscheidenheid als haar omvang, schuilde bij hem eene hartstogtelijke weetgierigheid, die zich ook tot oude nederlandsche geschiedenissen en oude nederlandsche kunst uitstreckte.

Hij was het die in 1878, kort nadat ik in een maandwerk een opstel over Rubens had laten drukken, mij schreef: 'Toen ik in 1840 het tweede eeuwfeest van Rubens bijwoonde, - 'k was toen vier weken lang in Antwerpen, - heb ik ook het huis van Rubens bezocht. Tusschen het achterplein en den tuin stond nog de hooge Porticus, in italiaanschen stijl daar door hem opgerigt. Boven de beide zij-ingangen zag ik twee inscriptien; maar wat die inhielden kon de toenmalige bewoner van het huis, Baron X., mij niet zeggen. Op mijn verzoek werd een ladder aangebragt, en terwijl de baron met zijn knecht die vasthielden, klom ik er op en ontcijferde de in-

scriptien, inhoudende spreuken uit de X^{de} Satire van Juvenalis.’

In 1840 waren er in Nederland niet vele theologen die zich gelegen lieten liggen aan Rubens, of aan hetgeen, bij het kiezen dier spreuken, dezen weleer geleid mogt hebben. Doch De Bruijn's geest leefde in dat tijdvak, rijk aan buitengewone mannen en vrouwen; zooals ook uit zijn in 1851 verschenen bundeltje gedichten van Anna Roemers en Maria Tesselschade blijkt.

Zijn karakter wordt met één trek geteekend wanneer men van hem zegt: opgeleid voor godsdienstleeraar achtte hij in zijne nederigheid zich dat ambt niet waardig, en hield het Evangelie voor eene te verheven bediening om door hem, bedeesde, naar eisch volbragt te kunnen worden.

Dit was de geheime reden, geloof ik, dat hij, ofschoon kandidaat tot de Heilige dienst, nooit anders dan repetitor heeft willen zijn. Het opleiden van academische leerlingen beschouwde hij als het vervullen van een godsdienstig ambt; en gelijk predikanten, ieder jaar, voor de christelijke gemeente zeker aantal lidmaten vormen, was De Bruijn's eerezucht het ieder jaar zeker aantal leeraars te doen. De opkomende geslachten beminde hij met de liefde van een geboren paedagoog.

Hij bezat, ofschoon vrijzinnig, het vertrouwen der regtzinnige hoogleeraren aan de utrechtische universiteit. Van zijn onderwijs ontvingen zijne leerlingen den indruk dat een godgeleerde in de eerste plaats een degelijk geleerde behoort te zijn, met een hoogen dunk van het herders- en leeraarsambt.

Aan een bijzonderen smaak voor de bijbelsche aardrijkskunde, gestaafd door eene kaart van Palestina, paarde zijne veelzijdigheid eene nooit verflaauwde belangstelling in de kunst van spreken. Redenaars te gaan hooren, in en buiten de kerk, was hem eene uitspanning, en de natuurlijke kanselwespreekendheid zijn ideaal. De litteratuur over dit onderwerp hield hij bij, en ik herinner mij het welgevallen waarmede hij in een geschrift van Prévost-Paradol de plaats ontmoette: ‘Bestaat er een schooner vorm van het gesproken woord, dan de prediking? Haar onderwerp is steeds hetzelfde, en het verhevenst denkbare. Geen prediker zoo middelmatig, wien de overlevering, de herinneringen uit eigen leven, de onwille-

keurige navolging van beroemde voorgangers, niet nu en dan uit het hart een woord naar den mond doen wellen, treffender, dieper, weldadiger, beter berekend voor het menschelijk gemoed, dan de minst betwistbare axioma's der fierste wijsbegeerte. De geschiedenis heeft de herinnering van christelijke kanseltriomfen bewaard, wier wedergade men in de jaarboeken der welsprekendheid vruchteloos zoeken zal.' - Zulke taal was hem uit het hart gesproken, ook en vooral als een man van de wereld haar voerde.

Van ieder vermaak, dat hem van zijne studien zou afgetrokken hebben, spende hij zich, doch gunde den armen zijner buurt wat hij zich zelf ontzegde. Eerst na zijn dood, uit een gevoeld herinneringswoord in het *Utrechtsch Dagblad*, hebben zijne stadgenooten vernomen welk een meester in het uitoefenen eener stille weldadigheid hij was.

Tevredenheid met zijn lot, zijn land, zijn landaard, was eene zijner kenmerkende eigenschappen. In het voorjaar van 1878, bij het naderen der wereldtentoonstelling van dat jaar, plaagde hij mij met zijne klagten over de indische zon die te veel, de europesche die te weinig warmte geeft, en wees mij zegevierend op eene hulde aan het schoone nederlandsche landschap in een mijner eigen reisverhalen. 'Haast,' schreef hij, 'haast zou ik het ulieden gaan benijden, - indien ik benijden kon, - dat gij te Parijs uwe tent hebt opgeslagen en weldra met zoo weinig moeite de tentoonstelling, met wat zij aan zaken en menschen brengen zal, zult kunnen bezoeken zoo vaak het u lust. Mij lust het hier te zijn en te blijven en aan ulieden te denken, hier, in Utrecht, waar de zon noch te veel noch te weinig schijnt. Waar vindt men zulke luchten, zulke weiden, zulk eene afwisseling van kleuren en van licht-effekten!'

Hoewel De Bruijn meer geschreven heeft dan men algemeen weet Levensberigt door Dr. J.H. Scholten, met opgaaf van De Bruijn's werken, in de jaarboeken der Maatschappij van Letterkunde, 1882., is het nogtans niet bovenal als schrijver dat hij in de herinnering voortleeft, maar als leidsman der jeugd, als standvastig vriend, en als oud-nederlandsche type.

1882.

Over militairen dienstpligt.

I

Dr. Spruijt, hoogleeraar in de metafysica te Amsterdam, is de man die het vuur geopend heeft. Eerst schreef hij over den dienstpligt een artikel voor den *Gids*, en hield daarna over hetzelfde onderwerp eene sedert in druk verschenen lezing. De persoonlijke dienstpligt uit een politiek en sociaal oogpunt, door Dr. C.B. Spruijt. Arnhem, 1882. Zijne denkbeelden vonden weerklank bij den nog weinig bekenden auteur J.H. Hooijer die, insgelijks in den *Gids*, van wier redactie hij deel uitmaakt, onder den titel: *Onze Nationaliteit*, andermaal dezelfde zaak bepleitte. *Gids* van December 1882, bladz. 385 vgg.

Het eigenaardige in de voorstelling van beide schrijvers is dat zij den dienstpligt eenerzijds aanbevelen als een versterkend redmiddel; aan den anderen kant de nederlandsche nationaliteit afschilderen als zoo verzwakt, dat niemand begrijpt hoe in zulk een *milieu* de lust om dit middel aan te grijpen op natuurlijke wijze zou kunnen ontwaken.

De dienstpligt zou in Nederland wortel kunnen schieten, indien men wist dat de dynastie met de zaak ingenomen was. Het voorgaan van den koning, of van den prins van Oranje,

zou bezielend kunnen werken. De oranjegezindheid der nederlandsche natie is eene voorname nationale kracht.

Helaas, klaagt de heer Hooijer, de eik der dynastie schijnt aangetast in de kroon. De koning wordt oud, de prins van Oranje is ziekelijk, de kleine prinses Wilhelminevormt eigenlijk de hoop der toekomst. Vermoedelijk zal de prins van Oranje sterven vóór de meerderjarigheid zijner zuster. Uit de kwestie der erfopvolging kunnen ernstige gevaren voortkomen Hooijer, *Onze Nationaliteit*, bladz. 397, 398..

Met welk regt diskonteert men op die wijze den dood van prins Alexander? Dit zegt de schrijver niet. Hij geeft alleen te verstaan dat van die zijde niet op medewerking te rekenen valt. De kapitale dynastieke veer, welke zijn denkbeeld in beweging zou kunnen brengen en eene werkelijkheid doen worden, is volgens hem onherroepelijk verlamd.

Echter zou het spel niet geheel verloren zijn, zoo bij ontstentenis der koninklijke familie de geestelijkheid zich het geval wilde aantrekken. De rabbijnen, de pastoors, de predikanten, vertegenwoordigen in Nederland eene wezenlijke magt. Grootendeels van hen hangt het af, of eene nationale aangelegenheid al dan niet ter harte genomen wordt. Zij hebben het in hunne hand de gemoederen te stemmen. Laat hen alom den dienstpligt verkondigen, en deze zal den langsten tijd een vrome wensch geweest zijn.

Onze schrijver laat de roomschen en de israëlieten, ofschoon zij te zamen meer dan twee vijfden der bevolking uitmaken, rusten. Alleen over de gereformeerden spreekt hij. Maar op welke wijze? Met dit kalvinistisch schuim der natie (gelijk zij door hem beschreven worden) is niets aan te vangen. Het zijn kerkuilen. Zij vormen op de kaart van het land een donkere, helaas zich telkens uitbreidende olievlek 'De donkere vlek vloeit steeds verder over de kaart van het land'. Bladz. 396.. Met den dag worden zij dweepzieker; met den dag groeit hun invloed aan. Zij stellen alleen belang in hun kalvinisme, en bemoeijen zich met niets dan met het ondermijnen der gouvernementen lagere school. Het dienstpligtgevoel zal er bij hen met den korporaals-

stok moeten ingeranseld worden, gelijk het christendom door Karel den Groote bij hunne Saksische voorvaderen.

Wordt de dienstplicht in Nederland begeerd door het volk in het algemeen, afgescheiden van de kerkelijke kwestie? Door de gegoede standen in het bijzonder? Door de militaire autoriteiten?

Integendeel. De militaire gezagvoerders zijn ‘tegen ’t komen van beschaafden in de armee.’ Toch niet omdat zij vreezen dat hunne eigen beschaving de vergelijking niet zou kunnen doorstaan? De gegoede standen zijn er tegen ‘uit eigenbelang.’ Zij zeggen, denkend aan hunne welopgevoede zonen: ‘Foei, die soldateboel, de kazerne, het militarisme.’ De zonen stemmen dit hunne vaders toe. Zij vinden het aardiger ‘zelve te huis zittend, sigaren rookend, de boerenjongens naar het exercitieveld te zien drijven.’ Wat eindelijk het volk betreft, roomschen en protestanten dooreengerekend, israëlieten en vrijdenkers, kooplieden en nijveren, ambachtslieden en winkeliers, - het volk geeft er de voorkeur aan ‘zich te laten verdedigen door een troep tot de dienst gepreste, behoeftige miliciens, slaven in ’t vrije Nederland, tot schande van ons volk nog altijd geduld en gedrild’. Onze Nationaliteit, bladz. 393.

Er komt bij dat op dit oogenblik in Nederland geen enkel staatsman gevonden wordt tegen wien het aankomend geslacht met eerbied zou kunnen opzien. ‘De liberale partij’, uit wier boezem men met het meeste regt zou mogen verwachten zulk een achtenswaardig persoon te voorschijn te zien treden, ‘de liberale partij (zegt de schrijver) heeft het voorregt voorloopig verbeurd de geestdrift der jongelieden te wekken.’ Er heerscht alom ‘een tamme, slappe, moedeloze geest’; een noodlottig ‘gebrek aan zelfvertrouwen’. Onze Nationaliteit, bladz. 395.

II

Ik geloof dat deze voorstelling juist is; maar vindt gij haar verkwikkelijk? Vindt gij, quâ Nederlander, het aangenaam dat

de heeren Spruijt en Hooijer op dien toon over u spreken? Hebben volgens u die heeren daar het regt toe?

Mijns inziens niet geheel en al. De heer Spruijt is een wijsgeer van den tweeden rang, in wiens boeken men te vergeefs naar eene oorspronkelijke gedachte zoeken zal en die, zoo hij van de hoogeschool te Amsterdam morgen naar eene duitsche verplaatst werd, in het filosofisch Duitschland door niemand opgemerkt zou worden.

De heer Hooijer neemt hem in bescherming, en zegt tot zijn lof dat hij geen scherts verstaat. Maar dit is slechts gedeeltelijk juist. Volgens een bekend minister van Binnenlandsche Zaken, die zeven jaren lang onder een amsterdamsch professoraat gebukt ging en den Hemel dankte toen hij te Utrecht werd benoemd, De oud-minister Mr. Pijnacker Hordijk. is de geheele amsterdamsche universiteit eene scherts, en kan geen man van beteekenis daar, tenzij gedragen door de stille hoop op eene betere toekomst elders, logica en metafysica onderwijzen. Hoogleeraar in die vakken te Amsterdam is vooralsnog geen ernstige titel.

Doch aangenomen dat de heer Spruijt (naar Heine's teekenachtige uitdrukking) den stok heeft doorgeslikt waarmede hij wenschen zou de nederlandsche kalvinisten te zien drillen, is die houterigheid eene aanbeveling? Hebben de Nederlanders niet nóg meer behoefte aan zekere hoeveelheid geest, of vernuft, dan aan dienstpligt? Kent gij iets bedenkelijkers dan de zouteloosheid der nederlandsche journalistiek, met inbegrip der tijdschriften?

Aan de goede bedoelingen van den heer Spruijt en de zijnen laat ik ten volle regt wedervaren; doch op mijn woord, door het lange begrafenisgezig waarmede zij van de ter aarde-bestelling der nederlandsche veerkracht verhalen, maken zij de zaak nog erger. Onuitstaanbaarder dan hij die niet van den militairen dienstpligt hooren wil, is de Nederlander die *over* dit onderwerp professorale voordragten houdt, en wien tot zijne eer door zijne vrienden wordt nagegeven dat hem 'eene geestigheid tegen de borst is die der edelmoedigheid den scheidbrief gaf.' Welk een stijl!

En hoe luiden de titels van den heer Hooijer, die den heer Spruijt dit bordje om den hals hing, met 'In 't geheel niet aardig' er op?

Hijzelf deelt mede dat hij in 1866 student te Leiden was, en hij en zijne vrienden destijds blaakten van vaderlandsliefde: 't Was de driedaagsche veldslag tegen 't ministerie Heemskerk-Van Zuylen. Welk een beweging onder de jongelui! We stapten des morgens op den trein om de zittingen bij te wonen. Met kloppende harten en vurige belangstelling volgden wij de debatten. Des avonds op de kroeg was het naperlement. Nog hoor ik 't gevleugelde woord van Van der Linden door de Kamer snorren, op de bank toe waar De Bosch Kemper zat - hij had daar juist zijn rigting als een vlottende gekenschetst: een vlottende rigting is een rigting die kant noch wal raakt. Dat was geestig, gelukkig gevonden, een vonk van vernuft als te zelden er spatten door de taaiheid en saaiheid der parlementaire debatten. Leiden juichte toe. Jongelui waarden een geestige woordspeling' Onze Nationaliteit, bladz. 394..

Ik erken dat onze nationaliteit regt heeft, omtrent deze leidsche oud-studenten van 1866 de beste verwachtingen te koesteren. Eene geestigheid vonden zij geestig; 's avonds hielden zij naperlement in de kroeg; 's morgens stapten zij onverschrokken in den trein, alsof het niets was. Van zulke Jongens van Jan de Witt moet Nederland het hebben. Zij zijn met den prins over de Maas geweest. *Lieb Vaterland, kannst ruhig seyn!*

Onze leidsche student van 1866 heeft nog méér van die herinneringen in zijne oude kollege-portefeuille; herinneringen waarbij gij den geest van Tromp en De Ruyter vaardig over u worden, en den lust voelt ontwaken onmiddellijk voor den militairen dienstpligt te gaan ijveren: 'Ook zie ik het Rapenburg weder, de statige, deftige huizen, in het water der grachten zich spiegelen. Daar marcheerden wij weder, wij tweehonderd vijftig studenten. Bajonnetten flikkerden in de zon. Onze luitenant - zijn naam is me ontschoten - voerde zijn troepen aan. Leiden's jofferenschaar schonk het

scherschutterscorps een vaandel. *Indien* toen het onweder over Nederland ware losgebarsten, het zou niet bij een demonstratie gebleven zijn' Onze Nationaliteit, bladz. 395..

De onthullingen van generaal Van Mulken omtrent de weerloosheid van Nederland in 1870, toen men den koning een leger mobiel deed verklaren dat voornamelijk uit politiemutsen bestond, dwingen ons te gelooven dat, bij eene mobielverklaring in 1866, het vaandel der leidsche jonge dames de naaktheid van het korps studenten-scherschutters in onvoldoende mate bedekt zou hebben: en wij feliciteren de zedigheid dier 'jofferenschaar' dat het bij woorden bleef.

Maar dit *indien* is niettemin klassiek, en men kan den heer Hooijer niet verwijten dat de geestigheid bij hem der edelmoedigheid den scheidbrief geeft. Veeleer zou men regt hebben te beweren dat hij de edelmoedigheid overdrijft. Hij herdenkt den luitenant wiens naam hem ontschoten is, en dat zij tweehonderd vijftig man sterk waren. Herdenkt dat zij marcheerden, en hunne bajonetten in de zon flikkerden. Herdenkt de huizen, herdenkt de grachten, en *in* de grachten het water, en daarnevens het Rapenburg. Rapenburg, indien ik u vergete, eer vergeet mijne regterhand zichzelve!

Ziedaar eene geestigheid die beiden wal *en* kant raakt, en bij welke vergeleken de besluiteloosheid van De Bosch Kemper er niet goed afkomt. Maar de Bosch Kemper (ik zwijg er over dat hij het Metalen Kruis droeg, en regt had het te dragen), De Bosch Kemper heeft ondanks het vlottende zijner rigting diensten aan de nederlandsche nationaliteit bewezen door het schrijven van werk op werk, en daaronder worden er gevonden die levenskracht bezitten.

III

Dit is het vrolijke in het bestaan van onzen auteur. Sedert 1866 in de gelegenheid geweest de nationaliteit diensten te bewijzen, onthield hij zich al dien tijd; en komt nu na zestien jaren met een opstel *over* onze nationaliteit voor den dag,

waarin hij bekend maakt een voorstander van persoonlijke dienstpligt te zijn, en zich onder de vanen van den hoogleeraar Spruijt geschaard te hebben. Men zou er boven kunnen schrijven: ‘Zestien jaren, of het nutteloos leven van een jeugdig Nederlander’.

De Hebreëen en de Grieken, kleine volken der oudheid, hebben de beschaving van meer dan één werelddeel gewigtige vorderingen doen maken. In den tegenwoordigen tijd zijn de beschavingsvolken groot. Toen in de midden-eeuwen de meeste groote Staten van Europa slecht bestuurd werden, waren er sommige kleine italiaansche republieken die het voorbeeld der regeringskunst gaven. Nederland zelf heeft in de 17de eeuw het bewijs geleverd dat een klein volk de groote volken ook in het staatkundige eene poos vóór kan zijn. Tegenwoordig kunnen de kleine volken uitmunten in de kunsten, de wetenschappen, de letteren, den handel, de nijverheid; niet in het militaire. Door het invoeren van den *algemeenen* dienstpligt kunnen zij hun toestand misschien een weinig verbeteren, maar zeker niet veel. Al spannen zij zich nog zoo in, hunne dagen zijn geteld; en zij moeten er kostbare legers op nahouden in het onaangenaam bewustzijn voor den koning van Pruissen te werken. Geen redevoeringen of tijdschrift-artikelen kunnen dien toestand wezenlijk doen veranderen. Hij is de openbaring van eene wet der nieuwere geschiedenis; en even goed als te beproeven tegen die wet in opstand te komen, zouden wij het lot eene *scène* kunnen maken dat het onheusch genoeg was ons in Nederland te doen geboren worden. Zulke toevalligheden bepalen onze innerlijke waarde niet. Wij zijn er even onschuldig aan als aan de lengte onzer ooren.

Ten slotte doe ik opmerken dat de heer Hooijer, tot aanbeveling zijner denkbeelden, zich ten onregte beroept op een populair geschrift van den geestigen Halévy, genaamd *l’Invasion*, en hij bij die gelegenheid nog eens herhaalt dat Gambetta's volkswapening in 1870 ‘de daad van een dolleman’ geweest is. Toen dit geschreven werd leefde Gambetta nog.

In zijn eigen tijdschrift, Januarij 1878 bladz. 91 vgg., had

de heer Hooijer door den betreurden Stieltjes kunnen aangetoond vinden dat Gambetta door zijne volkswapening integendeel zeer groote diensten aan zijn vaderland bewezen heeft, en dit openlijk erkend is door een duitsch schrijver van naam en gezag: baron Colmar von der Goltz, overigens een scherp beoordeelaar.

Doch ik ben niet gehouden aan dergelijke achteloosheden meer aandacht te schenken dan zij verdienen, en maak er alleen melding van omdat uit dit voorbeeld op nieuw blijkt met hoe weinig regt de heer Hooijer, die Stieltjes niet las, klaagt dat de koning oud wordt en de prins van Oranje ziekelijk is.

Onder de merkbare teekenen van verval in Nederland behoort ook het gestadig achteruitgaan van den *Gids*. Telkens als door ontslag of door den dood in de gelederen der redactie eene gaping ontstaat, moet bij gebrek aan beter de openstaande plaats door eene middelmatigheid aangevuld worden; en de minachting der redakteuren-veteranen voor deze redakteuren-rekruten is zoo groot, dat zij het tijdschrift tegenwoordig niet-alleen niet lezen, maar zelfs niet opensnijden. Toen dit laatste mij onlangs bleek, en ik mijne verwondering betuigde, werd mij geantwoord dat men zijne vrije uren nuttiger besteden kon.

1882.

Persoonlijke dienstpligt en algemeene dienstpligt worden in de hierboven bedoelde redevoering van Dr. Spruijt telkens onbewust doorengemengd. De redenaar wil 'de strijdbare natie'. Wil 'het volk onder de wapenen'. Hij beveelt 'militaire vorming' aan. Hij roemt den heilzamen invloed der 'militaire dienst'. Hij laat het volk de regering toeroepen: 'Neem een jaar van ons leven voor dat doel!' Bladz. 12, 14, 16, 19, 25.

Dit heeft zin wanneer de verpligting algemeen is, en men, voor zoo ver Nederland betreft, te voren de artikelen 181 en 182 der grondwet schrapt, welke loting en eene vijfjarige militie-dienst van sommige voorschrijven. Ook artikel 188 moet dan vervallen, hetwelk over schutterijen handelt. Waar algemeene dienstpligt bestaat, daar kan van schutterijen, van loting, van eene door sommigen te verrigten militie-dienst, waarbij anderen te huis blijven, niet langer spraak zijn.

Doch de redenaar zegt: 'Zonder eene flink geoefende en onder strenge lucht staande schutterij is ons leger te zwak'. Bladz. 3. Hij wil dus de schutterijen handhaven. Ook de loting wenscht hij te zien blijven, en heeft alleen bezwaar tegen 'het laag maatschappelijk standpunt waarop men in Nederland, door de dienstvervanging, den militair beneden den officiersrang in het algemeen houdt'. Bladz. 3. In plaats van eene grondwetherziening die zijn oogmerk zou kunnen bevorderen, vraagt hij 'eenige jaren persoonlijke dienstpligt' bij loting, welke zijn doel verijdelen moeten. Bladz. 19.

Het algemeene en het persoonlijke, in één woord, heffen bij hem elkander gestadig op. Hetgeen hij als persoonlijk aanbeveelt is algemeen; en het algemeene dat hij verlangt kan door het persoonlijke (loting, militie, schutterij) niet verkregen worden. Een door militaire tucht militair gevormd volk onder de wapenen, eene strijdbare natie, is in Nederland niet te bekomen tenzij, onder eene andere grondwet, *allen* gedurende eene reeks van jaren zich in den wapenhandel oefenen.

Men ziet dat er door Dr. Spruijt eene ondoordachte redevoering gehouden is, en hij evenmin in de praktijk als in de metafysica zich door gaven onderscheidt die zijn toon konden doen verontschuldigen.